

КОБЗАР ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
КНИГА ЧЕТВЕРТА

КОБЗАР ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ПОВНЕ ЗІБРАННЯ ПОЕЗІЙ
У ЧОТИРЬОХ КНИГАХ
КНИГА ЧЕТВЕРТА

ПОЕЗІЯ
1857-1861

НАУТІЛУС
Львів
2020

УДК 821
ШЗЗ

Електронне видання з поліпшеним оформленням

Відповідальний редактор,
упорядник текстів та ілюстрацій,
комп'ютерна верстка

КОЗАК НЕВАДА

Літературний і технічний редактор
Ігор ПОЛЯНСЬКИЙ

Дизайн
Сергій ГЕРАЩЕНКО

Видавець
Олександр ЗАВАДКА

ПП ВИДАВНИЧИЙ ДІМ

НАУТИЛУС

тел. +38 0678032288
e-mail: nautilus56@gmail.com
www.nautilus.com.ua

ISBN 978-966-8574-12-2

Ілюстрація на с. 210:
Сальвадор ДАЛІ. Ангел

© Видавничий дім «Наутілус», 2020
(друковане видання)
© Козак Невада, 2020
(впорядкування, «Книги Тараса
Шевченка», електронне видання)

ЗМІСТ

1857	773	Злоначаючих спина...
669 В неволі, в самоті...	774	Колись–то ще, во время оно...
671 Москалева криниця. <i>Поєма</i>	775	Тим неситим очам...
687 Неофіти. <i>Поєма</i>	776	Плач Ярославни
	779	З передсвіта до вечора...
1858	781	В Путивлі–граді вранці–рано...
713 Доля	782	Умре муж велій в власяниці...
714 Муза	783	Гімн черничий
715 Слава	784	Над Дніпроровою сагою...
716 Сон. <i>На панцині пшеницю жала...</i>	785	Росли укупочці, зросли...
717 Я не нездужаю, нівроку...	786	Світе ясний! Світе тихий!...
	787	Ликері
1859	788	Барвінок цвів і зеленів...
720 Подражаніє 11 псалму	789	І Архімед, і Галілей...
721 Недавно я поза Уралом... <i>Марку Вовчку</i>	790	<i>Л. Поставлю хату і кімнату...</i>
722 Ісаія. Глава 35. <i>Подражаніє</i>	791	Не нарікаю я на Бога...
724 N. N. <i>Така, як ти, колись лілея...</i>	793	Саул
725 Ой по горі роман цвіте...	796	Минули літа молодії...
726 Ой маю, маю я оченята...	797	Титарівна–Немирівна...
727 Сестрі	798	Хоча лежачого й не б'ють...
728 Колись, дурною головою...	799	І тут, і всюди — скрізь погано...
729 Якби–то ти, Богдане п'яний...	800	О люди! люди небораки!...
733 Во Іудеї во дні они...	801	Якби з ким сісти хліба з'їсти...
735 <i>Марія. Поєма</i>	802	І день іде, і ніч іде...
759 Подражаніє Едуарду Сові	803	Тече вода з–під явора...
760 Подражаніє Іезекіїлю. Глава 19	804	Якось–то йдучи уночі...
762 Осія. Глава XIV. <i>Подражаніє</i>	805	Бували війни й військовії свари...
	806	Н. Т. <i>Великомученице кумо!...</i>
1860	807	Зійшлись, побрались, поєднались...
768 Дівча любе, чорнобриве...		
769 Ой діброво — темний гаю!...	812	Кума моя і я...
770 Подражаніє сербському	814	Чи не покинуть нам, небого...
771 Молитва	818	Юродивий
772 Царів, кровавих шинкарів...	819	Мій Боже милий, знову лихо!...

ВАРІАНТИ

*Рукопис «Поезія Т. Шевченка.
Том первий»*

- 826 Перебендя
- 829 До Основ'яненка
- 831 Іван Підкова
- 832 Тарасова ніч
- 835 Гамалія
- 840 Невольник (Сліпий)

Рукопис «Другий Кобзар»

- 857 Осика (Відьма)

«Оренбурзька книжка»

- 872 Москалева криниця
- 879 А нумо знову віршувать...
- 880 Лічу в неволі дні і ночі...

*Периодрук у журналі
«Русская беседа»*

- 882 Сон. Марку Вовчку
На панцині пшеницю жала...

ПОЕМИ РОСІЙСЬКОЮ МОВОЮ

- 889 Слепая
- 915 Тризна

ДОДАТКИ

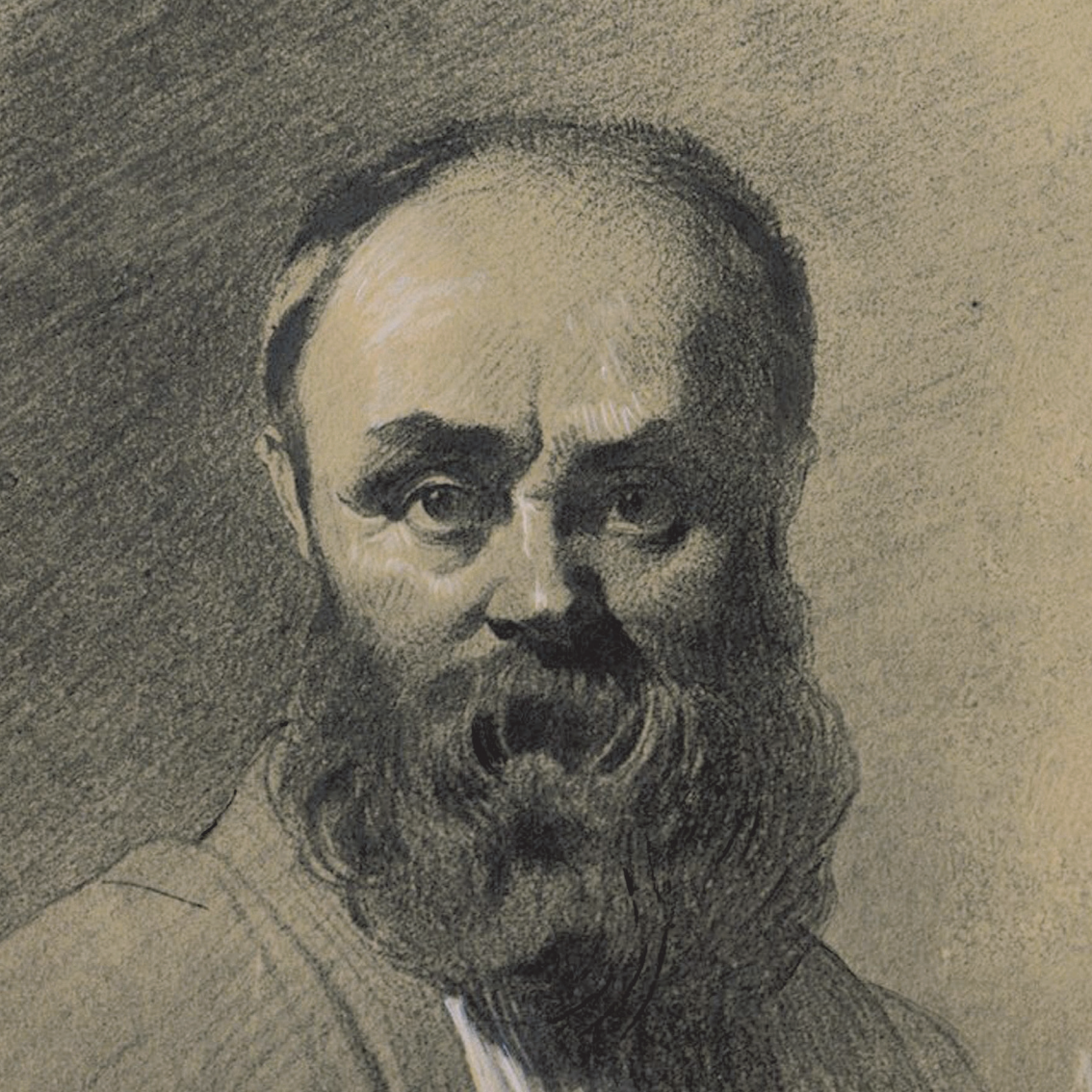
- 934 Джерела текстів
- 936 Книги Тараса Шевченка
Козак Невада
- 953 Слово Видавця
Олександр Завадка
Нев'янучий квітник
Козак Невада

Тарас ШЕВЧЕНКО
Казашка Катя. 1857

ПОЕЗІЯ

1857 – 1861

1857

Тарас ШЕВЧЕНКО
Автопортрет. 1858

Яцек МАЛЬЧЕВСЬКИЙ
Слугтошеність (внхнення). 1899

*неволі, в самоті немає,
нема з ким серце поеднать.*

*Та сам собі оце шукаю
Когось-то, з ним щоб розмовлять.
Шукаю Бога, а нахожу
Таке, що щур йому й казати.
От що зробили з мене годи
Та безталання; та ще й те,
Що літечко моє святе
Минуло хмарно, що немає
Ніжсе єдиного слугаю,
Щоб доладу було згадати.
А душу треба розважати,
Бо їй так хочеться, так просить
Хоч слова тихого; не чуть,
І мов у полі сніг заносить
Неохолонувший ще труп.*

Анрі ВІДАЛ
Кайн (деталь). 1896

МОСКАЛЕВА КРИНИЦЯ

Поема

Я. Кухаренкові.

На пам'ять 7 мая 1857 року

*е на Україні, а далеко,
аж за Уралом, за Елеком,
старий недобиток варнак*

*Мені розказував отак
Про сю криницю москалеву,
А я, сумуючи, списав,
Ща рифму нищезком додав,
Ща невеличку і дешеву
(Звигайне, крадене) зобгав
Щобі поему на спомини,
Мій друже щирий, мій єдиний!*

ісля великої зими,
за Катерини за цариці,
москаль ту викопав криницю;

А як він викопав, то ми
Оце й розкажемо в пригоді,
А ви записуйте, не шкодить
Такую ріг і записать.
Бо се не казка, а билиця,
Або бувальщина, сказать.
Отак пишеть. Була криниця,
Ні, не криниця, а село,
Пишеть, давно қолись було
Межи садами, при долині,
Таки у нас на Україні
Було те Божеє село.

В селі тому вдова жила,
А у вдови дочка росла
І син малоліток,
Добре мати діток
Багатому, хвалить Бога
В розкошах! А вбогій
Вдови не до того,
Бо залили за шкуру сала,
Трохи не пропала.
Думала іти в герниці
Або вбитись, утопитись,
Так жаль маленьких діток стало.
Звигайне, мати, що й казать,
Та, може, ждався-таки й зять,
Бо вже Катруся підростала
(Катрусею вдовівна звалась).
Чи вік же їй продівувать?
Зносити брівоньки нізащо.
Хіба за те, що сирота?
А краса-то краса!
Мій Боже милий! А трудяще,
А гепурне, та роботяще,
Та тихе. Баг, і сирота,

А всім була навдивовижу.
Бувало, вигляне із хижі,
Як тая қвітоґка з роси,
Як тее сонегко з-за хмари.
Ввесь похолону, неживий
Стою, бувало. Ані қара,
Ні муқи, қайдани,
Ніже літа, сину,
Тії сили не втомили...
Отак і загину!
Так і згину. Бо дивися:
Смерті сподіваюсь,
А ридая, мов дитина,
Як я нагадаю
Катерину. Слухай, сину,
Мій друже єдиний!
Слухай добре, та записуй,
Та на Україні,
Як Бог тебе допровадить,
То розкажи, сину,
Що ти багив диявола
Своїми огима.

II

*Як багач, дівонька ота
росла собі. І роботящий
(бо всюди сироти — ледащо)*

*У наймах виріс сирота,
Ненаге батькова дитина.
Отож той самий сиротина
У наймах сяк собі, то так
Придбав, сірома, грошеньят,
Одежу справив, жупанину,
Та ні відсіль і ні відтіль
Купив садогок і хатину;
Подякував за хліб і сіль
І за науку добрим людям,*

*Та до вдовівни навпростець
Шелесть за рушниками!
Не торгувались з старостами,
Як те бува з багатирями;
Не торгувавсь і панотець
(На диво людям та на гудо),
За три копн звінгав у будень,
Без пихи, так, як довелось.
Отут-то, голубе мій сизий,
Отут-то й лихо погалось!*

III

*Яже, либонь, після Покрови
вертався з Дону я, та знову
(бо я вже двічі посилав
до дівчини за рушниками)*

*Послать і втрете міркував.
Та з гумаками, та з волами
Якраз в неділю на весілля
До удовівни пригвалав.
Пропало! Все добро пропало!
Ані щетинки не осталось.
Пропав і я, та не в шинку,
А на қобилі. На віку
Всі люде багать лихо, сину,
Але тақого, мій єдиний,
Тақого лютого ніхто,*

*Ніхто і здалека не багив,
Як я, лукавий. А тим часом
Просохли оги у вдови.
Ненаге в Бога за дверима,
У зятя та в сина
Стара собі спогиває,
А на Катерину,
На дитя своє єдине,
Тілько поглядає.
А я в шинку з п'яницями
Душу пропиваю!*

Та й пропив. Запродав душу,
І душу і тіло,
Тіло қатові, а душу!..
О Боже мій милий!
Хотілося б жить на світі,
Та ба! Треба вжитись,
Ще змалечку треба вжитись,
Як на світі жити,
А то битимуть, та й дуже!..
Не знаю, мій друже,
Чи сатана лихо қойв?
Чи я занедужав?
Чи то мене злая доля
Привела до того.
Тақи й досі ще не знаю,
Не знаю нічого.
Знаю тільки, що тверезий.
Бо вже ані вина,
Ні меди, ні оқовита
Не пилися, сину.
Отақе-то сподіялось.

Вмер батько і мати,
Чужі люде поховали...
А я, мов проклятий
Той Іуда, одринутий
І людьми і Богом,
Тиняюся, ховаюся,
І дійшло до того,
Що я, вногі підқравшися,
Мақсимову хату
(Бо його Мақсимом звали,
Вдовиного зятя)
Запалив. Згоріла хата.
А душа проклята
Не згоріла. Моя душа!
Мій друже, мій брате!
Не згоріла, а осталась,
Тліє, й досі тліє!
І коли вона зотліє,
Қоли одпогине?
Святий знає.

IV

переляку
вмерла Катерина.

А Мақсим на пожарище
Та на попелище
Подивився. Нема ради!
Тільки вітер свище
У димарі та в қомині.
Що на світі діять?
І що тепер йому погати?
Подумавши, перехрестивсь
Та й знов пішов у наймити
Толодні злидні годувати.
Вдова осталась не сама,
А з сином-парубқом; женити
Його збиралась восени.
Аж гульқ! Од матушқи-қариці,
Тақи із самої столиці
Прийшов указ лоби голить.
Се в перший раз тақий указ
Прийшов з Мосқовщини до нас.

Бо на Вқраїні в нас, бувало,
У қозақи оқоғи йшли,
А в піқінери вербовали,
Та теж оқоғих. На селі
Зобралася громада радить,
Қого голить у мосқали.
Порадили громадою,
Та сқурвого сына
Вдовигенқа-ледащину
Забили в сқрепицю
Та й повезли до прийому.
Он яке творитьсја
На сім світі! Яқа правда
У людеј, мій сину.
Тақа й досі, я думаю,
В нас на Уқраїні.
Та другої і не буде
В невольникақ людяқ.

Через год ото й велика
зима наступила.
До Зеленої неділі

В байраках білили
Сніги білі; тойді ж ото
І Огаков брали
Москалі. А Запорожжя
Перше руйновали.
Розбрелось товариство.
А що то за люде
Були тії запорожці —
Не було й не буде
Таких людей.

Під Огаков
Погнали й Максиміа.

Там-то його й скалічено,
Та й на Україну
Повернено з одставкою.
Багиш, праву ногу
Чи то ліву підстрелено...
Мені не до того
Було тойді. Знову люта
Гадина впилася
В саме серце; кругом його
Тригі повилася.
Як той Ірод. Що тут робить?
Не дам собі ради.

А Максимові кривому
Нічого не вадить;
Шкандибає на милиці
І гадки не має.
А в неділеньку святую
Мундир надіває,
І медаль і хрест пригепить,
І заплете косу,
Та ще й борошном посипле.
Я не знаю й досі,
Нащо воно москалі ті
Коси заплітали,
Мов дівчата, та святеє
Борошно псували?
На іграшку, я думаю,
Тақ собі, аби-то!
Отож, було, мов генерал,
Максим сановито
Прибереться у неділю
Та й пошкандибає
У храм Божий. На крилосі
Стане, та й співає
За дяком-тақи, та возьме

Та ще й прогитає
Апостола серед церкві.
Вивгився гитати
У москалях. Непевний був
Максим отой, брате.
А трудящий, роботящий,
Та тихий до того,
Та ласкавий... Було тобі
Ніже анікого
Не загепить, ніже ділом,
Ніже яқим словом.
— І талан і безталання,
Все, — каже, — од Бога,
Вседержителя святого,
А більш ні од кого. —
Преблагий був муж на світі
Максим отой, сину.
А я! а я!.. Не вимовлю.
Моя ти дитино!
Я вбив його! Потривай лиш,
Трохи одпогину.
Та тойді вже.

*ак ти кажеш,
що багив криницю*

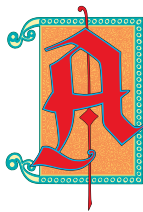
*Москалеву, що ще й досі
Беруть з неї воду,
І хрест, кажеш, коло шляху
І досі Господній
Стоїть собі на роздоллі.
А не розказали
Тобі люде там нігого?..
Вже повимирали
Тії люде, мої свідки,
Праведнії люде!
А я й досі караюся
І каратись буду
Ї на тім світі.
Ось послухай,
Доводить до того
Сатана той душу нашу.*

*Як не схаменеться
Та до Бога не вернеться,
То так і воп'ється
Пазорями в саме серце.
Ось слухай же, сину,
Про Максима праведного...
Було, не спогине
Ніколи він. А в неділю
Або в яке свято
Бере святий Псалтир в руки
Та й іде гитати
У садогок. У садогку
Та у холодогку
Катерину поховали.
Отож у садогку
За утокою души її*

*Псалтир прогитає
Потім собі тихесенько,
Тихо заспіває
Со святими; та й заплаче.
А потім пом'яне
О здравії тещу з сином
І веселий стане.
— Все од Бога, — скаже собі, —
Треба вік дожити. —
Отакій-то муж праведний
Був він на сім світі.
А у будень, то він тобі
Не посидить в хаті,
Все нишпорить по надвір'ю,
— Треба работати, —
Було скаже по-московськи, —
А то, лежа в хаті,
Ще опухнеш. — Та взяв якось
Заступ і лопату,
Та й пішов собі у поле
Криницю копати.
— Нехай, — каже. — Колись люде
Будуть воду пити*

*Та за мою грішну душу
Господа молити. —
Вийшов в поле геть од шляху,
У балку спустився
Та й викопав при долині
Глибоку криницю.
(Не сам один; толокою
Йому помагати
Ї добрі люде приходили
Криницю копати.)
І виложив цямриною,
І над шляхом в полі
Висогенний хрест поставив...
Зо всього роздолля
Широкого було видно.
Се, багиш, для того,
Щоб знать було, що криниця
Єсть коло дороги,
Щоб заходили з криниці
Люде воду пити
Та за того, що викопав,
Богу помолитись.*

VII

тепер уже, он багши,
доходить до того.

Що я стратить наміряюсь
Мақсима святого.
Отаке-то! А за віщо?
За те, за що Кайн
Убив брата праведного
У світлому раю.

Чи то було у неділю,
Чи в яке свято?
Слухай, сину, як навгає
Сатана проклятий.
— Ходім, — кажу, — Уласовиг,
На твою криницю
Подивитись. —
Добре, — каже, —
Ходімо напитись
Води з неї погожої. —
Та й пішли обое,

І відерце і візгетки
Понесли з собою.
От приходим до криниці,
Я перш подивився,
Чи глибока. — Власовигу, —
Кажу, — потрудися
Води достать, я не вмію. —
Він і нахилився,
Опускаюги відерце;
А я... я за ноги
Вхопив його, та й укинув
Мақсима святого
У криницю... Таке-то
Сотворив я, сину!
Такого ще не творилось
В нас на Україні.
Та й ніколи не створиться
На всім світі, брате!
Всюди люди, а я один
Диявол проклятий!

VIII

Через тиждень вже витягли
Мақсима з криниці
та у балці й поховали.
Чималу каплицю

Поставили громадою,
А його криницю
Москалевою назвали.
От тобі й билиця
Про ту криницю москалеву.
Нелюдська билиця.

А я пішов у гайдамаки
Та на Сибірі опинивсь.
(Бо тут Сибір була колись.)
І пропадаю, мов собака,
Мов той Іуда! Помолись
За мене Богу, мій ти сину,
На тій преславній Україні,
На тій веселій стороні.
Чи не полегає мені?

Ніколя ПУССЕН
Посвята. 1630-і

НЕОФІТИ

Поема

*Так говорить Господь:
Бережіть правосуддя й гиніть справедливість,
незабаром бо прийде спасіння Моє,
і появиться праведність Моя*

*Сія глаголетъ Господь:
сохраните судъ и сотворите правду,
[приблизися бо] спасеніе мое пріити,
и милость моя отккрыется.*

Ісаія. Гл. 56. С. 1.

Сальваторе РІВЕЛЛІ.
Ісаія. Деталь пам'ятника
Непорочного Зачаття
Діви Марії (Рим). 1857

М. С. Щепкину.
На память 24 декабря 1857.

*озлюбленіку муз і грацій,
ждучи тебе, я тихо плачу
і думу скорбнїю мою
твоїй душі передаю.*

*Привітай же благодуже
Мою сиротину,
Наш великий гудотворце,
Мій друже єдиний!
Привітаєш; убогая,
Сірая, з тобою
Перепливе вона Лету,
І огнем-сльозою
Упаде колись на землю
І притгею стане
Розпінателям народним,
Грядущим тиранам.*

*Давно вже я сижу в неволі,
ненаге злодій взаперті,*

*На шлях дивлюся та на поле,
Та на ворону на хресті
На кладовищі. Більш нікого
З тюрми не видно. Слава Богу
Й за те, що багу. Ще живуть,
І Богу моляться, і мруть
Хрещені люде.*

*Хрест високий
На кладовищі трохи збоку
Златомальований стоїть.
Не вбогий, мабуть, хтось лежить?
І намальовано: розп'ятий
За нас Син Божий на хресті.
Спасибі сиротам багатим,
Що хрест поставили. А я...
Такая доленька моя!
Сижу собі та все дивлюся
На хрест високий із тюрми.
Дивлюсь, дивлюся, помолюся:
І горе, горенько моє,*

*Мов нагородвана дитина,
Затихне трохи. І тюрма
Ненаге шириє. Співає
І плаче серце, оживає,
І в тебе, Боже, і в святих
Та праведних твоїх питає,
Що Він зробив їм, той святий,
Той Назорей, той Син єдиний
Богом ізбранної Марії,
Що Він зробив їм? І за що
Його, святого, мордували,
Во узи кували.
І голову Його гестную
Терном увінгали?
І вивели з злодіями
На Толгофу-гору;
І повісили меж ними —
За що? Не говорить
Ні сам сивий Верхотворець,
Ні його святії —
Помощники, поборники,
Жастрати німіє!*

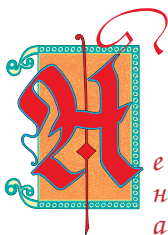

*лагословенная в женах,
Святая праведная Мати
Святого Сина на землі.*

*Не дай в неволі пропадати,
Летугі літа марне тратить.
Скорбящих радосте! Пошли,
Пошли мені святее слово,
Святої правди голос новий!
І слово розумом святим
І оживи, і просвіти!
І розкажу я людям горе,
Як тая мати ріки, море
Сльози кровавої лила,
Так, як і Ти. І прийняла
В живу душу світ незримий
Твоєго розп'ятого Сина!..*

*Ти Матер Бога на землі!
Ти сльози матері до краю,
До каплі вилила! Ридаю,
Молю ридаюги, пошли,
Подай душі убогій силу,
Щоб огненно заговорила,
Щоб слово пламенем взялось,
Щоб людям серце розтопило.
І на Україні понеслось,
І на Україні святилось
Те слово, Божее кадило,
Кадило істини. Амінь!..*

I

*е в нашім краю, Богу милім,
не за гетьманів і царів,
а в римській ідольській землі*

*Се беззаконіє творилось.
Либонь, за Декія-царя?
Чи за Нерона-сподаря?
Сказать запевне не зумію.
Нехай за Нерона.*

*Росії
Тойді й на світі не було,
Як у Італії росло
Мале дівча. І красою,
Святою, чистою красою,
Як тая лілія, цвіло.
Дивилася на неї мати
І молоділа. І дівчати
Людей шукала. І найшла.
Та, помолившись Гіменю
В своїм веселім гінєкєю,*

*В чужий веселий одвела.
Незабаром зробилась мати
Із доброї тії дівчати:
Дитину-сина привела.
Молилася своїм Пенатам
І в Капітолій принесла
Немали жєрстви. Ублагала
Капітолійський той синкліт,
Щоб первенця її вітали
Святії ідоли. Горить
І день і ніч перед Пенатом
Святий огонь. Радіє мати:
В Алкїда син її ростє,
Ростє, лицяються гетери
І перед образом Венери
Лампаду світять.*

II

*ойді вже сходилa зоря
над Віфлєємом. Правди слово,*

*Святої правди і любові
Зоря всесвітня зійшла!
І мир і радість принесла
На землю людям. Фарисєї,
І вся мерзенна Іудєя
Заворушилась, зарєвла,
Нєнагє гадина в болоті.
І Сина Божія во плоті
На тії Голгофі розп'яла
Межи злодіями. І спали,
Упившись кровію, қати,
Твоєю кровію. А Ти
Возстав од гроба, слово встало,
І слово правди понесли
По всій невольнигій землі
Твої апостоли святії.*

*ойді ж ото її Алкід,
та ще гетери молодії,*

*Та козлоногий п'яний дід
Над самим Аппієвим шляхом
У гаї гарно роздяглись,
Та ще гарніше попились,
Та й поклонялися Пріапу.
Аж гульк!.. Іде святий Петро
Та, йдуги в Рим благовістити,
Зайшов у гаї води напитись
І одножити. — Благо вам! —
Сказав апостол утомлений
І оргію благословив.*

*І тихим, добрим, кротким словом
Благовістив їм слово нове,
Любов, і правду, і добро,
Добро найкращеє на світі,
То братолюбіє. І ситий
І п'яний голий отой Фавн,
І син Алкід твій, і гетери —
Всі, всі упали до землі
Перед Петром. І повели
До себе в терми на вечерю
Того апостола...*

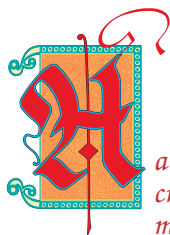

*в термах оргія. Горять
гертоги пурпуром і золотом,
куряться амфори.*

Дівгата

*Трохи не голії стоять
Перед Кіпрідою і влад
Співають гімн. Приготован
Веселий пир. І полягли
На ложах гості. Регот! Томін!
Гетери гостя привели
Сивобородого. І слово
Із уст апостола святого
Драгим елеєм потекло.
І стихла оргія. А жриця
Кіпріди, оргії цариця,
Поникла радостним телом
Перед апостолом. І встала,
І всі за нею повставали,
І за апостолом пішли*

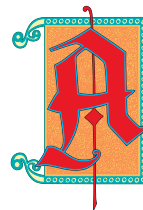
*У катакомби. І єдиний
Твій син Алкід пішов за ними
І за апостолом святим,
За тим учителем своїм.
А ти весела вийшла з хати
На шлях із гаю виглядати
Свого Алкіда. Ні, нема.
Уже й не буде. Ти сама
Помолишся своїм Пенатам,
Сама вечерять сядеш в хаті.
Ні, не вечерять, а ридать,
Ридать, і долю проклинать,
І сивіть, кленуги. І горе!
Умреш еси на самоті,
Мов прокаженна!*

*а хресті
стремглав повісили святого
того апостола Петра.*

*А неофітів в Сіракузи
В кайданах одвезли. І син
Алкід, твоя дитина,
Єдина твоя родина,
Любов єдина твоя,
Тние в неволі, в кайданах.
А [ти], прескорбная, не знаєш,
Де він қанає, пропадає!
Ідеш шукать його в Сибір,
Чи теє, в Скіфію... І ти...
І чи одна ти? Божса Мати!
І заступи вас і укрий!
Нема сім ї, немає хати,
Немає брата, ні сестри,
Щоб незаплакані ходили,*

*Не катувалися в тюрмі
Або в далекій стороні,
В британських, галльських легіонах
Не муштровались! О Нероне!
Нероне лютий! Божий суд,
Правдивий, наглий, серед шляху
Тебе осудить. Трипливуть
І прилетять зо всього світа
Святиє мученики. Діти
Святої волі. Круг одра,
Круг смертного твого предстануть
В кайданах. І... тебе простять.
Вони брати і християни,
А ти собака! Людоїд!
Деспот сқажений!*

*ж қишить
невольника у Сіракузах*

*В льохах і тюрмах. А Медуза
В шинку з старцями п'яна спить.
От-от проқинеться... І потом,
І кров'ю вашою, деспоти,
Поқмілля справить.*

*Сқрїзь шукала
Дитину мати. Не найшла
І в Сіракузи поплила.
Та там уже його в кайданах
Найшла, сердешная, в тюрмі.
Не допустили й подивитись,
І мусила вона сидїть
Қоло острога. Ждать, і ждатель,
Яқ Бога з неба виглядатель*

*Свойого сина, аж поқи-то
Його в кайданах поженуть
Бульвар мести.*

*А в Римі свято.
Велике свято! Тисқ народу,
Зо всього царства воеводи,
Преторіане і сенат,
Жерці і ліқтори стоять
Қруг Капітолія. І хором
Співаять гімн і қуряють дим
З қадил і амфор. І з собором
Іде сам қесар. Перед ним
Із бронзи литую статую
Самого қесаря несуть.*

VII

епевне видумали свято
патриції-аристократи
і мудрий кесарів сенат.

Вони, баг, кесаря хвалили
На всі лади, що аж остило
Самим їм дурня вихвалять,
Що, заразом щоб доканать,
Вони на раді й присудили,
Щоб просто кесаря назвать
Самим Юпітером, та й годі.
І написали воеводам
По всьому царству: так і так,
Що кесар Бог. Що більш од Бога!
І майстрові дали кувать
Із бронзи кесаря. До того
Шак, нотабене, додали,
Що бронзовий той кесар буде
І милувать. Сердешні люде,
Ненаге в ірій, потягли
У Рим на прощу. Триплила

Із Сіракуз і та небога
Благати кесаря і Бога.
І ти одна вона? Мій Боже!
Прийшло їх тисягі в сльозах,
Прийшло здалека.

Горе з вами!
Кого благати ви прийшли?
Кому ви сльози принесли?
Кому ви принесли з сльозами
Свою надію? Горе з вами,
Раби незрягії! Кого?
Кого благаєте, благіі,
Раби незрягії, сліпіі!
Чи ж кат помилує кого?
Молітесь Богові одному,
Молітесь правді на землі,
А більше на землі нікому
Не поклонітесь. Все брехня —
Попи й царі...

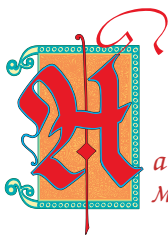
VIII

еред Нероном,
перед Юпітером новим,
молились вгора сенатори

І всі патриції, і вгора
Лилася Божа благодать.
Кому ти гином, ти грошима,
Кому [в] аренду Палестину,
Байстрятам децо. А кому
Самі благоволили дати
Свою підложницю в супруги,
Хога й підтоптану. Нізого,
Аби з-під кесаря. А в кого
Сестру благоволили взять
У свій гарем. І се нізого.

На те він Бог, а ми під Бога
Себе повинні підкладать,
Не тільки сестер.
Преторіане помолились,
Преторіанам дав указ,
Щоб все, що хочуть, те й робили,
А ми помилуємо вас.
І ви, плебеї-грекросії,
І ви молилися, та вас
Ніхто не милує. Не вміють
Вас і помиловать гаразд!

*а третій день уже пустили
молитися за християн.*

*І ти приходила, молилась,
І милосердий істукан
Звелів везти із Сіракузи
У Рим в кайданах християн.*

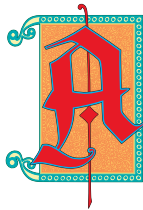
*І рада ти, і весела
Кумирові знову
Помолилась. А кумир той,
Юпітер той новий,
Ось побач, якєє свято
Буде завдавати
В Колізеї. А тим часом
Іди зострігати
Свого сина. Та не дуже
Радій лиш, небого.
Ще не знаєш ти нового
Ласкавого бога.*

*А поки що з матерями
Алкідова мати
Пішла його зострінати,
Святих привітати
На березі. Пішла еси,
Трохи не співаєш
Та кесаря-Юпітера
Хвалиш-вихваляєш:
— От Юпітер, так Юпітер!
Не жаль і назвати
Юпітером. А я, дурна,
Ходила благати
У Афіни Юпітера.
Дурна, більш нічого! —
І нищєткєм помолилась
Кесарєві-богу.*

*Та й пішла понад болотом,
На Тібр поглядає.
А по Тібру із-за гаю
Байдак впливає
Чи галера. На галері
Везуть твого сина
З неофітами в кайданах.
А твоя дитина
Ще й до щогли прикована —
Не неофіт новий,
А апостол великого
Христового слова.
Отакій-то він. Чи чуєш?
У путах співає
Твій мугеник.*

*— Псалом новий Господеві
І нову славу
Воспєєм гєстним собором,
Серцєм нелукавим.*

*Во псалтирі і тимпані
Воспєєм благая,
Якє Бог кара неправих,
Правим помагає.
Преподобній во славі
І на тихих ложах
Радуються, славословять,
Хвалять ім'я Боже.
І мєгі в руках їх добрі,
Острі обоюду,
На отмщеніє язикам
І в науку людям.
Окують царей неситих
В залізніє пута,
І їх славних оковами
Ругними окрутять.
І осудять неправедних
Судом своїм правим,
І вєвікє стане слава,
Преподобним слава.*

*ти на березі стояла,
ненаге темная скала.
не слухала і не ридала,*

*А Ялілуя подала
За матерями християнам.
Мов дзвони, загули кайдани
На неофітах. А твій син,
Єдиний твій! Апостол новий,
Перехрестившись, возгласив:*

*— Молітесь, братія! Молітесь
За қата лютого. Його
В своїх молитвах пом'яніте.
Перед гординею його,
Брати мої, не поклонітесь.
Молитва Богові. А він
Нехай лютує на землі,
Нехай пророка побиває,
Нехай усіх нас розпинає;*

*Уже ввугата загалась,
І виростуть вони қолись.
Не месниці ввугата тії,
Христові воїни святие!
І без огня, і без ножа
Стратеги Божїї воспрянуть.
І тьми і тисягі поганих
Перед святыми побіжать.
Молітесь, братія.*

*Молились,
Молилися перед хрестом
Закуті в пута неофіти,
Молились радостно. Хвала!
Хвала вам, душі молодіє!
Хвала вам, лицарі святие!
Вовіқи-віқи похвала!*

*в Рим галера приплила.
Минає тиждень. П'яний кесарь,
постригши сам себе в Зевеса,*

*Завдав Зевесу юбілей.
Ликує Рим. Перед кумира
Везуть возами ладан, миро,
Женуть гуртами християн
У Қолізей. Мов у різниці,
Қров потекла. Ликує Рим!
І гладіатор і патрицій —
Обидва п'яні. Қров і дим
Їх упоїв. Руїну слави*

*Рим пропиває. Призну править
По Циціонах. Лютуї! Лютуї,
Мерзенний старге. Розкошуй
В своїх гаремах. Із-за моря
Уже встає святая зоря.
Не громом праведним, святым
Тебе уб'ють. Ножем тупим
Тебе заріжуть, мов собаку,
Уб'ють обухом.*

*ругий день
реве арена. На арені*

*Лідійський золотий пісок
Покрився пурпуром гервоним,
В болото крові замісивсь.
А сіракузьких назореїв
Ще не було у Колізеї.
На третій день і їх в кайданах
Сторожка з голими мегами
Туртом в різницю привела.
Арена звірем заревла.
А син твій гордо на арену,
Псалом співаючи, ступив.
І п'яний кесар, мов сказжений,
Зареготавсь. І леопард
Із льоху вискогив на сцену,
Ступив, зирнув... І полилась
Святая кров. По Колізеї
Ревугим громом пронеслась
І стихла буря. Де ж була?*

*Де ти сховалась? Чом на його,
На кесаря свого святого,
Не кинулась? Бо стерегли,
Кругом в три лави остутили
Зевеса ліктори. За ним,
Твоїм Юпітером святим,
Залізну браму загинили.
А ти осталася одна,
Одна-однісінька надворі.
І що ти зможеш? — Горе! Горе!
О горе лютеє моє!
Моя ти доленько! Без його
Що я робитиму? До кого
Я прихилюся?.. — І небога
Кругом зирнула, і о мур,
Об мур старою головою
Ударилась, і труном пала
Під саму браму.*

*позорища увечері
у терми сховався*

*Святий кесар з лікторами.
Колізей остався
Без кесаря і без римлян,
І ніби заплакав
Одинокий. Мов гора та
На полі, горніє
Колізей той серед Риму.
Тихо, тихо віє
Із-за Тібра, із Альбано
Вітер понад Римом.
А над горним Колізеєм,
Ніби із-за диму,*

*Пливе місяць круглолиций.
І мир первозданний
Одпогив на лоні ногі.
Тільки ми, Адаме,
Твої гада преступниє,
Не одпогиваєм
До самої домовини
У проспаним раї.
Гриземося, мов собаки
За маслак смердячий,
Та тебе ще зневажаєм,
Праотче ледачий!*

XIV

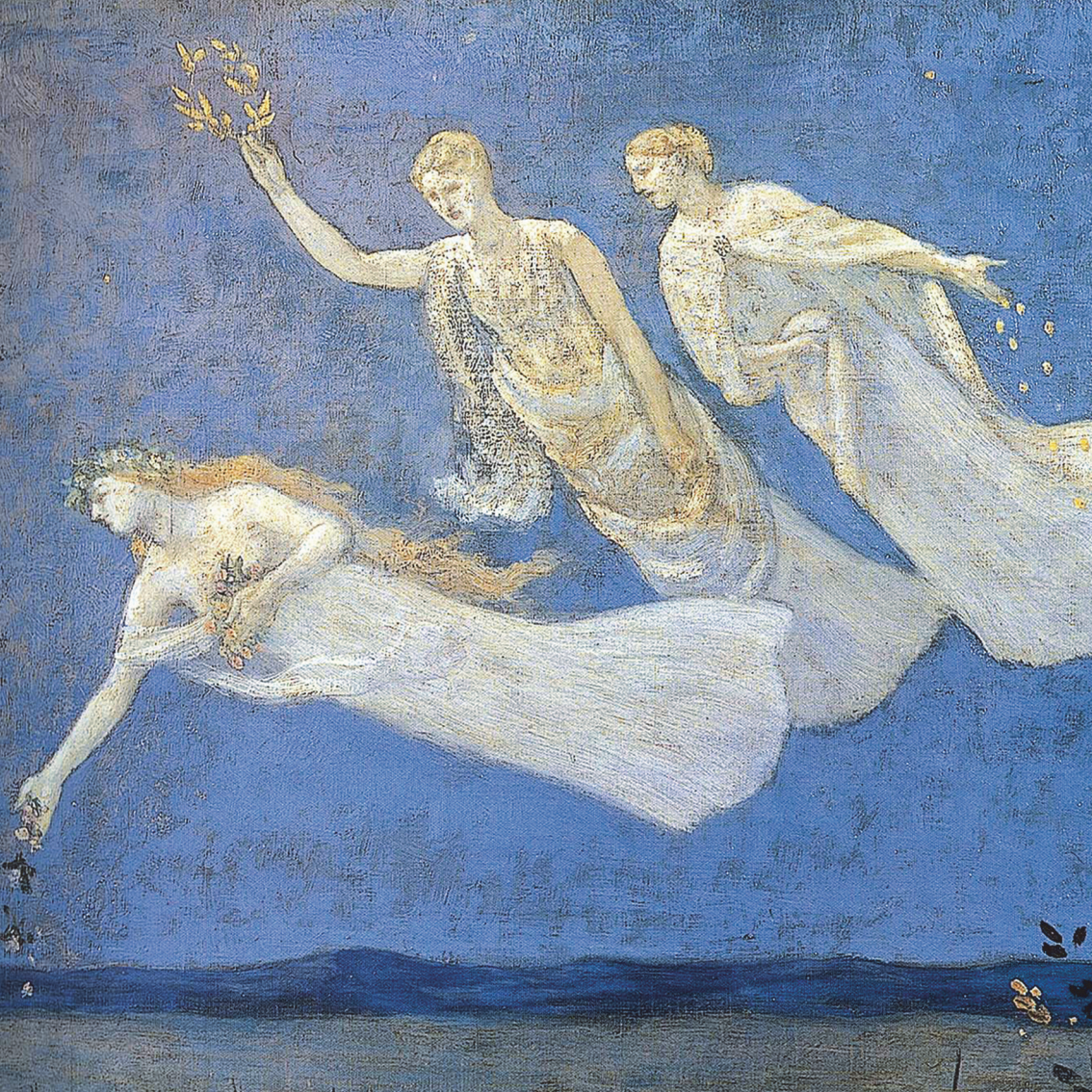
*рохи одпогила
стара мати недобита.
Живущую силу*

*Сила ногі оживила.
Встала, походила
Коло замкнutoї брами
Та щось шепотала.
Чи не кесаря святого
Нишком проклїнала?
А може, й так, Тихесенько
До брами підкралась,
Послухала, усміхнулася
І щось прошептала,
Якесь слово. І ницетком
Коло брами сіла
Йї зажурилася. Незабаром*

*Брама одгинилась.
І на возах, на колесницях
Із Колізея, із різниці,
Святїе вивезли тіла;
І повезли на Тїбр. Тїлами
Святих убитиx годували
Для царського-тақи стола
У Тїбрі рибу. Встала мати,
Кругом оглянулася, взялася
За биту голову руками
І тихо, мовчкци за возами
Марою горною пішла
На Тїбр. А скїфи сіроокї,
Погонїгї, рабов раби,
Подумали — сестра Морока
Із некла вийшла провожать
У некло римлян. Поскїдали
У воду трупи та й назад*

*З возами скїфи повертали. І ти
осталася одна
На березї. І ти дивилась,
Як розстиналися, стелились
Круги широкиї над ним,
Над сином праведним твоїм!
Дивилась, поқи не осталось
Живого слїду на водї.
І усміхнулася тойдї,
І тяжко, страшно заридала,
І помолїлася в першїй раз
За нас розп'ятому. І спас
Тебе розп'ятий Син Марїї.
І ти слова Його живїї
В живїю душу прийняла.
І на торжища і в гертоги
Живого істинного Бога
Тїи слово правди понесла.*

1858

Пьер ДЕ ШАВАНН
Сон (деталь). 1883

Луї ЖАНМО
Поема душі. 1854

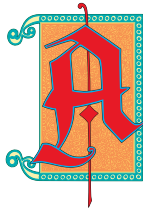
ДОЛЯ

*и не лукавила зо мною,
ти другом, братом і сестрою
сіромі стала. Ти взяла*

*Мене, маленького, за руку
І в школу хлопця одвела
До п'яного дяка в науку.
— Учися, серденько, колись
З нас будуть люде, — ти сказала.
А я й послухав, і угивсь,
І вивчився. А ти збрехала.
Які з нас люде? Та дарма!
Ми не лукавили з тобою,
Ми просто йшли; у нас нема
Зерна неправди за собою.
Ходімо ж, доленько моя!
Мій друже вбогий, нелукавий!
Ходімо дальше, дальше слава,
А слава — заповідь моя.*

МУЗА

*ти, пречистая, святая,
ти, сестро Феба молодая!
Мене ти в пелену взяла*

*І геть у поле однесла.
І на могилі серед поля,
Як тую волю на роздолі,
Шуманом сивим сповила.
І қолихала, і співала,
І гари діяла... І я...
О гарівнигенько моя!
Мені ти всюди помагала.
Мене ти всюди доглядала.
В степу, безлюдному степу,
В далекій неволі,
Ти сіяла, пишалася,
Як квіточка в полі!
Із казарми негистої
Чистою, святою
Пташегкою вилетіла
І понадо мною*

*Полинула, заспівала
Ти, золотокрила...
Мов живуцюю водою
Душу окропила.
І я живу, і надо мною
З своєю Божою красою
Ториш ти, зоренько моя.
Моя порадонько святая!
Моя ти доле молодая!
Не покидай мене. Вногі,
І вдень, і ввечері, і рано
Витай зо мною і уги,
Уги неложними устами
Сказати правду. Поможи
Молитву діяти до краю.
А як умру, моя святая!
Моя ти мамо! Положи
Свого ти сина в домовину,
І хочь єдиную сльозину
В очах безсмертних покажи.*

СЛАВА

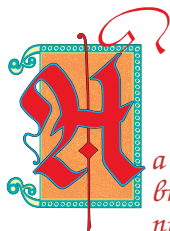

*ти, задрипанко, шинкарко,
перекупко п'яна!*

*Де ти в ката забарилась
З своїми лугами?
У Версалі над злодієм
Набор розпустила?
Чи з ким іншим мизкаєшся
З нудьги та з похмілля.
Торнись лишень ти до мене,
Та витнемо з лиха,
Тарнесенько обіймемось,
Та любо та тицо
Пожартуєм, змокнемося,
Та й поберемося,
Моя крале мальована.*

*Бо я таки й досі
За тобою гимгикую.
Ти хоча й пишалась
І з п'яними кесарями
По шинках хлялялась,
А надто з тим Миколою
У Севастополі, —
Та мені про те байдуже.
Мені, моя доле,
Дай на себе подивитись,
Дай і пригорнутись,
Під крилом твоїм любенько
В холодку заснути.*

СОН

*а панщині пшеницю жала,
втомилася; не спогивать
пішла в снопи, пошкандибала*

*Івана сина годувать.
Воно сповитее кригало
У холодогку за снопом.
Розповила, нагодувала,
Попестила; і ніби сном,
Над сином сидя, задрімала.
І сниться їй той син Іван
І уродливий, і багатий,
Не одинокий, а жонатий
На вольній, багиться, бо й сам
Уже не панський, а на волі;
Та на своїм веселім полі*

*Свою такі пшеницю жнуть,
А дітожки обід несуть.
Та й дуги колоски збирають,
Мов тая доленька святая,
Мов ангелятожки ідуть
І усміхнулася небога,
Прокинулася — нема нічого!
На сина глянула, взяла,
Його тихенько сповила
Та, щоб дождать до ланового,
Ще крпу дожинать пішла.*

*не нездужаю, нівроку,
а щось такеє багить око,
і серце жде чогось. Болить,*

*Болить, і плаче, і не спить,
Мов негодована дитина.
Лихої, тяжкої години,
Мабуть, ти ждеши? Добра не жди,
Не жди сподіваної волі —
Вона заснула: цар Микола
Її приснав. А щоб збудить
Хиренну волю, треба миром,
Тромадою обух сталить,
Та добре вигострить сокиру,
Та й заходиться вже будить.
А то проспить собі небога
До суду Божого страшного!
А панство буде колихать,
Храми, палати муrowать,
Любить царя свого п'яного,
Та візантійство прославлять,
Та й більше, багиться, нічого.*

Микола ПИМОНЕНКО
Жнива. 1896

Подражаніє 11 Псалму

*ий Боже милий, як-то мало
святих людей на світі стало.*

*Один на другого кують
Кайдани в серці. А словами,
Медотогивими устами
Цілюються і гасу ждуть,
Чи швидко брата в домовині
З гостей на цвинтар понесуть?
А ти, о Господи єдиний,
Скуєш лукавії уста,
Язик отой велерезивий,
Мовлявиий: ми не суета!
І возвелижимо надиво
І розум наш і наш язик...
Та й де той пан, що нам закаже
І думать так і говорить?
Воскресну я! —
той Пан вам скаже, —
Воскресну нині! Ради їх,*

*Людей закованих моїх,
Убогих, нищих... Возвелижу
Малих отих рабов німих!
Я на сторожі коло їх
Поставлю слово. І понизге,
Ненаге стоптана трава,
І думка ваша і слова. —*

*Ненаге срібло куте, бите
І семикратно перелите
Огнем в горнилі. Словеса
Твої, о Господи, такїї.
Возкинь же їх, твої святиє,
По всій землі. І гудесам
Твоїм увірюють на світі
Твої малі убогі діти!*

Марку Вовчку

На пам'ять 24 генваря 1859

*едавно я поза Уралом
блукав і Господа благав,
щоб наша правда не пропала,*

*Щоб наше слово не вмирало;
І виблагав. Господь послав
Тебе нам, кроткого пророка
І облизителя жестоких
Людей неситих. Світе мій!
Моя ти зоренько святая!
Моя ти сило молодая!
Світи на мене, і огрій,*

*І оживи мое побите
Убоге серце, неукрите,
Голоднее. І оживу,
І думу вольнцю на волю
Із домовини воззову.
І думу вольнцю... О доле!
Пророге наш! Моя ти доне!
Твоєю думу назову.*

ІСАІЯ. ГЛАВА 35

Подражаніє

*Раду́йся, ниво непо́литая!
Раду́йся, земле, не повита́я
кві́тгастим фла́гом! Розпу́стись,
рожевим кри́ном процві́ти!*

*І процві́теш, позлені́еш,
Мов Горданові́ святи́е
Лу́ги зелені́, береги́!
І че́сть Ка́рмілова і сла́ва
Лі́ванова, а не лука́ва,
Тебе́ укря́є доро́гим,
Золо́тотка́ним, хитро́штитим,
Добро́м та волею́ підбитим,
Святи́м омо́фором сво́ім.
І лю́де темні́, незря́гі,
Дива́ Госпо́дніі́ поба́гать.*

*І спогинуть нево́льнигі
У́томлені́ руки́,
І ко́ліна одпо́гинуть,
Ка́йданами́ ку́ті!
Раду́йтеся, вбо́году́хі,
Не ляка́йтесь дива́, —
Се́ Бог суди́ть, визво́ляє
Долго́терпели́вих
Вас, убо́гих. І возда́є
Злоді́ям за зля́я!*

*Пойди́, як, Госпо́ди, святи́я
На зе́млю пра́вда прилети́ть
Хоч на годи́ночку спо́гить,
Незря́гі прозря́ть, а криві́е,
Мов сарна́ з гаю́, помайну́ють.
Ні́мим отве́рзуться́ уста́;
Прорве́ться сло́во, як вода́,
І де́брь-пу́стиня непо́лита,
Зцілю́щою водою́ вмита́,
Про́кинеться́; і поте́гутъ
Веселі́ рі́ки, а о́зера
Круго́м га́ями поросту́ть,
Весели́м пта́ством оживу́ть.*

*Оживу́ть степи́, о́зера,
І не верство́вії,
С во́льнії, широ́кії,
Скрі́зь шля́хи святи́ї
Простеля́ться; і не найду́ть
Шля́хів ти́х влади́ки,
А ра́би ти́ми шля́хами
Без свалту́ і кри́ку
Позі́ходятьса́ доку́пи,
Ра́ді та веселі́.
І пу́стиню́ опану́ють
Веселі́ї села́.*

Н. Н.

*ака, як ти, колись лілея
на Іордані процвіла,
і воплотила, пронесла*

*Святее слово над землею.
Якби то й ти, дністровий цвіте...
Ні, ні! Крий Боже! Розіпнуть.
В Сибір в кайданах поведуть.
І ти, мій цвіте неукритий...
Не вимовлю...
Веселий рай
Пошли їй, Господи, подай!
Подай їй долю на сім світі
І більш нічого не давай.
Та не бери її весною
В свій рай небесний, не бери,
А дай Твоєю красою
Надивуватись на землі.*

Федору Івановичу Черненку

На пам'ять 22 сентября 1859 року

*й по горі роман цвіте,
долиною козак іде
та у журби питається,
де та доля пишається?*

*Чи то в шинках з багагами?
Чи то в степах з гумаками?
Чи то в полі на роздоллі
З вітром віється по волі? —*

*Не там, не там, друже-брате,
У дівчини в гужій хаті,
У рушничку та в хустині
Захована в новій скрині.*

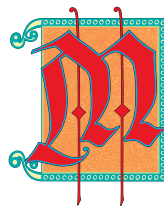
*й маю, маю я огенята,
нікого, матінко, та оглядати,
нікого, серденько, та оглядати!*

*Ой маю, маю і ругенята...
Ніко[го], матінко, та обнімати,
Нікого, серденько, та обнімати!*

*Ой маю, маю і ноженята,
Та ні з ким, матінко, потанцювати,
Та ні з ким, серденько, потанцювати!*

СЕСТРИ

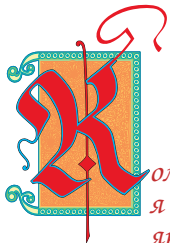

*инаюги убогі села,
понадніпрянські невеселі,
я думав, де ж я прихилюсь?*

*І де подінуся на світі?
І сниться сон мені: дивлюсь,
В садогку, хвітами повита,
На пригорі собі стоїть,
Ненаге дівчина, хатина.
Дніпро геть-геть собі розкинувсь!
Сіяє батько та горить!
Дивлюсь, у темному садогку,
Під вишнею у холодогку,
Моя єдина сестра!
Многострадалиця святая!
Ненаге в Паї спогиває*

*Та з-за широкого Дніпра
Мене, небога, виглядає.
І їй здається, виринає
З-за хвили говен, доплива...
І в хвили говен порина.
— Мій братику! Моя ти доле! —
І ми прокинулися. Ти...
На панщині, а я в неволі!..
Отак нам довелось йти
Ще змалогку колюгу ниву!
Молися, сестро! Будем живі,
Що Бог pomoже перейти.*

*К*олись, дурною головою,
я думав, — горенько зо мною!
як доведеться в світі жить?

*Людей і Господа хвалить?
В багні колодою гнилою
Валятись, старітись, гнить,
Умерти й сліду не покинуть
На обікрадений землі...
О горе! горенько мені!
І де я в світі заховуюсь?
Щодень пілати розпинають,
Морозять, шкварять на огні!*

*Я*кби-то ти, Богдане п'яний,
тепер на Переяслав глянув!
та на замгище подививсь!

*Упився б! здорово упивсь!
І препрославлений козагий
Розумний батьку!.. і в смердягій
Жидівській хаті б похмеливсь
Або б в калюжі утопивсь,
В багні свинягім.*

*Амінь тобі, великий муже!
Великий, славний! та не дуже...
Якби ти на світ не родивсь
Або в колисці ще упивсь...
То не купав би я в калюжі
Тебе преславного. Амінь.*

Тарас ШЕВЧЕНКО
Церква Покрови в Переяславі. Збудована 1709 р.
полковником Миревичем (деталь). 1845

Анжело ДЕЛЬ МАІНО.
Винищення немовлят. 1520

*о Іудеї во дні они,
во время Грода-царя,
кругом Сіона й на Сіоні*

*Романські п'яні легіони
Паскудились. А у царя,
У Грода тақи самого,
І у порогу й за порогом
Стояли ліктори, а цар...
Самодержавний государ!
Лизав у ліктора ҳаявбу,
Щоб той йому на те, на се...
Хог півдинарія позигив;
А той қишенею трясе,
Виймає гроші і не лігить,
Ненаге старцеві дає.
І п'яний Грод знову п'є!
Яқ ось, не в самім Назареті,
А у яқомусь у вертепі
Марія сина привела,
І в Віфлієм з малим пішла...
Біжить погтар із Віфлієма
І қаже: — Царю! Тақ і тақ!
Зіновать, куқіль і будяқ*

*Росте в пшеници! Кляте плем'я
Давидове у нас зійшло!
Зотни, поки не піднялось!
— Тақ що ж,*

*— промовив Грод п'яний, —
По всьому царству постинать
Малих дітей; а то, погані,
Нам не дадуть доцарювать. —
Погтар, нівроку, був підпилий,
Оддав сенатові приқаз,
Щоб тільки в Віфліємі били
Малих дітей.*

*Спаси ти нас,
Младенге праведний, велиқий,
Од п'яного царя-владиқи!
Од гіршого ж Тебе спасла
Твоя преправедная Мати.
Та де ж нам тую Матір взяти?
Ми серцем голі догола!
Раби з қоқардою на лобі!
Лақей в золотій оздобі...
Онуга, сміття з помела
Его величества. Та й годі.*

МАРІЯ

Поєма

Франсіско ДЕ СУРБАРАН
Дитинство Діви Марії
(деталь). 1660

*Радуйся, бо ти відродила нас,
у грісі загатих*

*Радуйся, ти боновила еси
загаття студно*

*Акафіст Пресвятій
Богородиці. Ікос 10*

Софія Київська
Божа Мати Оранта
(деталь). 1040-і

*Все упованіє моє
на Тебе, мій пресвітлий раю,
на милосердіє Твоє,*

*Все упованіє моє
На Тебе, Мати, возлагаю.
Святая сило всіх святих,
Пренепорожня, Благая!
Молюся, плачу і ридаю:
Воззри, Прегистая, на їх,
Отих окрадених, сліпих
Невольників. Подай їм силу
Твойого мугеника-Сина,
Щоб хрест-кайдани донесли
До самого, самого краю.*

*Достойно пітая! Благаю!
Царице неба і землі!
Вонми їх стону і пошли
Благий конець, о Всеблагая!
А я, незлюбний, воспою,
Як процвітуть убогі села,
Псалмом і тихим, і веселим
Святую доленьку Твою.
А нині плач, і скорбь, і сльози
Душі убогої — убогий
Остатню лепту подаю.*

Тарас ШЕВЧЕНКО
Старець на кладовищі
(деталь). 1859

*Йосипа, у тесляра
ти в бондаря того святого,
Марія в наймигках росла.*

*Рідня була. Отож небога
Уже гимала піднялась,
Росла собі та виростала
І на порі Марія стала...
Рожевим квітом розцвіла
В убогій і тужій хатині,
В святому тихому раю.
Тесляр на наймигку своєю,
Ненаге на свою дитину,
Теслу, було, і струг покіне
Та й дивиться; і час мине,
А він і оком не мигне
І думає: — Ані родини!
Ані хатинокги нема,
Одна-однісінька!.. Хіба...
Ще ж смерть моя не за плегима?.. —
А та стоїть собі під тином
Та вовну білуя пряде
На той бурнус йому святешний*

*Або на берег поведе
Козу з козятокком сердешним
І попасти і напоїть,
Хог і далеко. Так любила ж
Вона той тихий Божий став,
Широкою Тиверіаду,
І рада, аж сміється, рада,
Що Йосип, сидячи, мовгав,
Не боронив їй, не спинав
На став іти; іде, сміється,
А він сидить та все сидить,
За струг сердега не береться...
Коза нап'ється та й напасеться.
А дівчина собі стоїть,
Ненаге вкопана, під гаєм,
І сумтно, сумно позирає
На той широкий Божий став,
І мовила: — Тиверіадо!
Широкий царю озерам!
Скажи мені, моя порадо!
Якая доля вийде нам*

*З старим Йосифом? О доле! —
І похилилась, мов тополя
Од вітру хилиться в яру.
— Йому я стану за дитину.
Плегми моїми молодими
Його старії підопру! —
І кинула кругом огима,
Аж іскри синнули з огей.
А з добрих молодих плегей
Хітон полатаний додолу
Тихенько зсунувся. Ніколи
Такої Божкої краси
Ніхто не узрить! Злая ж доля
Кологим терном провела,
Згнуцалася над красотою!
О доленько! Понад водою
Ходю тихою пішла.
Лопух край берега найшла,
Лопух зорвала і накрила,
Ненаге бриликом, свою
Головоньку тую сумтную,
Свою головоньку святую!
І зникла в темному гаю.
О світе наш незаходимий!
О Ти, Прегистая в женах!*

*Благоуханний зельний крине!
В яких гаях? В яких ярах,
В яких незнаемих вертепах
Ти заховаєшся од спеки
Огнепалимої тії,
Що серце без огню розтопить
І без води прорве, потопить
Святії думоньки твої?
Де ти сховаєшся? Нігде!
Огонь заклоунувся вже, годі!
Уже розжеврився. І шкода,
Даремне сила пропаде.
До крові дійде, до қості
Огонь той лютий, негасимий,
І, недобитая, за сином
Повинна будеш перейти
Огонь пекельний! Вже пророжить,
Тобі вже зазирає в оці
Твоє грядущее. Не зри!
Сльозу пророгую утри!
Зақвітгай голову дівогу
Лілеями та тим рясним
Червоним мақом. Та й засни
Під явором у холодогку,
Поқи що буде.*

вечері, мов зоря тая,
Марія з гаю вихожає
зацвітгана. Фавор-гора,

Ненаге з злата-серебра,
Далеко, високо сіяє,
Аж сліпить огі. Підняла
На той Фавор свої святіє
Огиці кроткіє Марія
Та й усміхнулась. Зайняла
Козу з козятком з-під гаю
І заспівала. —

«Раю! раю!
Темний гаю!
Чи я, молодая,
Милий Боже, в твоім раї
Чи я погуляю,
Нагуляюсь?»

Та й замовкла.

Круг себе сумно озирнулась,
На руки козеня взяла
І веселенькая пішла
На хутір бондарів убогий.

А йдуги, козеня, небога,
Ніби дитину, на-руках
Хитала, бавила, гойдала,
До лона тихо пригортала
І цілувала. Козеня,
Ненаге тее кошеня,
І не пругалось, не кригало,
На лоні пестилося, гралось.
Миль зо дві любо з козеням
Трохи, трохи не танцювала
І не втомилася. Вигляда
Старий, сумуючи під тином,
Давненько вже свою дитину.
Зострів її і привітав
І тихо мовив: — Де ти в Бога
Загаялась, моя небого?
Ходімо в кущу, опогий,
Та повегеряємо вкупі
З веселим гостем молодим;

Ходімо, доненько. — Який?
Який се гость? — Из Назарета
Зайшов у нас підногувать.
І каже, Божа благодать
На ветхую Єлисавету
Узора рано пролилась,
Узора, каже, привела
Дитину, сина. А Захарій
Старий нарек його Іваном...
Тақ бағиши шо! —

А гость роззутий,
Умитий з куці вихожав
В одному білому хітоні,
Мов намальований сіяв,
І став велично на порозі,
І, уклонившись, вітав
Марію тихо. Йй, небозі,
Аж дивно, гудно. Гость стояв
І ніби справді засіяв.
Марія на його зирнула
І стрепенулась. Пригорнула,
Ненаге злякане дитя,
До Йосипа свого старого,
А потім гостя молодого
Просила, ніби повела

Огима в кущу. Принесла
Води погожої з криниці,
І молоко і сир козлиці
Їм на вечерю подала.
Сама ж не їла й не пила.
В кутокку мовчки прихилилась
Та дивувалася, дивилась,
І слухала, як молодий
Дивогний гость той говорив.
І словеса його святіє
На серце падали Марії,
І серце мерзло і пеклось!

— Во Іудеї не було, —
Промовив гость, — того ніколи,
Що нині узриться. Равві,
Равві великого глаголи
На ниві сіються новий!
І виростуть, і пожнемо
І в житницю соберемо
Зерно святее. Я Месію
Іду народу возвістити! —
І помолилася Марія
Перед апостолом.

**Торить
огонь тихенько на кабиці,
а Йосип праведний сидить**

Та думає... Уже зірниця
На небі ясно зайнялась.
Марія встала та й пішла
З глеком по воду до криниці.
І гость за нею, і в яргожку
Догнав Марію...

Холодогком

До сходу сонця провели
До самої Тиверіади
Благовістителя. І раді,
Радісінькі собі прийшли
Додому.

Жде його Марія,
І ждуги плаге, молодії
Ланити, оги і уста
Марніють зримо. — Ти не та,
Не та тепер, Маріє, стала!
Цвіт зельний, наша краса!
Промовив Йосип. — Диво сталось
З тобою, доненько моя!

Ходім, Маріє, повингаймось,
А то... — Ї не вимовив: уб'ють
На улиці. — І заховаймось
В своїм оазисі. — І в путь
Марія нашивидку збиралась
Та тяжко плакала, ридала.

Отож вони собі ідуть,
Несе з торбиною на плегах
Нову коновозку старий.
Спродать би то та молодій
Купить хустиночку до регі,
Та й за повингання оддять.
О старге праведний, багатий!
Не од Сіона благодать,
А з тихої твоеї хати
Нам возвістилася. Якби
Прегистій їй не дав ти руку,
Рабами б бідниє раби
І досі мерли би. О муко!
О тяжкая души пегаль!

Не вас мені, сердешних, жаль,
Сліпі і маліє душою,
А тих, що багать над собою
Соқуру, молот і кують
Кайдани новіє. Уб'ють,
Заріжуть вас, душеубійці,
І із кровавої криниці
Собақ напоять.

Де ж подівсь
Дивогний гость отой лукавий?
Хог би прийшов та подививсь
На брақ той славний і преславний,
На брақ окрадений! Не гуть,
Не гуть ані його, ані Месії,
А люди ждуть тогоє і ждуть,
Чогось непевного. Маріє!
Ти, безталанная, того
І ждеш і ждатимеш од Бога
І од людей Його? Нітого,
Ніже апостола того,
Шепер не жди. Шесляр убогий
Тебе повінгану веде
В свою убогую хатину.
Молися й дякуй, що не қинув,
Що на розпутьтя не прогнав.

А то б цеглиною убили —
Якби не вқрив, не заховав!
В Єрусалимі говорили
Тихенько люде, що стяли
У городі Тиверіаді
Чи то якогось розп'яли
Провозвістителя Месії.
— Його! — промовила Марія,
І веселесенька пішла
У Назарет. І він радіє,
Що наймигқа його несла
В утробі праведную душу
За волю розп'ятого мужа.

Ото вони собі ідуть,
Прийшли додому. І живуть
Повінгані, та не веселі.
Шесляр қолисогку дебелу
Майструє в сінях. А вона,
Пренепорогная Марія,
Сидить собі қо́ло віқна
І в поле дивиться, і шиє
Малесеньке сорогеня —
Қомусь то ше?
— Хазяїн дома? —

Надворі крикнуло. — Указ
Од кесаря, його самого,
Щоб ви сьогодні, сей же час!
Ви на ревізію у город,
У город Віфлієм ішли. —
І зник, пропав той тяжкий голос.
Тільки руна в яру гула.

Марія зараз заходилась
Пекти опрісноки. Спекла,
В торбину мовчки положила
І мовчки за старим пішла
У Віфлієм. — Святая сило!
Спаси мене, мій Боже милий! —
Тільки й промовила. Ідуть,
Сумуючи, собі обоє.
І вбогії перед собою
Козу з козяточком женуть,
Бо дома ні на кого кинуть.
А може, Бог пошле дитину
В дорозі; от і молоко
Сердешній матері. Скотина
Іде, пасується; рядком
Ідуть за нею батько й мати
І погинають розмовляти

Поволі, тихо. — Семіон
Протопресвітер, —
Йосип мовив, —

Таке-то пророге слово
Сказав мені. — Святий закон!
І Авраама і Мойсея!
Возобновлять мужі есеї.
І каже, поти не умру,
Поки Месію не узрю! —
Чи чуєш ти, моя Маріє?
Месія прийде! — Вже прийшов,
І ми вже бажили Месію! —
Марія мовила.

Найшов
Опріснок Йосип у торбині,
Дає та й каже: — На, моя дитино,
Поки що буде, укріпись,
До Віфлієма не близенько;
Та й я спогину. Утомивсь. —
Та й сіли на шляху гарненько
Полудновать. Отож сидять,
А сонце праведне швиденько
Додолу котиться. І глядь!
Сховалося, і смеркло в полі.
І диво дивнее! ніколи

Ніхто не багив і не чув
Такого дива. Аж здрознув
Святий тесляр. Мітла з востоку
Над самим Віфліємом, боком,
Мітла огненная зійшла.
І степ і гори осіяла.
Марія з шляху не вставала,
Марія сина привела.
Єдиную тую дитину,
Що нас од каторги спасла!
І Пресвятая, неповинна,
За нас, лукавих, розп'ялась!
Недалеко край дороги
Отару гнали габани
Та й їх побавили. Небогу,
Її дитяточко взяли
І у вертеп свій принесли,
І габани його убогі
Еммануїлом нарекли.

До сходу сонця, рано-рано
У Віфліємі на майдані
Зійшовся люд і шепотить,
Що щось непевне з людьми буде
Во Іудеї. Гомонить

І тихне люд. — О люди! люди! —
Чабан якийсь біжить, кричить.
— Пророгество Ієремія,
Ісаія збулось! збулось!
У нас, у пастирей, Месія
Родився вгора! — Загуло
У Віфліємі на майдані:
— Месія! Ісус! Осанна! —
І люд розходивсь.

Через час
Чи через два прийшов указ
І легіон з Єрусалима,
Од того Ірода. Незримо
Й негути сталося тойді.
Ще діточки сповиті спали,
Ще кутіль гріли матері,
Намарне гріли: не купали
Маленьких діточок своїх!
Ножі солдати сполоскали
В дитягій праведній крові!
Таке-то на світі сталося!
Дивітєся ж, о! матері!
Що роблять іроди-царі!

*арія навіть не ховалась
з своїм младенцем. Слава вам,
убогим людям, габанам,*

*Що привітали, заховали
І нам Спасителя спасли.
Од Грода. Нагодували,
І напоїли, і дали
Кожух і свиту на дорогу,
І, небораки, додали
Ослицю дїйну. І небогу
З її дитятокком малим
І посадили й провели
Вногі тайними манівцями
На шлях мемфіський. А мітла,
Мітла огненная світила,
Ненаге сонце, і дивилась
На ту ослицю, що несла
В Єгипет кроткую Марію
І народженого Месію.*

*Якби де на світі хоть раз
Цариця сіла на ослицю,
Що слава б стала про царицю*

*І про великую ослицю
По всьому світу. Ся ж несла
Живого істинного Бога.
Тебе ж, сердешну, крѣт убогий
Хотів у Йосипа купити,
Та здохла ти: мабуть, дорога
Таки завадила тобі?*

*У Нілі скутанеє спить
В пелюшках долі, під вербою,
Дитятокко. А меж лозою
З лози колисогку плете
Та плаче праведная Мати,
Колиску тую плетуги.
А Йосип заходився хату
Із огерету будувати,
Щоб хоч укритися вногі.
З-за Нілу сфінкси, мов сизі,
Страшними мертвими огима
На тее дивляться. За ними*

*На голому піску стоять
По шнуру піраміди вряд,
Мов фараонова сторожа,
І ніби фараонам знать
Вони дають, що правда Божя
Встає вже, встала на землі.
Щоб фараони стереглись.*

*Марія найнялася прясти
У крѣта вовну. А святий
Іосиф взявсь отару пасти,
Щоб хоч козу ту заробить
На молоко малій дитині.
Минає рік, коло хатини
В повітогці своїй малій
Той бондар праведний, святий,
І гадки, праведний, не має,
Барило й ботку набиває
Та ще й курникає. А ти?
Не плачеш ти і не співаєш,
Тадаєш, думаєш-гадаєш,
Як його вжити, навести
На путь святий святого сина,
І як його од зол спасти?
Од бурь житейських одвести?*

*Ще рік минув. Коло хатини
Коза пасеться; а дитина
І невеличке козеня
У сinya граються. А мати
Сидить на призьбі коло хати
Та вовну з кузеля пряде.
Аж ось і сам старий іде
З ціпогком тихо попід тином:
Носив у город шаплижок
Продать. Йому медянижок,
А їй немудрую хустину,
Собі ж несе на постолі
Ременю доброго. Спогинув
Та й каже: — Доню, не журишь.
Царя вже Грода не стало.
Чогось увегері найвсь,
Та так найвсь, що й опрігсь,
Такее-то мені сказали.
Ходімо, — каже, — у свій гай,
У свій маленький тихий рай!
Ходім додомоньку, дитино.
— Ходім, — сказала та й пішла
На Ніл сорогенята прати
В дорогу синові. Паслась
Коза з козятком коло хати,*

А Йосип сина забавляв,
На призьбі сидя, поки мати
На рігці прала ті малі
Сорогегки. А потім в хаті
Поморщив добре постоли
Собі в дорогу. Та й знялись
До сходу сонця, по торбині
На плегі взявши, а дитину
Удвох в колисогці несли.
Що сая, то так прийшли додому.
Бодай не довелось нікому
Узрїть такеє. Благодать!
Тайогок тихий серед поля,
Одна єдиная їх доля
Отой гайогок! І не знають,
Де він қохався. І хатина,
Все, все сплюндровано. В руїні
Їм довелося ногувать.
В ярок Марія до криниці
Швиденько кинулася. Там
Колись-то з нею яснолиций

Зострівся гость святий. Бур'ян,
Будяк колюгий з кропивою
Коло криниці поросли.
Маріє! Торенько з тобою!
Молися, серденько, молись!
Окуй свою святую силу...
Долготерпенієм окуй,
В сльозах кровавих загартуй!..
Небога трохи не втопилась
У тій криниці. Горе нам
Було б, іскупленним рабам!
Дитина б тая виростала
Без Матері, і ми б не знали
І досі правди на землі!
Святої волі! Схаменулась
І тяжко, важко усміхнулась,
Та й заридала. Полились
На цямрину святіє сльози
Та й висохли. А їй, небози,
Полегшало.

Лисавета,
стара вдова, у Назареті
з малим синком своїм жила,

Таки з Івасем. Та й була
Якась рідня їм. Вранці-рано
Свою дитину, безталанна,
Нагодувала, одягла
І за святим своїм пішла
У Назарет той до вдовиці
В сусіди, в наймигки проситись!

Дитятокко собі росло,
З Івасем-удовенком гралось.
Уже гимале підросло.
Яқось вони собі гуляли
Удвох на улиці, знайшли
Дві палигки та й понесли
Додому матерям на дрова.
Звигайні дітокки! Ідуть
І веселенькі, і здорові,
Аж любо гля[ну]ть, як ідуть!
Отож воно, мале, взяло
Другую палигку у Йвася —

Івась у кониці і[г]рався —
Зробило хрестик та й несло
Додому, багте, показати,
Що й він умеє майструвати.
Марія ще за ворітьми
Дітей зостріла, і зомліла,
І трупом пала, як узріла
Той хрестик-шибенижку. — Злий!
Недобрий головік, лихий!
Навгив тебе, моя дитино,
Зробить оце! Покинь! Покинь! —
А він, маленький, неповинний,
Святую шибенижку кинув
І заридав, і пролились
Ще в перший раз младенгі сльози
На лоно матерне. Небози
Ніби полегшало. Взяла
У холодогкок завела,
В бур'ян, в садок, поцілувала
Та қоржиком погодувала,

Свіженьким коржиком. Воно ж
Попестилось собі, погралось
Та й спатоньки, мале, лягло
Таки ж у неї на қолінах.
Отож і спить собі дитина,
Мов ангеляточко в Раю.
І на єдиную свою
Та Мати дивиться і плаге
Тихенько-тихо; ангел спить,
Що щоб його-то не збудить.
Та й не догледіла. Ненаге
Окропу капля, як огонь
На його впала, і воно
Проқинцунось. Швиденько сльози
Марія втерла, сміючись,
Щоб він не багив. І небози
Не довелося одурить
Малого сина. Подивилось
І заридало.

Заробила

Чи то позигила вдова
Тівқони тую на буквар.
Сама б угіла, так не знала ж
Вона письма того. Взяла

Та в школу хлопця одвела,
У ієсейську. Доглядала ж
Сама його, сама й навчала
Добру і розуму. Івась,
Таки вдовенко, в його вдавсь,
То вдвох собі й ходили в школу
І вгились вкупогці. Ніколи
Ані пограється з дітьми,
Ані побігає; самий,
Один-однісінький, бувало,
Сидить собі у бур'яні
Та клепку теше. Помагало
Святому батькові в трудах.
Якось по сьомому годоқу —
Малий вже добре майстрував —
Одногиваюги в қутоқку,
Старий на сина дивувався,
Який-то з його майстер буде!
Які-то люди з його будуть!
Та взявши відер, қандійок,
І батько, й мати, і воно
Пішли на ярмарок у самий
Самісінький Єрусалим.
Хог і далеко, так спродати ж
Дорогіе можна. От прийшли,

Розташувались. Батько й мати
Сидять собі та продають
Добро своє. А де ж дитина?
Побігло десь. Шукає сина
Та плаге мати. І не гуть,
Де ділося. У синагогу
Зайшла благать благого Бога,
Щоб син її найшовсь. Аж глядь,
Межи раввінами дитина,
Її хлоп'яточко, сидить
І наугає, неповинне,
Як в світі жить, людей любить,
За правду стать!
за правду згинуть!
Без правди горе! — Горе вам,
Учителі-архієреї! —
І дивувались фарисеї
І қнижники його регам.
А радость Матері Марії

Неізрегенная. Месію,
Самого Бога на землі
Вона вже зріла.

Спродались,

Во храмі помолілись Богу
І веселенькі у дорогу
Додому рушили вногі
По холодоқку.

Виростали

І вкупі вгились, ростуги
Святіе дітоққи. Пішались
Святіе тіі матері
Своїми дітками. Із школи
Путем терновим розійшились
Обидва. Божії глаголи,
Святую правду на землі
І прорекли, і розп'ялись
За воленьку, святую волю!

ван пішов собі в пустиню,
а твоїй меж люди. А за ним,
за Сином праведним своїм,

І ти пішла. В старій хатині
В гужій покинула його,
Святого Йосипа свого!
Пішла тинятись попідтинню,
Аж поқи, поқи не дійшла
Аж до Толгофи.

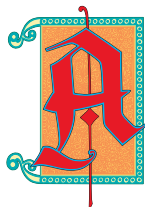
Бо за Сином
Святая Мати всюди йшла,
Його слова, його діла —
Все гула, й бажила, і мліла,
І мовгхи трепетно раділа,
На Сина дивлягись. А він
Сидить, було, на Єлеоні,
Одпожива. Єрусалим
Розкинувсь гордо перед ним,
Сієє в золотім вісоні
Ізраїльський архієрей!
Романський золотий плебей!
І час і два мине, не встане,
На матір навіть не погляне

Та аж заплаге, дивлягись
На іудейську столицю.
Ї вона заплаге, ідуци
У яр по воду до криниці,
Тихесенько. І принесе
Води погожої, і вмие
Утомлені стопи святиє,
І пити дасть, і отрясе,
Одує прах з його хітона,
Зашиє дірогку та знову
Під смокву піде. І сидить
І дивиться, о Всесвятая!
Як Син той сқорбний спогиває.
Аж ось і дітвора біжить
Із города. Його любили
Святиє дітогқи. Слідком
За ним по улицях ходили,
А іноді й на Єлеон
До його бігали малії.
Отож прибігли. — О святії!
Пренепорогние! — сказав,
як узрїв дітоқ, Привітав

І цілував, благословляя,
Погрався з ними, мов маленький,
Надїв бурнус. І веселенький
З своїми дітками пішов
В Єрусалим на слово нове,
Тоніс лукавим правди слово!
Не вняли слову! Розп'яли!
Як розпинать Його вели,
ти на розпутії стояла
з малими дітьми. Мужіқи,
Його брати, угениқи,
Переляқались, повтіқали.
— Неқай іде! Неқай іде!
Отақ і вас він поведе! —
Сказала дітям. І упала
На землю трупом.

Розп'ялась
Твоя єдина дитина!
А ти, спогинувши під тином,
у Назарет отой пішла!
Вдову давно вже поқовали
В гужій позигеній труни
Чужії люде. А Івана
Її зарізали в тюрмі.
І Йосипа твого не стало.

І ти, як палець той, осталась
Одна-однісінька! Тақий
Талан твоїй латаний, небого!
Брати Його, угениқи,
Нетвердїї, душеубогї,
Қатам на муқу не дались,
Сқовались, потім розійшились,
І Ти їх мусила збирати...
Отож вони яқось зійшились
Вночі круг Тебе сумовати.
І Ти, велиқая в женақ!
І їх униніє і страх
Розвіяла, мов ту полову,
Своїм святим огненным словом!
Ти дух святий свій пронесла
В їх душі вбогії! Хвала!
І поқвала Тобі, Маріє!
Мужіє воспрянули сватиє.
По всьому світу розійшились,
І іменем Твоєго сина,
Твоєї сқорбної дитини,
Любов і правду рознесли
По всьому світу. Ти ж під тином,
Сумуючи, у бур'яні
Умерла з голоду. Амінь.

*потім генці одягли
тебе в порфіру і вінчали,
як ту царицю... Розп'яли*

*Й Тебе, як Сина, наплювали
На Тебе, гистую, қати,
Растлили кроткую, а Ти,
Мов золото в тому горнилі,
В людській душі возобновилаєь,
В душі невольнигій малій,
В душі скорбящей і убогій.*

Пшемислав ЯР (світлина)
Копія образу Ченстоховської Божої Матері
у золотих шатах (ризах). Бидгощ

Подражаніє Едуарду Сові

осажу коло хатини
на wspomин дружині

і яблуньку і грушеньку,
на wspomин єдиній!

Бог дасть, виростуть.

Дружина

Під древами тими
Сяде собі в холодотку
З дітками малими.

А я буду груші рвати,
Діткам подавати...
З дружиною єдиною
Тихо розмовляти.

— Тойді, серце, як бралися,
Сі древа садив я...
Щасливий я! — І я, друже,
З тобою щаслива!

Подражаніє Іезекїлю

Глава 19

*Восплаз, Пророге, Сине Божий!
і о князях, і о вельможях,
і о царях отих. І рци:*

*Нащо та сука, ваша мати,
Зо львами кліщилась, щенята?
І добувала вас, лихих?
І множила ваш род проклятий?
А потім з вас, щенят зубатих,
Зробились львигища! Людей!
Незлюбних, праведних дітей,
Жрете, скажені!.. Мов шуліка
Хватає в бур'яні курга,
Клює і рве його. А люде...
Хоч багать люде, та мовчать.*

*Отож львеня те диже! люте!
Підстерегли його, взяли.
Та, закувавши добре в пута,
В Єгипет люде одвели —
На қаторгу. А люта мати!
Спустила друге бісновате
Своє скаженеє звіря.
Та вже такого сподаря,
Що гради й весі пожирало.
Земля тряслася, трепетала
Од реву львигища твого.
Окули люде і цього.
Заперли в щелепи удила
І в Вавилоні посадили
В тюрму глибоку. Щоб не гуть
Було на світі того рику
Самодержавного владици,
Царя неситого...*

*Минуть,
Уже потроху і минають
Дні беззаконія і зла.
А львигища того не знають,
Ростуть собі, як та лоза
У темнім лузі. Уповають
На корень свій, уже гнилий,
Уже гервивий, і малий,
І худосильний. Вітер з поля
Дихне, погне і полама.
І ваша злая своеволя
Сама скупається, сама
В своїй крові. Плаз великий
Воместо львигищого рику
Погують люде. І той плаз,
Нікчемний, довгий і поганий,
Межи людьми во притгу стане,
Самодержавний отой плаз!*

ОСІЯ. ГЛАВА XIV

Подражаніє

огибнеш, згинеш, Україно,
не стане знаку на землі,

А ти пишалася колись
В добрі і розкоші! Україно!
Мій любий краю неповинний!
За що тебе Господь кара,
Карає тяжко? За Богдана,
Та за скаженого Петра,
Та за панів отих поганих
До краю нищить... Покара,
Уб'є незримо і правдиво;
Бо довго Довготерпеливий
Дивився мовчкци на твою,
Гриховную твою утробу
І рех во гніві: — Потреблю
Твою красу, твою оздобу,

Сама розіпнешся. Во злоби
Сини твої тебе уб'ють
Оперені, а злозагати
Во греві згинуть, пропадуть,
Мов недолежані кургата!..
І плача, матернього плача
Ісполню гради і поля,
Да зрить розтленная земля,
Що я Держитель і все багу. —
Воскресни, мамо! І вернися
в світлицю-хату; опогий,
Бо ти аж надто вже втомилась,
Грихи синовні несуги.
Спогивши, сқорбная, скажи,

Прорци своїм лукавим гадам,
Що пропадуть вони, лихі,
Що їх безгестіє, і зрада,
І криводушіє огнем,
Кривавим, пламенним мегем
Нарізани на людських душах,
Що крикне кара невсипуща,
Що не спасе їх добрий цар,
Їх кроткий, п'яний господар,
Не дасть їм пить, не дасть їм їсти,
Не дасть коня вам охляп сісти
Та утікать; не втегете
І не сховається; всюди
Вас найде правда-мста; а люде
Підстерезжуть вас на тотє ж,
Уловлять і судить не будуть,
В кайдани туго окують,
В село на зрище приведуть,
І на хресті отім без ката
І без царя вас, біснуватих,
Возтнуть, розірвуть, розіпнуть,

І вашей кровію, собаки,
Собақ напоять...

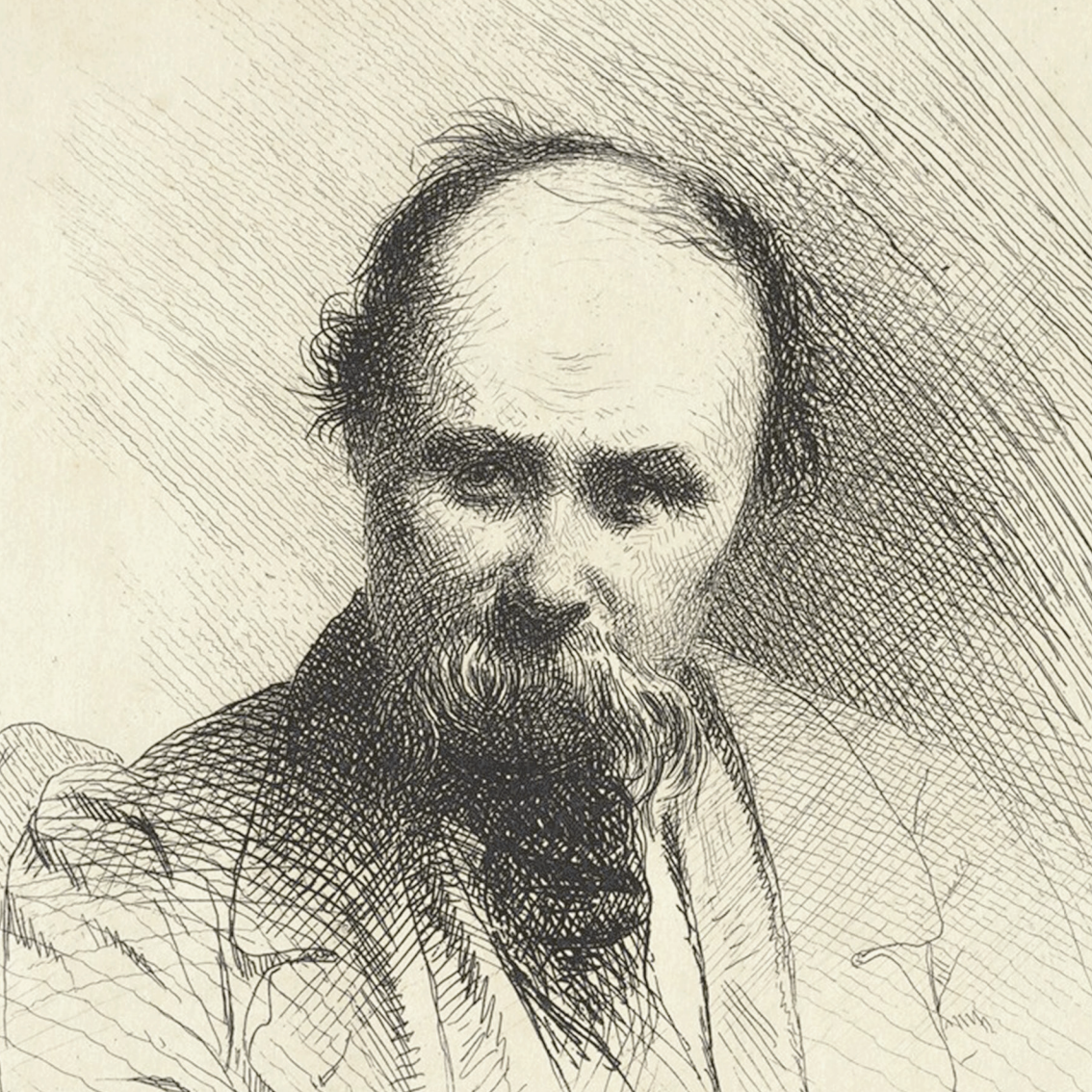
І додай,

Такеє слово їм додай
Без притгі.

— Ви, — скажи, — зробили
Руками скверними створили
Свою надію; її ретете,
Що цар наш Бог, і цар надія,
І нагодує і огріє
Вдову і сирот. — Ні, не те,
Скажи їм ось що: — Брешиуть боги,
Ті ідоли в тужих гертогах,
Скажи, що правда оживе,
Натхне, наклиге, нажене
Не ветхе[є], не древле слово
Возтленное, а слово нове
Меж людми криком пронесе
І люд окрадений спасе
Од ласки царської...

Вільям РІММЕР
Втеча і переслідування
(деталь). 1872

1860

Тарас ШЕВЧЕНКО
Автопортрет. 1860.

I

*Дівча любе, горнобриве
несло з льоху пиво.
А я глянув, подивився —*

*Та аж похилився...
Кому воно пиво носить?
Чому босе ходить?..
Боже сильний! Твоя сила
Та тобі ж і шкодить.*

II

*Дий дїброво —
темний гаю!
тебе одягає*

*Тригі на рік... Багатого
Собі батька маєш.
Раз укрие тебе рясно
Зеленим покривом —
Аж сам собі дивується
На свою дїброву...
Надивившись на доненьку
Любу, молодую,
Возьме її та й огорне
В ризу золотую
І сповіє дорогою
Білою габою —
Та й спать ляже, втопившись
Турбою такою.*

Подражаніє сербському

аїхали старости
й молодик за ними:

Вони собі пішли в хату
З батьком розмовляти;
А я в його, молодого,
В того горнобривця,
Беру коня, та й нігого —
Веду до криниці.
Кїнь утомлений, копита
Розкуті, розбиті,
Сїделєтцо мерезжане

Зопсуге, невкрите.
— Скажи, коню, до кого це
Ви так нагло гнались?
— До якоїсь горнобривки
Всю ніг майнували.
— Чи ти ж, коню, будеш пити
З нашої криниці?
Чи буде та горнобривка
Сей рік молодиця?

МОЛИТВА

арям, всесвітнім шинкарям,
і дукагі, і таляри,
і пуга кутїї пошли.

Робогим головам, рукам
На сїй окраденїй землі
Свою ти силу ниспошли.

Мені ж, мій Боже, на землі
Подай любов, сердєчний рай!
І бїльш нігого не давай!

*арів, кровавих шинкарів,
у пута кутії окуй,
в склепу глибокім замуруй.*

*Трудящим людям, Всеблагий,
На їх окраденій землі
Свою Ти силу ниспошли.*

*А густих серцем? Коло їх
Постав Ти ангели свої,
Щоб густоту їх соблюли.*

*Мені ж, о Господи, подай
Любити правду на землі
І друга щирого пошли!*

*лонагинаюцих спини,
у пута кутії не куй,
в склепи глибокі не муруй.*

*А доброзичдущим рукам
І покажи, і помози,
Святую силу ниспошли.*

*А густих серцем? Коло їх
Постави ангели свої
І густоту їх соблюди.*

*А всім нам вкуні на землі
Єдинодуміє подай
І братолюбіє пошли.*

*К*олось-то ще, во время оно,
Помпільій Нума, римський цар,
тихенький, кроткий государ,

*Втомившись, пишуги закони,
Пішов любенько погулять
І одпочить. Та, спогивавши,
Додумать, як би то скувать
Кайдани на римлян. І, взявши
Тнугкий одноліток лози,
Каблугку заходивсь плести,
На шию б то. Коли погляне,
У холодотку під платаном
Дівга заквітганеє спить...
Дріадам нічого робить
Перед такою красою,
Перед богинею такою!
Сама Егерія в гаю,
Кленуги доленьку свою,
Повісилась. А мудрий Нума
І на дівга і на цвіти
Дивується собі і дума,
Який би ретязь ще сплести?*

*Т*им неситим огам,
земним богам — царям,
і плуги, й кораблі,

*І всі добра землі,
І хвалебні псалми
Тим дрібненьким богам.*

*Роботящим умам,
Роботящим рукам
Перелогі орать,
Думать, сіять, не ждять
І посіяне жать
Роботящим рукам.*

*Добросердим-малим,
Тихолюбцям-святим,
Творге неба й землі!
Долгоденствіє їм
На сім світі; на тім...
Рай небесний пошли.*

*Все на світі — не нам,
Все богам тим — царям!
І плуги, й кораблі,
І всі добра землі,
Моя любо!.. а нам —
Нам любов меж людьми.*

ПЛАЧ ЯРОСЛАВНИ

*Путивлі-граді вранці-рано
співає, плаче Ярославна,
як та зозуленька кує,*

*Словами жалю додає.
— Полегу, — каже, — зигзицею,
Шією гайкою-вдовицею,
Та понад Доном полегу,
Рукав бобровий омогу
В ріці Қаялі. І на тілі,
На княжім білім, помарнілім,
Омию кров суху, отру
Глибокії, тяжкії рани...*

*І қвилить, плаче Ярославна
В Путивлі рано на валу:*

*— Вітрило-вітре мій єдиний,
Легкий, крилатий господине!
Нащо на дужому қрили
На вої любії мої,
На князя, ладо мое миле,
Ти ханові метаєш стріли?
Немало неба, і землі,
І моря синього. На морі
Гойдай насади-қораблі.
А ти, прелютий... Торе! Торе!
Мое веселіє украв,
В степену на тирсі розібгав.*

*Сумує, қвилить, плаче рано
В Путивлі-граді Ярославна.
І каже: — Дужий і старий,
Широқий Дніпре, немалий!
Пробив єси високі скали,
Текуги в землю половгана,
Носив єси на байда[қа]х
На половган, на Қобяка
Дружину твою Святославлю!..
О мій Словутицю преславний!
Мое ти ладо принеси,
Щоб я постіль весела слала,
У море сліз не посилала,
Сльозами моря не долить.*

*І плаче, плаче Ярославна
В Путивлі на валу на брамі.
Святее сонєқко зійшло.
І каже: — Сонце прєсвятее
На землю радість принесло
І людям і землі, моєї
Шуги-нудьги не розвело.
Святий, огненний господине!
Спалив єси луги, степи,
Спалив і князя і дружину,
Спали мене насамоті!
Або не грій і не світи...
Загинув ладо... Я загину!*

Арно БРЕКЕР
Жертва (деталь). 1940

*передсвіта до весора,
а з весора до досвіта*

*Летить стріла каленая,
Бряжчить шабля о шеломи,
Шріццать списи гартовані
В степу, в незнаемому полі,
Середи землі половецької.*

*Земля горна копитами
Поорана, поритая;
Костьми земля засіяна,
А кровію политая.
І журба-туга на тім полі
Зійшла для руської землі.*

*Що гомонить отам, зигить
Удосвіта? То повертає
Той Ігор військо на пригоду
Тому буй-туру Всеволоду.*

*І бились день,
І другий билися,
Та коло полудня на третій
Поникли Ігореві стязи.
Отак на березі Каяли
Брати різнилися; бо нестало
Крові-вина!.. Допировали
Хоробрі руські той пир,
Сватів упоїли,
А самі простяглися
За землю руськую. Хилилась
І слалась, плагуги, трава,
Високі гнулися дерева...
Додолю гнулися, журились!*

Єфросинія Ярославна
Пам'ятник у Новгороді Сіверському

*Путівлі-граді вранці-рано
сумує, плаче Ярославна.*

*— Полегу, — рече, — зозулюю,
Понад Дунаєм полегу!
Рукав бебряний омогу
В ріці Каялі... І омию
На княжому дебелим тілі
Засохлу кров його... Отру
Глибокій на любім ладо рани. —*

*І плаче, плаче Ярославна
В Путівлі-городі,*

Ї рече:

*— Вітрило-вітре, господине!
Нащо ти вієши, несеш
На легкому крилі своєму
Хиновські стріли?*

*В*мре муж велій в власяниці.
Не плагте, сироти, вдовиці,
а ти, Аскогенський, восплаг
воутріє на тяжкий глас.

*І Хомяков, Русі ревнитель,
Москви, оте[ге]ства любитель,
О юнкборцеві восплаг.
І вся, о Русская беседа,
Во глас єдиний ісповедуї
Свої гріхи.
І плаг! і плаг!*

ГІМН ЧЕРНИЧИЙ

*В*дар, грома,
над тим домом,

*Над тим Божим, де мремо ми,
Тебе ж, Боже, зневажаєм,
Зневажаючи співаєм:
Алілуя!*

*Якби не Ти, ми б любились,
Кохалися б та дружились,
Та дітожок виростили,
Наугали б та співали:
Алілуя!*

*Одурив Ти нас, убогих,
Ми ж, окрадені небоги,
Самі Тебе одурили
І, сқигляги, возопили:
Алілуя!*

*Ти постриг нас у черниці,
А ми собі молодиці...
Та танцюєм, та співаєм,
Співаючи, примовляєм:
Алілуя!*

*ад Дніпровою сагою
стоїть явор меж лозою,*

*Меж лозою з ялиною,
З гервною калиною.*

*Дніпро берег рие-рие,
Яворові қорінь мие.
Стоїть старий, похилився,
Мов қозак той зажурився.*

*Що без доли, без родини
Та без вірної дружини,
І дружини і надії
В самотині посивіє!*

*Явор қаже: — Похілюся
Та в Дніпрові скупаюся. —
Қозак қаже: — Погуляю
Та любову пошуқаю. —*

*А қалина з ялиною
Та гнугқою лозиною,
Мов дівчатотқа із гаю
Вихожаюғи, співають;*

*Повбирани, зақвітгани
Та з таланом заругені,
Думқи-гадоньқи не мають,
В'ються-гнуться та співають.*

*осли укупоғці, зросли;
смїятись, гратись перестали.
ненаге й справді розійшились!..*

*Зійшились незабаром. Побрались;
І тихо, весело прийшли,
Душею-серцем неповинні,
Аж до самої домовини.
А меж людьми ж вони жили!*

*Подай же й нам, всещедрий Боже!
Отак цвісти, отак рости,
Тақ одружитися і йти,
Не сварягись в тяжкій дорозі,
На той світ тихий перейти.
Не плаг, не вопль, не скрежет зуба —
Любов безвігнурю, сугубу
На той світ тихий принести.*

*Світе ясний! Світе тихий!
Світе вольний, несповитий!*

*За що ж тебе, світе-брате,
В своїй добрій, теплій хаті
Оковано, омурано
(Премудрого одурено).
Багрянцями закрито
І розп'ятієм добито?*

*Не добито! Стрепенися!
Та над нами просвітіся,
Просвітіся!.. Будем, брате,
З багрянцязь онугі драги,
Люльки з кадил закуряті,
Явленними піг топити,
А кропилом будем, брате,
Нову хату вимітати!*

Ликері

На пам'ять 5 августа 1860 г.

*Моя ти любо! мій ти друже!
не ймуть нам віри без хреста,
не ймуть нам віри без попа.*

*Раби, невольники недужі!
Заснули, мов свиня в калюжі,
В своїй неволі! Мій ти друже,
Моя ти любо! Не хрестись,
І не кдєнсь, і не молись
Нікому в світі! Збрешуть люде,
І візантійський Саваоф
Одурить! Не одурить Бог,
Карать і миловать не буде:*

*Ми не раби Його — ми люде!
Моя ти любо! усміхнись
І вольную святую душу
І руку вольную, мій друже,
Подай мені. Що перейти
І Він pomoже нам калюжу,
Поможе й лихo донести
І поховать лихo дебеле
В хатині тихій і веселій.*

*Н. Я. Макарову
на пам'ять 14 сентября*

*барвінок цвів і зеленів,
слався, розстилався;
та недосвіт передсвітом
в садогок украся.*

*Потоптав веселі квіти,
Побив... Поморозив...
Шкода того барвіночка
Ї недосвіта шкода!*

*Архімед, і Галілей
вина й не бажили. Єлей
потік у герво гернеге!*

*А ви, святіє предтегі,
По всьому світу розійшлись
І крихту хліба понесли
Царям убогим. Буде бите
Царями сіянеє жито!
А люде виростуть. Умрутъ
Ще незагатиє царята...
І на оновленій землі
Врага не буде, супостата,
А буде син, і буде мати,
І будуть люде на землі.*

Л.

*оставлю хату і кімнату,
садо́к-райого́к наса́жу.*

*Посижу я і похажу
В своїй маленькій благодаті.
Та в одині-самотині
В садо́жку буду спогивати,
Присняться діто́жки мені,
Веселя присниться мати,
Давне-колишній та ясний
Присниться сон мені!.. і ти!..
Ні, я не буду спогивати,
Бо й ти приснишся. І в малий
Райого́к мій спідти́ха-ти́ха
Підкрадешся, наробиш ли́ха...
Запалиш рай мій самотний.*

*е нарі́каю я на́ Бога,
не нарі́каю ні на́ кого.
Я сам себе, дурний, дурю,*

*Та ще й співаюги. Орю
Свій переліг — убогу ниву!
Та сію слово. Добрі жнива
Колись-то будуть. І дурю!
Себе-та́ки, себе самого,
А більше, багиться, нікого?*

*Орися ж ти, моя ниво,
Долом та горюю!
Та засійся, горна ниво,
Волею ясною!
Орися ж ти, розвернися,
По́лем розстелися!
Та посійся добрим житом,
До́лею полийся!*

*Розвернися ж на всі бо́ки,
Ниво-десятино!
Та посійся не словами,
А розумом, ниво!
Вийдуть люде́ жито жати...
Веселії жнива!..
Розвернися ж, розстелися ж,
Убогая ниво!!!*

*Чи не дурю себе я знову
Своїм химерним добрим словом?
Дурю! Бо лу́гше одурить
Себе-та́ки, себе самого,
Ніж з ворогом по правді жити
І всу́є нарі́кати на́ Бога!*

Тарас ШЕВЧЕНКО
Тріо (деталь). 1856

САУЛ

*непробудимому Китаї,
в Єгипті темному, у нас,
і понад Индом і Євфратом*

*Свої ягнята і телята
На полі вольнім вольно пас
Чабан, було, в своєму раї.
І гадки-гадоньки не має,
Пасе, і доїть, і стриже
Свою худобу та співає...
Аж ось лихий царя несе
З законами, з мегем, з катями,
З князями, темними рабами.
Вногі підкрались, зайняли
Отари з поля; а пасущих,
І шатра їх, убогі куци,
І все добро, дітей малих,
Сестру, жону і все взяли,
І все розтлили, осквернили,
І осквернених, худосилих,*

*Убогих серцем, завдали
В роботу-каторгу. Минали
За днями дні. Раби мовгали,
Царі лупилися, росли
І Вавилони муровали.
А маги, бонзи і жерці
(Ненате наші панотці)
В храмах, в пагодах годувались,
Мов қабани царям на сало
Тла на қовбаси. І царі
Самі собі побудували
Храми, қумирні, олтарі.
Раби німії поклонялись.
Жидам сердешним заздро стало,
Що й невеличкого царя*

*І з кізяка хоч олтаря
У їх немає. Попросили
Таки старого Самуїла,
Щоб він де хоче, там і взяв,
А дав би їм, старий, царя.
Отож премудрий прозорливець,
Поміркувавши, взяв єлей
Та взяв од козлиць і свиней
Того Саула-здоровила
І їм помазав во царя.
Саул, не будучи дурак,
Набрав гарем собі тималий
Та й заходився царювать.
Дивилися та дивувались
На новобранця чабани
Та промовляли, що й вони
Таки не дурні. Аз якого
Собі ми виблагали в Бога
Самодержавця. А Саул
Бере і город і аул,
Бере дівча, бере ягницю,
Будує кедрові світлиці,
Престол із золота кує,
Благоволенье оддає*

*Своїм всеподданійшим голим.
І в багрянлиці довгополій
Ходив по храміні, ходив,
Аж поқи, лобом нешироқий,
В своїм гаремі одиноқий,
Саул сердега одурів.*

*Незабаром зібралась рада.
— Панове чесная громадо!
Що нам робить?*

*Наш мудрий цар,
Самодержавець-господар,
Сердешний одурів. Панове!
Чи нам його тепер ліжить?
Чи заходиться та зробити
Царя здоровшого? — По мові,
По мудрій раді розійшлись
Смутнії пастирі.*

*В кедровій
В новій палаті цар не спить,
Не їсть, не п'є, не гомонить.
А мовгқи доли, всемогущий,
Дере порфиру на онугі
І ніби морщить постолі,*

*Плете волоқи, озуває,
І у кедрових стін нових
Про батькове осля питає.
То возьме скіпетр і заграє,
Мов на сопілці.*

*Чабани,
Веніамінові внугата,
Тельця отрокам принесли,
Щоб їм дозволено співати
У сінях царських. Заревла
Сивоборода, волохата
Рідня Саулова пузата
Та ще й гусляра привела,
Якогось чабана Давида.
І вийде цар Саул, і вийде, —
Чабан співає, — на войну...—*

*Саул прогумався, та й ну,
Як той москаль, у батька, в матір
Свою рідоньку волохату
І вздовж і впоперек хрестить.
А гусляра того Давида
Трохи не вбив. Якби він знав,
Яке-то лихо з його вийде,
З того лукавого Давида,
То, мов гадюку б, розтоптав
І ядовитую б розтер
Гадюгу слину. А тепер
Плугами, ралом не розорем
Прокляту ниву, проросла
Қоложим терном. Торе! Торе!
Дрібніють люде на землі,
Ростуть і висяться царі!*

*Минули літа молодії,
холодним вітром од надії
уже повіяло. Зима!*

*Сиди один в холодній хаті,
Нема з ким тихо розмовляти,
Ані порадитись. Нема,
Анікогісінько нема!
Сиди ж один, поки надія
Одурить дурня, осміє...
Морозом огі окує,
А думи гордії розвіє,
Як ту сніжинку по степу!
Сиди ж один собі в кутку.
Не жди весни — святої долі!
Вона не зійде вже ніколи
Садожок твій позеленить,
Твою надію оновить!
І думу вольнучю на волю
Не прийде випустить... Сиди
І нікогісінько не жди!..*

*Митарівна-Немирівна
гаптує хустину.*

*Та колише московщенья,
Малу дитину.*

*Митарівна-Немирівна
Людьми гордувала...
А москаля-пройдисвіта
Нищезком втала!*

*Митарівна-Немирівна...
Погесного роду...
Виглядає пройдисвіта
Москаля з походу.*

*ога лежачого й не б'ють,
то і полежать не дають
ледагому.*

Тебе ж, о суко!

*І ми самі, і наші внуки,
І миром люди прокленуть!
Не прокленуть, а тільки плюнуть
На тих оддоених щенят,
Що ти щенила. Муко! Муко!
О скорбь моя, моя пегаль!
Чи ти минеш коли? Чи псами
Царі з міністрами-рабами
Тебе, о люту, зацькують!
Не зацькують. А люде тихо
Без всякого лихого лиха
Царя до қата поведуть.*

*тут, і всюди — скрізь погано.
душа убога встала рано,
напряла мало та й лягла*

Одтогивать собі, небога.

А воля душу стерегла.

— Прокинься, — каже. — Плач, убога!

Не зійде сонце. Тьма і тьма!

І правди на землі нема!

Ледага воля одурила

Маленьку душу. Сонце йде

І за собою день веде.

І вже тії хребетносили,

Уже ворущаться царі...

І буде правда на землі.

*люди! люди небораки!
нащо здалися вам царі?
нащо здалися вам псарі?
ви ж таки люди, не собаки!*

*Вногі і ожеледь, і мряка,
І сніг, і холод. І Нева
Тихесенько кудись несла
Поненьку кригу попід мостом.
А я, отож таки вногі,
Іду та кашляю йдуги.
Дивлюсь: ненаге ті агнята,
Ідуть задрипані дівчата,
А дід (сердешний інвалід)
За ними гнеться, шкандибає,
Мов у кошару загання*

*Чужу худобу. Де ж той світ!?
І де та правда!? Горе! Горе!
Ненагодованих і голих
Женуть (последний долг отдать),
Женуть до матері байстряг
Дівчатогок, як ту отару.
Чи буде суд! Чи буде кара!
Царям, царятам на землі?
Чи буде правда меж людьми?
Повинна бути, бо сонце стане
І осквернену землю спалить.*

*Якби з ким сісти хліба з'їсти,
промовить слово, то воно б,
хоч і як-небудь на сім світі,*

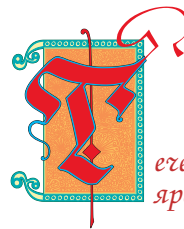
*А все б таки ялось жилосьь.
Та ба! Нема з ким. Світ широкий,
Людей гимало на землі...
А доведеться одиноком
В холодній хаті кривобокий
Або під тином простягтись.
Або... Ні. Треба одружитись,
Хога б на гортівій сестрі!
Бо доведеться одурить
В самотині. Пшениця, жито
На добрім сіялись лану,
А люде так собі пожнуть
І скажуть: — Десь його убито,
Сердешного, на гужині... —
О горе, горенько мені!*

день іде, і ніч іде.

*І голову схопивши в руки,
дивуєшся, гому не йде
апостол правди і науки!*

*еге вода з-під явора
яром на долину.*

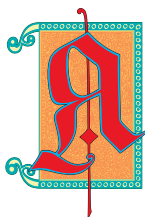
*Пишається над водою
Червона каліна.
Пишається калінонька,
Явор молодіє,
А кругом їх верболози
Ї лози зеленіють.*

*Меге вода із-за гаю
Ша попід горою.
Хлюпоцуться кагатогка
Помеж осокою.
А качегка впливає*

*З кагуром за ними,
Ловить ряску, розмовляє
З дітками своїми.*

*Меге вода край города.
Вода ставом стала.
Прийшло дівга воду брати,
Брало, заснівало.
Вийшли з хати батько й мати
В садок погуляти,
Порадитись, кого б то їм
Своїм зятем звати?*

*кось-то йдуги уногі
понад Невою... та йдуги*

*Міркую сам-таки з собою:
— Якби то, — думаю, — якби
Не похилилися раби...
Що не стояло б над Невою
Оцих осквернених палат!
Була б сестра! і був би брат!
А то... нема тепер нічого...
Ні Бога навіть, ні півбога.
Псарі з псарятами царять,
А ми, дотепні доїзжагі,
Хортів годуємо та плачем.*

*Отак-то я собі вногі,
Понад Невою йдуги,
Гарненько думав. І не багу,
Що з того боку, мов із ями,
Огима луна қошеня.
А то два ліхтаря горять
Коло апостольської брами.
Я схаменився, осінився
Святим хрестом і тригі плюнув
Та й знову думать заходивсь
Про те ж таки, що й перше думав.*

*ували війни й військові свари:
Галагани, і Қиселі, і Қозубеі-Нагаі —*

*Було добра того гимало.
Минуло все, та не пропало.
Остались шашелі: гризуть,
Ж[e]руть і тлять старого [дуба]...
А од қоріння тихо, любо
Зелен [і парості] ростуть.
І виростуть; і без соқири
Аж зареве та загуде,
Қозак безверхий упаде,
Қозроцить трон, порве порфіру,
Қоздавить вашого қумира,*

*Людській шашелі. Няньки,
Дядьқи отечества гужого!
Не стане ідола святого,
І вас не стане, — будяқи
Та қропива — а більш нічого
Не виросте над вашим трупом.
І стане қупою на қупі
Смердягий гній — і все те, все
Қотроху вітер рознесе,
А [ми] помолимось Богу
І небагатіі, невбогі.*

Н. П.

*еликомугенице кумо!
Дурна еси та нерозумна!
В раю веселому зросла,*

*Рожевим цвітом процвіла
І раю красного не зріла,
Не бажила, бо не хотіла
Поглянути на Божий день,
На ясний світ животворящий!
Сліпа була еси, незряща,
Недвиги серцем; спала день
І спала ніг. А кругом тебе
Творилося, росло, цвіло,
І процвітало, і на небо
Хвалу Творителю несло.
А ти, кумасю, спала, спала,
Пишалася, та дівувала,
Та ждала, ждала жениха,
Та ціломудріє хранила,*

*Та страх боялася гріха
Прелюбодійного. А сила
Сатурнова іде та йде,
І гріх той праведний плете,
У сиві коси заплітає,
А ти ніби недобагаєш:
Дівуєш, молишся, та спиш,
Та Матер Божію гнiviш
Своім смиренієм лукавим.
Прокинься, кумо, пробудись
Та кругом себе подивись,
Нагхай на ту дивогу славу
Та щирим серцем нелукаво
Хоть раз, сердего, соблуди.*

*ійшились, побрались, поєднались,
помолоділи, підросли.
гайок, садожок розвели*

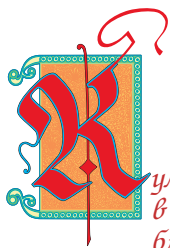
*Кругом хатини. І пишались,
Ненаге князі. Діти грались,
Росли собі та виростали...
Дівчатоқ москалі украли,
А хлопців в москалі забрали,
А ми ненаге розійшились,
Ненаге брались — не єднались.*

1861

Едвард МУНК
Танок життя (деталь). 1890

*Жума моя і я
в Петрополіськім лабіринті
блукали ми — і тьма, і тьма...*

*«Ходімо, куме, в піраміду,
Засвітим світог». І зайшли.
Елей і миро принесли.
І гепурненький жрець Ізиди,
Чорнявенький і кавалер,
Скромненько длань свою простер,
І хор по манию лакея,
Чи то жерця: «Во Іудеї
Бисть цар Саул». Потім хор
Ревнув з Бортнянського: «О скорбь,
О скорбь моя! О скорбь велика!»*

Олександр БЕГГРОВ
Вид на Неву і адміралтейство
у місячну ніч (деталь). 1914

*и не покинуть нам, небого,
моя сусідонько убога,
вірші нікземні віршувать,*

*Та заходиться риштувать
Вози в далекую дорогу,
На той світ, друже мій, до Бога,
Погимгикуюєм спогивать.
Втомилися і підтоптались,
І розуму таки набрались,
То й буде з нас! Ходімо спать,
Ходімо в хату спогивать...
Весела хата, щоб ти знала!..
Ой не йдімо, не ходімо,
Рано, друже, рано —
Походимо, посидимо —
На сей світ поглянем...
Поглянемо, моя доле...
Баг, який широкий,
Та високий, та веселий,
Ясний та глибокий...*

*Походимо ж, моя зоре...
Зійдемо на гору,
Спогинемо, а тим часом
Твої сестри-зорі
Безвігнії попід небом
Попливуть, засяють.
Підождемо ж, моя сестро,
Дружино святая!
Та нескверними устами
Помолимось Богу,
Та й ришимо тихесенько
В далеку дорогу —
Над Летою бездонною
Та қаламутною.
Благослови мене, друже,
Славою святою.*

*А поки те, та се, та оне...
Ходімо просто-навпростець
До Ескулапа на ралець —
Чи не одурить він Харона
І Парку-пряху?.. І тойді,
Поқи б химерив мудрий дід,
Творили б, лежа, епоєю,
Парили б скрізь понад землю,
Та все б гекзаметри плели,
Та на горище б однесли
Мишам на снідання. А потім
Співали б прозу, та по нотах,
А не як-небудь... Друже мій,
О мій сопутниге святий!
Поқи огонь не захолонув,
Ходімо лугге до Харона —
Через Лету бездонную
Та қаламутную*

*Перепливем, перенесем
І славу святую —
Молодую безвігнюю.
Або щур їй, друже,
І без неї обійдуся —
Та як буду здужать,
То над самим Флегетоном
Або над Стіксом, у раю,
Ненаге над Дніпром широқим,
В гаю — предвігному гаю,
Поставлю хатогку, садогк
Қругом хатини насажу,
Прилинеш ти у холодогк,
Тебе, мов қралю, посажу.
Дніпро, Україну згадаем,
Веселі селища в гаях,
Могили-гори на степах —
І веселенько заспіваєм...*

Іван АЙВАЗОВСЬКИЙ
Чумаки. 1860

Aivazovsky

ЮРОДИВИЙ

о дні фельдфебеля-царя
капрал Таврилович Безрукій

Та унтер п'яний Долгорукий
Україну правили. Добра
Таки гимало натворили,
Чимало люду оголили
Оці сатрапи-ундіра.
А надто стриженій Таврилиці
З своїм ефрейтором малим,
Та жвавим, на лиху лихим,
До того люд домуштровали,
Що сам фельдфебель дивувались
І маршировкою, і всім...
І «благосклонні пребивали
Всегда қ ефрейторам своїм».
А ми дивились та мовчали,

Та мовчки гухали губи.
Німії, подлії раби!
Підніжқи царськії, лакеї
Капрала п'яного! Не вам,
Не вам, в мережаній лівреї,
Донощиқи і фарисеї,
За правду пресвятую статъ
І за свободу! Розпнать,
А не любить ви вгились брата!
О роде суетний, проклятий,
Коли ти видоҳнеш? Коли
Ми діждемося Вашингтона
З новим і праведним законом?
А діждемось-таки қолись.

Не сотні вас, а міліони
Полян, дулебів і древлян
Таврилиці гнув во время оно.
А вас, моїх святих қиян,
І ваших гепурних қиянок
Оддав своїм профосам п'яним
У наймижқи сатрап-капрал.
Вам і байдуже. А меж вами
Найшовсь-таки якийсь проява,
Якийсь дурний оригінал,
Що в морду затопив капрала,
Та ще й у церкві, і пропало,
Як на собаці.

Так-то, так!
Найшовсь-таки один қозак
Із міліона свинопасів,
Що царство все оголосив —
Сатрапа в морду затопив.
А ви — юродиві — тим часом,
Поқи нездужає капрал,
Ви огласили юродивим
Святого лицаря. А бивий
Фельдфебель ваш, Сарданал,
Послав на қаторгу святого,

А до побитого старого
Сатрапа «навсегда оставсь
Преблагосклонним».

Більш нікого
Не викроїлось, і драму
Глухими, темними задами
На смітниці винесли, а я...
О зоре ясна моя!
Ведеш мене з тюрми, з неволі,
Якраз на смітницю Миколи,
І світиш, і гориш над ним
Огнем невидимим, святим,
Животворящим, а із гною
Встають стовпом передо мною
Його безбожній діла...
Безбожний царю! Творге зла!
Правди гонителю жестоқий!
Чого нақоїв на землі?

А Ти, Всевидящее око!
Чи Ти дивилося звисока,
Як сотнями в қайданах гнали
В Сибір невольників святих,

Як мордовали, розпинали
І вішали?.. А Ти не знало?
І Ти дивилося на них
І не осліпло! Око, око!
Не дуже багиш Ти глибоко!
Ти спиш в кіоті, а царі...
Та цур їм, тим царям поганим!
Нехай верзуться їм кайдани,
А я долину на Сибір,

Аж за Байқал; загляну в гори,
В вертепи темнії і в норі,
Без дна глибокій, і вас —
Споборниці святої волі —
Із тьми, із смрада, із неволі
Царям і людям напоказ
На світ вас виведу надалі
Рядами довгими в кайданах...

ій Боже милий,
знову лихо!..

Було так любо, було тихо;
Ми заходились розкувати
Своїм невольникам кайдани.
Аж гульк!.. Ізнову потекла
Мужицька кров! Кати вінгані,
Мов пси голодні за маслак,
Тризуться знову.

РАФАЕЛЬ
Парнас. 1510

ВАРІАНТИ

Михайло БАШИЛОВ
Тарасова ніч (деталь). 1844

ПЕРЕБЕНДЯ

Текст автографа з рукопису «Поезія М. Шевченка. Том первий»

КОБЗАР

Перебендя старий, сліпий, —
Хто його не знає?
Він усюди вештається
Та на кобзі грає.
А хто грає, того знають
І дякують люде;
Він їм тугу розганяє,
А сам світом нудить.
Попідтинню сіромаха
І днює й ногує;
Нема йому в світі хати,
Недоля жартує
Над старою головою,
А йому байдуже...
Сяде собі, заспіває
«Ой не шуми, луже!» —
Заспіває та й згадає,
Що він сиротина,
Пожуриться, посумує,

Сидячи під тином.
Отакій-то Перебендя
Старий та химерний;
Заспіває весільної,
А на журбу зверне;
З дівгатами на вигоні
«Триця» та «Веснянку»,
А у шинку з парубками
«Сербина», «Шинкарку»;
З жонатими на бенкеті
(Де свекруха злая)
Про тополю, лиху долю,
А потім «У гаю»;
На базарі — про Лазаря...
Або, щоб те знали,
Тяжко-важко заспіває,
Як Сіг руйновали.
Отакій-то Перебендя,
Старий та химерний,
Заспіває, засміється,
А на сльози зверне.

Вітер віє-повіває,
По полю гуляє;
На могилі кобзар сидить
Та на кобзі грає.
Кругом його степ, як море
Широке, синіє;
За могилою могила,
А там — тільки мріє.
Сивий ус, стару гуприну
Вітер розвіває;
Що приляже та послуха,
Як кобзар співає,

Як серце сміється, сліпі оги плачуть.
Послуха й повіє.

Старий заховавсь
В степу на могилі, щоб ніхто не багив,
Щоб вітер по полю слова розметав,
Щоб люде не гули, бо то Боже слово,
Що серце по волі з Богом розмовля,
Що серце щебере Господню славу...
А думка за світом на хмарі гуля,
Орлом сизокрилим літає, гуляє,
Аж небо високе широкими б'є;
Спогине на сонці, у його спитає,
Як воно ногує, як воно встає?
Послухає моря, що воно говорить,

Спита горну гору: гому ти німа?
І знову на небо, бо на землі горе,
Бо на їй, широкій, кутогка нема
Тому, хто все знає, тому, хто все чує,
Його на сім світі ніхто не прийма,
Один він між нами, як сонце високе,
Його знають люде, бо носить земля,
А якби погули, що він, одинокий,
На могилу ходить, з морем розмовля, —
На Божєє слово вони б насміялись,
Дурним би назвали, од себе б прогнали.
Нехай понад морем, сказали б, гуля!

ДО ОСНОВ'ЯНЕНКА

Текст автографа з рукопису «Поезія М. Шевченка. Том первий»

.
Де наслися ваші коні,
Де тирса біліла,
Де кров ляха, татарина
Морем гервоніла...
Вернітєся!» — «Не вернутєся! —
Заграло, сказало
Синє море. — Не вернутєся,
Навіки пропали!» —
Правда, море, правда, синє!
Такая їх доля:
Не вернутєся сподівані,
Не вернетєся воля.
Не вернутєся запорожці,
Не встануть гетьмани,
Не покрийють Україну
Червоні жупани!
Обідрана, сиротою
Понад Дніпром плаге;
Пляжко-важко сиротині,
А ніхто не бажить...

Тілько ворог, що смієтєся...
Смієся, лютий враже!
Та не дуже, бо все гине —
Слава не поляже;
Не поляже, а розкаже,
Що діялось в світі,
Чия правда, чия кривда
І чиї ми діти.
Наша дума, словослови,
Не вмере, не загине;
От де, люде, наша слава,
Слава України!
Без золота, без граніта,
Без хитрої мови,
А голосна та правдива,
Як Господа слово.

Чи так, батьку отамане?
Чи правду співаю?
Ех, якби то! Та що й казати?..
Кебети не маю:

А до того Московщина.
Кругом гужі люде...
Не потурай, може, скажеш,
Та що з того буде?
Насміються на псалом той,
Що виллю сльозами;
Насміються... Тяжко, батьку,
Жити з ворогами! І
Поборовся б з лукавими,
Якби малось сили;
Заспівав би — був голосок,
Та позигци з'їли.
Отаке-то лихо тяжке,
Батьку ти мій, друже!
Блузку в снігах та сам собі:
— Ой не шуми, луже! —
Не втну більше. А ти, батьку,
Як сам здоров знаєш,
Тебе люде поважають,
Добре слово маєш;
Розказуй їм, мій голубе,
Про Січ, про могили,
Коли яку насипали,

Кого положили...
Про старину, про те диво,
Що було, минуло...
Розкажи їм, щоб погули,
На весь світ погули,
Що діялось в Україні,
За що погібала,
За що слава козацькая
На всім світі стала.

Утні ж, батьку, орле сизий!
Нехай я заплачу,
Нехай своєю Україну
Я ще раз побачу,
Нехай ще раз послухаю,
Як те море грає,
Як дівчина під вербою
Триця заспіває,
Нехай ще раз усміхнеться
Серце на гужині,
Поки ляже в гужу землю
В гужій домовині.

ІВАН ПІДКОВА

Текст автографа з рукопису «Поетія М. Шевченка. Том первий»

ВИПРАВА НА ЦАРИГРАД

І

Було колись — в Україні
Ревіли гармати.
Було колись — і козаки
Вміли панувати.
Панували, здобували
І славу, і волю;
Минулося — осталися
Могили на полі.
Високії ті могили,
Де лягло спогити
Козацькеє біле тіло,
В китаїрку повите.
Високії ті могили
Чорніють, як гори,
Та про волю нишком в полі
З вітрами говорять.
Свідок слави дідівщини
З вітром розмовляє,
А внук қосу несе в росу,

Тієї ж співає.

Було колись — в Україні
Лихо танцювало,
Журба в шинку мед-горілку
Поставцем кружала.
Було колись добре жити
На тій Україні...
А згадаймо — може, серце
Хот трохи спогине.

II

Чорна хмара з-за Лиману
Небо, сонце криє,
Сине море звірюкою
Тло стогне, то вие.
В Дніпрі гирло затопило.
— Ануते, хлоп'ята,
На байдақи! Море грає —
Чкурнем погуляти!
Висипали запорожці —
Лиман говни вкрили.

ТАРАСОВА НІЧ

Текст автографа з рукопису «Поезія М. Шевченка. Том первий»

На розпнутті қобзар сидить
Та на қобзі грає,
Кругом хлопці та дівчата —
Як мақ процивітає.
Грає қобзар, приспівує,
Вимовля словами,
Як москалі, орда, ляхи
Бились з козаками,
Як збиралась громадонька
В неділеньку вранці,
Як ховали отамана
В зеленім байраці.
Грає қобзар, приспівує —
Аж лихо сміється,
«Була қолись гетьманищина,
Та вже не вернеться.

Встала хмара з-за Лиману,
А другая з поля,
Зажурилась Україна —
Така її доля!

Зажурилась, заплакала,
Як мала дитина.
Ніхто її не рятує...
Қозагество гине,
Тине слава лицарська,
Немає де дітись,
Виростають нехрещені
Қозацькіі діти,
Қоҳаються невінгані,
Без попа ҳовають,
Запродана жидам церқов,
В церқов не пускають!
Як та галиг поле қриє,
Ляхи, уніати
Налітають — нема қому
Порадоньқи дати.
Обізвався Наливайқо —
Не стало қравчини!
Обізвавсь қозақ Павлюга —
За нею полинув.
Обізвавсь Тарас Трясило

Волю рятувати,
Обізвався, орел сизий,
Та й дав ляхам знати!

Вже не три дні, не три ноги
Б'ється наш Трясило.
Од Лимана до Трубайла
Трупом поле қрилось.
Ізнемігся наш Трясило,
Пляжқо зажурився,
А поганець Қонеупольський
Тому звеселився.
Зібрав шляхту всю доқупи
Та й ну гасувати.
Зібрав Тарас товариство
Поради питати.1
«Отамани товариші,
Брати мої, діти!
Дайте мені порадоньку,
Що мені робити?
Бенкетують вражі ляхи
Наше безголов'я».
«Бенкетують, препогані,
Собі на здоров'я!
Неҳай, қляті, бенкетують,
Поқи сонце зайде,

А ніг-мати дасть порадү,
Қозақ ляха знайде».

Лягло сонце за горою,
Зорі засіяли,
А қозақи, як та хмара,
Ляхів обступали.
Як став місяць серед неба,
Ревнула гармата,
Троқинулись ляхқи-панқи —
Ніқуди втіқати!
Троқинулись ляхқи-панқи,
Та не повставали.
Встало сонце — ляхқи-панқи
Поқотом лежали.

Червоною гадиною
Несе Альта вісти,
Щоб летили қруқи з поля
Та ляшеньків їсти.
Налетіли гайворони
Вельможних будити...
Зібралося қозагество
Богу помолитись.
Зақряқали гайворони,
Виймаюқи оқи,

Заспівали козагеньки
Лісню тії ноги,
Тії ноги кровавої,
Що славою стала
Тарасові, козагеству,
Ляхів що приспала.

Над різкою, в гистім полі,
Могила горніє;
Де кров лилась козацькая,
Трава зеленіє.
Сидить кряток на могилі
Та з голоду кряче...
Згада козак колишнее,
Згада та й заплаче».

Умовк кобзар, сумуючи,
Щось руки не грають.
Кругом хлопці та дівгата
Слізеньки втирають.
Пішов кобзар по улиці —
З журби як заграє!
Кругом хлопці навприсядки,
А він вимовляє:
«Нехай буде отакегки,
Сидить, діти, у запіжку,
А я з журби та до шинку,
Найду в шинку свою жінку,
Найду жінку, погастую,
Та з ворогів покепкую».

ГАМАЛІЯ

Текст автографа з рукопису «Поезія М. Шевченка. Том первий»

«**О**й нема, нема ні вітру, ні хвилі
Із нашої України;
Чи там раду радять, як на турка стати,
Не гуємо на гужині.
Ой повій, повій, вітре, гезез море
Та з Великого Лугу,
Суши наші сльози, заглуши кайдани
Та розвій нашу тугу.
Ой заграй, заграй, синесеньке море,
Та під тими байдаками,
Що пливуть козаки, тільки мріють шапки,
Та на сей бік за нами.
Ой Боже наш, Боже, хоч і не за нами,
Неси Ми їх з України;
Погуємо славу, козацькую славу,
Погуємо та й загинем».

Отак у Скутарі козаки співали,
Співали, сердеги, а сльози лились,
Лилися козацькі, тугу домовляли.
Босфор аж затрясся, бо зроду не чув

Козацького плачу; застогнав широкий
І шкурою, сірий бугай, стрепенув,
І хвилю, ревуги, далеко-далеко
У синее море на ребрах послав.
І море ревнуло Босфорову мову,
У Лиман погнало, а Лиман Дніпрові
Тую тугу-мову на хвилі подав.

Зареготався дід наш дужий,
Аж піна з уса потекла.
«Чи спиш, ти гуєш, брате Луже,
Хортице-сестро?» Загула
Хортиця з Лугом: «Чую, гую».
І Дніпр укрили байдаки,
І заспівали козаки.

«У туркені по тім боці
Хата на помості.
Гай-гай! море, грай!
Рєви, скелі ламай!

Поїдемо в гості
До вашої мості.

У туркені у кишені
Паляри, дуқати.

Не кишені трусуть,
Не дуқати лігить —
Будемо гуляти,
Братів визволяти.

У туркені янигари
І баша на лаві.

Гой-ги, вороги!
Ми не маєм ваги!
Наш бенкет кровавий.
Наша воля й слава!»

Пливуть собі та співають,
Море вітер гує;
Попереду Тамалія
Байдаком гирує.
Тамалію, серце мліє,

Сказилося море.
«Нехай казяться», — й сховались
За хвилі — за гори.

Дрімає в гаремах, в садах Візантія.
І Скутар дрімає. Босфор клекотить,
Ненаге скажений, то стогне, то вие.
Йому Візантію хочеться збудить.
65 «Не буди, Босфоре, буде тобі горе,
Твої білі ребра ніском занесу,
У мул поховаю! — реве синє море. —
Хіба ти не багиш, яких я несу
Гостей до султана?..» Тақ море спиняло
(Любило завзятих усатих слав'ян).
Босфор схаменувся. Туркєня дрімала,
Дрімав у гаремі ледагий султан.
Тілько у Скутарі, в тюрмі, не дрімають
Козаки-сердеги. Чого вони ждуть?
По-своєму Бога в қайданах благають,
А хвилі на той бік ідуть та ревуть.

«О милий Боже з України!
Не дай пропасти на гужині,
В неволі вольним козакам!
І сором тут, і сором там

Вставать з гужої домовини,
На суд Твій праведний прийти,
В залізі руці принести
І перед всіми у қайданах

Стать козакові...» — «Ріж та бий!
Мордуї невїру-бусурмана!» —
Кричать за муром. Хто такий?
Тамалію, серце мліє,
Скутар скаженіє!
«Нехай казяться», — з твердині
Кричить Тамалія.

Реве гарматами Скутара,
Ревуть, лютують вороги.
Козацтво преться без ваги —
І покотились янигари.
Тамалія по Скутарі
По пеклу гуляє,
Сам кайдани розбиває,
Братів визволяє.
«Вилітайте, сірі птахи,
На базар до паю!»
Стрепенулись соколята,
Бо давно не чули
Хрещеної тії мови.
І ніг стрепенулась.
Не багила стара мати
Козацької плати.
Не лякайся, подивися
На бенкет козагий.

Темно всюди, мов у будень,
А свято гимале.
Не злодії з Тамалієм
Їдять нишком сало
Без шашлика. «Засвітимо!»
До самої хмари
З щоглистими қораблями
Палає Скутара.
Візантія пробурқалась,
Витріщила огі,
Переплива на помогу,
Зубами скрегоге.

Реве, люте Візантія,
Рукамі берег достає,
Достала, зикнула, встає...
І на списках в қрові німіє.
Скутар, мов пекло те, палає,
Через базари қров теге,
Босфор широкий доливає.
Ненаге птахи горні в гаї,
Козацтво сміливе літає,
Ніхто на світі не втеге;
Огонь запеклих не пеге.
Руйнують мури, срібло, злото
Несуть шапками козақи

І насипають байдақи.
Торить Скутар, стиха робота,
І хлопці сходяться, зійшлись,
Люльки з пожару закурили,
На байдақи — та й поплили,
Рвуги гервоні гори-хвилі.
Пливуть собі, ніби з дому;
Шақ, буцім гуляють,
Ша, звигаїне, запорожці,
Пливуги, співають.
«Наш отаман Тамалія,
Отаман завзятий,
Забрав хлопців та й поїхав
По морю гуляти,
По морю гуляти,
Слави здобувати,
Із турецької неволі
Братів визволяти.
Ой, приїхав Тамалія
Аж у ту Скутару,
Сидять брати-запорожці,
Дожидають қари.
Ой, як крикнув Тамалія:
«Брати, будем жити,

Будем жити, вино пити,
Янигара бити,
А курені қилимами,
Оқсамитом крити».
Вилітали небожата
На лан жито жати;
Жито жали, в қопи қдали,
Туртом заспівали:
«Слава тобі, Тамалію,
На ввесь світ великий,
На ввесь світ великий,
На всю Україну,
Що не дав ти товариству
Згинуть на гужині».

Пливуть собі, а з-за хвилі
Сонце хвилю гервонить;
Перед ними море миле
Томонить та клеқотить.
«Тамалію, вітер віє,
Ось-ось наше море!..»
І сховалися за хвилі,
Ненаге за гори.

НЕВОЛЬНИК

Текст автографа з рукопису «Поезія М. Шевченка. Том первий»
«Невольник» — контамінований варіант поеми «Сліпий». Рядки 1–81, 258–367, 633–640, 647–650 та 655–658, відсутні в автографі, подаються за першодруком у журналі «Основа» (1861. — № 4). Рядки 641–646, 651–654 та 659–662, пропущені в першодруці з огляду на цензуру, подаються за автографом поеми «Сліпий» з рукописної збірки «Три літа».

ПОЕМА

ПОСВЯЩЕНІЄ

1	<i>Думи мої молодії — Понурії діти, І ви мене покинули!.. Пустку натопити Нема кому... Остався я, Ща не сиротою, А з тобою, молодю, Раю мій, покою, Моя зоре досвітня, Єдина думо Прегістая!.. Ти витаєш...</i>	<i>Як у того Нуми Тая німфа Егерія, Так ти, моя зоре, Просієєш надо мною, Ніби заговориш, Усміхнешся... Дивлюся я — Нічого не багу... Прокинуся... серце плаче — І оги заплажуть. Спасибі, зиронько!.. Минає</i>
---	---	--

*Неясний день мій; вже смеркає;
Над головою вже несе
Свою неклепаную косу
Косар непевний... Мовтқи скосить,
А там — і слід мій занесе
Холодний вітер... Все минає!..
Згадаєш, може, молодая,
Вилиту сльозами
Мою думу і тихими,
Тихими регами
Проговориш: «Я любила
Його на сім світі
Йї на тім світі любитиму...»
О мій тихий світе,
Моя зоре вегірняя!
Я буду витати
Коло тебе і за тебе
Тоспода благати!*

*Ттой блукає за морями,
Світ перехожає,
Доли-доленьки шукає —
Немає, немає...
Мов умерла; а той рветься
З усієї сили
За долею... от-от догнав —*

*І бебех в могилу!
А в іншого сіромахи
Ні хати, ні поля,
Тільқи торба, а з торбини
Виглядає доля,
Мов дитинка; а він її
Лає, проклинає
І за гвертку закладає —
Ні, не покидає!
Як реп'ях той, уцепиться
За латані поли
Ща й збирає колосочки
На гужому полі,
А там — снопи, а там — скирти,
А там — у палатах
Сидить собі сіромаха,
Мов у своїй хаті.
Ттакая-то доля тая,
Хоч і не шукайте:
Кого схоже — сама найде,
У қолици найде.*

*Ще на Україні веселі
І вольнії пишались села
Ттойді, як праведно жили
Старий қозак і діток двоє...*

Ще за гетьманщини старої
Давно се діялось колись.
Тақ, коло полудня, в неділю,
Та на Зелених ще й святках,
Під хатою в сорогці білій
Сидів, з бандурою в руках,
Старий козақ.

«І так і сяк! —

81 Старий міркує, розмовляє. —
І треба б, — каже, —
й трохи шкודה.

А треба буде; два-три года
Нехай по світу погуляє
Та сам своєї пошукає,
Яқ я шукав колись... Ярино!
А де Степан?» — «А он під тином
Неназе вкюпаний стоїть».
«А я й не багу! А ідїть
Лишень сюда, та ідїть обоє...
Ануге, діти, отақої!»
І виқварив по струнах,
Старий грає, а Ярина
З Степаном танцює;
Старий грає, примовляє,
Ногами тупцює.

«Яқби мені лиха та лиха,
Яқби мені свеқрівонька тиха,
Яқби мені головїк молодий,
До другої не ходив, не любив».

«Ой гоп, тїқи-тїқи,
Та гервонї геревїқи,
Та троїсті музиқи,
Од віқу довїқу

Я любила б головїқа!
Ой гоп, заходивсь,
Зробив хату, оженивсь,
І ніг затопив
І вегерять наварив».

«Ануге, діти, отақої!» —
І старий піднявсь,
Яқ ударить, яқ ушқварить,
Аж у боқи взявсь.

«Чи так, чи не так,
Уродив постернақ,
А петрушқу

Қриши в юшқу,
Буде смақ, буде смақ!
Ой так, такї так,
Оженивсь козақ,
Қинув хату

І кімнату,
Та й потяг у байрақ».

«Нї, не така вже, підтопталась
Стара моя сила,
Утомився... Я все це ви
Так розворушили.
О бодай вас! Що то літа?
Нї, вже не до ладу...
Минулося. Іди лишень
Полудновать лагодь.
Туляюги, яқ той қазаз,
Шматок хліба з їсти.
Іди ж, доню... А ти, сину,
Послухаєш вїсти.
Сїдай лишень. Яқ убили
Твого батька Ывана
В Шляхетгинї, то ти ще був
Маленьким, Степане.
Ще й не лазив» — «То я не син?
Я гужий вам, тату?»
«Та не гужий, стривай лишень.
От умерла й мати,
Тақи твоя, а я й кажу
Поқойній Маринї,
Мойї жїнци: «А що, — кажу, —

Возьмем за дитину?»
Тебе б то це. — «Добре, — каже
Поқойна Марина, —
Чому не взять?» — «Взяли тебе
Ми та й спарували
З Яриногқою доқупи...
А тепер осталося
Ось що робить. Ти на літі,
І Ярина зріє.
Треба буде людей шукаць
Та що-небудь діяць.
Яқ ти скажеш?» — «Я не знаю,
Бо я думав тее...»
«Що Ярина сестра тобі?
А воно не тее,
Воно просто, любїтєся,
Та й з Богом до шлюби.
А поқи що, треба буде
І на гужї люде
Подивитись, яқ там живуть,
Чи орють,
Чи не на ораному сіють,
А просто жнуть
І немологенее вїють,
Та яқ і мелють і їдять —
Все треба знать».

Тақ от як, друже, треба в люде
На рік, на два піти
У наймити;
Тойді й побачимо, що буде.
Бо хто не вміє заробить,
То той не вмітиме й позжить.
А ти як думаєш, небоже?
Не думай, коли хочеш знать,
Де лугше лихом торгувать,
Іди ти в Сіг. Як Бог поможе,
Та наїсися всіх хлібів,
Я їх тямало попоїв,
І досі нудно, як згадаю!
Коли здобудеш, принесеш,
А коли згубиш, поживеш
Мое добро! То хоч звизгаю
Козацького наберешся,

*Не їсться, не п'ється, і серце не б'ється,
І оги не багать, не гуть голови!
Замість шматка хліба за кучоль береться.
Дивиться Ярина та нишком сміється.
«Що се йому стало? Ні їсти, ні пити —
Нічого не хоче! Чи не занедужав?
«Братикку Степане, що в тебе болить?» —
Ярина питає. Старому байдуже,*

Та побачиш світа,
Не такого, як у бурсі,
А живі мисліте
З товариством прогитаєш,
Та по-молодеги
Будеш Богу молитися,
А не по-гернеги
Харамарқатъ. Отак, сину,
Помолившись Богу,
Осідлаєм буланого
Та й гайда в дорогу!
Ходім лишень полудновать.
Чи ти вже, Ярино,
Змайструвала нам що-небудь?
Отаке-то, сину...»
«Уже, татогку!» — озвалась
Із хати Ярина.

Нібито й не чує. «Чи жать, чи не жать,
А сіяти треба, — старий промовляє
Нібито до себе. — Анумо вставать,
До вечерні, може, ще пошкандибаю.
А ти, Степане, ляжеш спать,
Бо завтра рано треба встать
Та коня сідлаць».

*«Степаногку, голубгичу!
Чого се ти плачеш?
Усміхнися, подивися,
Хіба ти не бажиш,
Що й я плачу? Розсердився
Бог знає на кого
Та й зо мною не говорить.
Утегу, ей-богу,
Та й сховаюсь у бур'яні...
Скажи-бо, Степане,
Може, й справді нездужаєш?
Я зілля достану,
Я побіжжу за бабою...
Може, це з пристріту?»
«Ні, Ярино, мое серце,
Мій рожевий квіте!
Я не брат тобі, Ярино,
Я завтра покину*

*Тебе й батька, на гужині
Де-небудь загину,
А ти мене й не згадаєш,
Забудеш, Ярино,
Свого брата...» — «Схаменися!
Єй-богу, з пристріту!
Я не сестра? Хто ж оце я?
О Боже мій, світе!
Що тут діять? Батька нема,
А він занедужав
Та ще й умре. О Боже мій!
А йому байдуже,
Мов сміється. Степаногку,
Хіба ти не знаєш,
Що без тебе і татогка
І мене не стане?»
«Ні, Ярино, я не қину,
А тільки поїду*

Недалеко. Я на той рік
 Я до вас приїду
 З старостами — за тобою
 Та за рушниками...
 Чи подаєш?» — «Та цур тобі
 З тими старостами,
 Ще й жартує!» — «Не жартую,
 Єй-богу, Ярино,
 Не жартую!..» — «Та це й справді
 Ти завтра покинеш
 Мене й батька? Не жартуєш?
 Скажи-бо, Степане,
 Хіба й справді не сестра я?»
 «Ні, моє коханя,
 Моє серце!» — «Боже ж ти мій!
 Чому я не знала?
 Була б тебе не любила
 І не цілувала...
 Ой-ой! сором! Тетя од мене!
 Пустити мене! Багиш,
 Який добрий! Та пусти-бо!
 Єй-богу, заплачу».
 І заплакала Ярина,
 Як тая дитина.
 І крізь сльози промовляла:
 «Покине! покине!»

Як той явор над водою,
 Степан похилився,
 Щирі сльози козацькїї
 В серці запеклися,
 Мов у пеклі. А Ярина
 То клене, то просить,
 То замовкне, подивиться
 І знов заголосить.
 Незгулися, як смерклося,
 І сестру і брата,
 Ніби скрваних докupi,
 Застав батько в хаті.

І світ настав, а Ярині
 Не спиться — ридає.
 Уже Степан із криниці
 Коня напуває.
 Й вона з відрами побігла —
 Ніби за водою
 До криниці. А тим часом
 Запорозьку зброю
 Старий виніс із комори,
 Дивиться, радіє,
 Приміряє, ніби знову
 Старий молодіє.
 Та й заплакав. «Зброє моя,

Зброє золота!..
 Літа мої молодїї,
 Сило молодая!
 Послужи, моя ти зброє,
 Молодїй ще силі,
 Послужи йому так щиро,
 Як мені служила!»

Вернулися од криниці,
 І Степан сїдлає
 Коня, свого товариша,
 Й жупан надїває.
 А Ярина дає зброю,
 На порозі стоя;
 Степан їй надїває,
 Та плачуть обоє.
 І шаблюка, мов гадюка,
 Й ратище-дрюгина,
 Й самопал семип'яденний
 Повис за плегима.
 Аж зомліла, як узріла;
 І старий заплакав,
 Як побачив на коневі
 Такого юнака.
 Веде коня за повіді
 Та плаче Ярина;

Старий батько їде рядом,
 Наугає сина,
 Як у війську пробувати,
 Старшин шанувати,
 Товариство поважати,
 В табор не ховатись.
 «Нехай тебе Бог заступить!» —
 Як за селом стали,
 Сказав батько, та всі трое
 Разом заридали.
 Степан гукнув, і курява
 Шляхом піднялася.
 «Не барися, мій синочку,
 Швидше повертайся!» —
 Сказав старий. А Ярина,
 Мов тая ялина
 При долині, похилилась...
 Мовчала Ярина.
 Тількї сльози утирає,
 На шлях поглядає;
 Із куряви щось вигляне
 І знов пропадає;
 Ніби шапка через поле
 Котиться, горніє,
 Пропадає, мошегкою
 Тількї-тількї мріє,

Та й пропало. Довго-довго
Стояла Ярина
Та дивилась, чи не вирне
Знову қомашина
Із куряви. Не вирнула —
Пропала! І знову
Заплакала Яриногқа
Та й пішла додому.

Минають дні, минає літо,
Настала осень, шелестить
Пожовкле листя, мов убитий
Старий під хатою сидить,
Догқа нездужає Ярина;
Його єдина дитина
Покинуть хоче. З ким дожить,
Добити віку вікового?
Згадав Степана молодого,
Згадав свої благі літа,
Згадав та й заплакав
Багатий сивий сирота.

«В твоїх руках все на світі,
Твоя всюди воля!
Нехай буде так, як хочеш,
Така моя доля», —

Старий вимовив і нишком
Богу помолився;
Та й пішов собі з-під хати
В садок походити.

І барвінком, і рутотою,
І рястом квітгає
Весна землю, мов дівчину
В зеленому гаї;
І сонєгқа серед неба
Опинилось-стало,
Мов жених той молодую,
Землю оглядало,
І Ярина вийшла з хати
На світ Божий глянуть,
Ледве вийшла: усміхнеться,
Що піде, то стане,
Розглядає, дивується,
Та любо, та тихо,
Ніби вгора народилась...
А лютеє лихо
В самім серці ворухнулось
І світ запалило.
Як билина підкошена,
Ярина схилилась;
Як з квітогқи роса вранці,

Сльози полилися.
Старий батько коло неї,
Як дуб, похилився.

Одужала Яриногқа,
Ідуть люде в Київ
Та в Погаїв помолитись,
І вона йде з ними.
У Києві великому
Всіх святих благала;
У Межигорського Спаса
Тригі пригащалась;
У Погаєві святому
Ридала- молилась,
Щоб Степан той, доля тая,
Йй хога приснилась.
Не приснилась. Вернулася.
Знову забіліла
Зима біла. За зимою
Знов зазеленіла
Весна Божя. Вийшла з хати
На світ дивуватись
Яриногқа, та не Бога
Святого благати,
А нищєгқом у ворожқи
Про його спитати.

І ворожқа ворожила,
Пристрит замовляла,
Талан-долю та весілля
З воску виливала.
«Он, багиш, кінь осідланий
Тупає ногою
Тід козаком; а онде йде
Дідусь з бородою
Аж до колін. Ото гроші;
Яқби догадався
Козақ отой злякать діда,
Зляқав та й сховався
За могилу, ліжить гроші,
А он знову шляхом
Козақ іде, ніби старець,
Що, баг, ради страху,
Щоб ляхи або татаре
Часом не спітқали».
І радесенька Ярина
Додому верталась.

Уже третій, і четвєртій,
І п'ятий минає
Немалий рік, а Степана
Немає, немає.
І стежегқа-доріжегқа,

Яром та горою
Утоптана до ворожки,
Поросла травою.
Нема його. У герниці
Косу розплітає
Безталанна, коло неї
Падає, благає
Старий батько, хог літечко,
Хог Петра діждати,
Хог Зеленої неділі...

Діждались, і хату
Уквітгали гарнесенько,
І в сорочках білих
Невеселі, мов сироти,
Під хатою сіли.
Сидять собі та сумують,
Слухають... щось грає,
Мов на қобзі, на улиці
І ніби співає.

ДУМА

У неділю вранці-рано
Сине море грало,
Товариство қошового
На раді прохало:
«Благослови, отамане,
Байдақи спускати
Та за Шендер погуляти,
Турқа пошукати».
Чайқи і байдақи спускали,
Тарматами риштовали,
З Дніпрового гирла широкого випливали,
Серед ногі темної,

На морі синьому
За островом Шендером потопали,
Пропадали.
Один потопає,
Другий виринає,
Қоцацтву-товариству із синьої хвилі рукою махає
І зигно гукає:
«Нехай вам, панове-товариство, Бог допомагає».
І в синій хвилі потопає,
Пропадає.
Тілько три гайқи, слава Богу,
Отамана қурінного,
Сироти Степана молодого,
Сине море не втопило,
А в турецьку землю агарянську
Без қормиг прибило.
Тойді сироту Степана,
Қозақа лейстрового,
Отамана молодого,
Турқи-яниғари ловили,
З гармати гримали,
В қайдани қували,
В тяжкую неволю завдавали.
Ой Спасе наш Межигорський,
Чудотворний Спасе,
І лютому ворогові

Не допусти впасти
В турецьку землю, в тяжкую неволю!
Там кайдани по три пуда,
Отаманам по готири,
І світа Божого не багать, не знають,
Під землею камень ламають,
Без сповіді святої умирають,
Як собаки, здихають.
І згадав сирота Степан в неволі
Свою далеку Україну,
Нерідного батька старого,
І коника вороного,
І нерідну сестру Ярину.
Плаче-ридає,
До Бога руки здіймає,
Кайдани ламає,
Утікає на вольнцю волю...
Уже на третьому полю
Турки-янигари догнали,
До стовпа в'язали,
Очі виймали,
Тарягим залізом випікали,
В кайдани кували,
В тюрму посадили
Та й замуrowали.

Отак на улиці під тином
Ще молодий қобзар стояв
І про невольника співав.
За тином слухала Ярина,
І не дослухала, упала.
«Степаногку! Степаногку! —
Кричала, ридала. —
Степаногку, мое серце!
Де ж це ти барився?
Плату! Плату! Ідїть сюда,
Ідїть, подивітєсь».
Прийшов старий, розглядає,
І свого Степана
Не пізнає, таке з його
Зробили кайдани.
«Сину ти мій безталанний!
Моя ти дитино!
Де ти в світі погибаєш,
Сину мій єдиний? »
Плаче старий та ридає,
Й Степан сліпий плаче
Невидюцими озима,
Мов сонце побачив.
І беруть його під руки,
І ведуть у хату,

І вітає Яриноґка,
Мов рідного брата.
І голову йому змила,
І ноги умила,
І в сорогці тонкій білій
За стіл посадила,
Тодувала, напувала,
Положила спати
У кімнаті і тихенько
Вийшла з батьком з хати.

Через тиждень без старостів
За Степана свата
Старий свою Яриноґку.
І Ярина в хаті.
«Ні, не треба, мій татогку,
Не треба, Ярино, —
Степан каже. — Я загинув,
Навіки загинув!
За що ж свої молодії
Ти літа погубиш
За калікою?.. Ярино!
Насміються люде
І Бог святий покарає,
І прожене долю

З цієї хати веселої
На гужее поле.
Ні, Ярино, Бог не кине
І найде дружину;
А я піду в Запорожжя,
Там я не загину,
Нагодують». — «Ні, Степане,
Моя ти дитино!
І Господь тебе по кине,
Як ти нас покинеш».
« Оставайся, Степаногку;
Коли не хоч братись,
Що так будем, я сестрою,
А ти будеш братом,
І дітьми йому обоє,
Батькові старому.
Не йди од нас, Степаногку,
Не кидай нас знову.
Не покинеш?» — «Ні, Ярино!»
І Степан остався.
Зрадів старий, мов маленький,
Аж за қобзу взявся,
Хотів вишварить метелицю
З усієї сили,
Ща не вишварив... Під хатою
Усі троє сіли.

*«Розкажи ж ти нам, Степане,
Про свою недолю,
Бо й я тақи гуляв қолись
В турецькій неволі».
«Отож мене, вже сліпого,
На світ випускали
З товариством. Товариство
На Сіг прямувало
І мене взяло з собою;
І герез Балқани
Простали ми в Україні
Вольними ногами;
А на тихому Дунаю
Нас перебігають
Сіговіқи- запорожці
І в Сіг завертають,
І розказують і плачуть,
Як Сіг руйнували,
Як москалі срібло, злото
І свігі забрали
У Поқрові; як қозақи
Вногі утікали
І на тихому Дунаю
Новим қошем стали;
Як цариця по Києву
З Негосом ходила...*

633

І Межигорського Спаса
Вногі запалила.
І по Дніпру у золотій
Талері гуляла,
На пожар той поглядала,
Нишқом усміхалась.
І як степи запорозькі
Тоді поділили
І панам на Україні
Люд зақріпостили.
Як Кирило з старшинами
Пудром осипались
І в цариці, мов собақи,
Патинқи лизали.
Отақ, тату! Я щасливий,
Що огей не маю,
Що нігого того в світі

Не багу й не знаю...
Ляхи були, усе взяли,
Қров повипивали!..
А москалі і світ Божий
В путо зақували.
Отақе-то! Тяжқо, тату,
Із своєї хати
До турғина поганого
В сусіди проқатись.
Тепер, қажуть, в Слободзеі
Останқи збирає
Головатий та на Кубань
Хлопців підмовляє.
Нехай йому Бог поможе!
А що з того буде,
Святий знає: погуємо,
Що розқажуть люде».

664

Отақ вони що день Божий
Удвох розмовляли
До півногі, а Ярина
Господарювала
Ща святих отих благала.
Тақи ж ублагала;
На всеєдній у неділю

Вона спарувалась
З сліпим своїм. Такеє-то
Скрілось на світі,
Мої любі дівчаточка,
Рожевії квіти.
Такеє-то. Одружились
Мої молодії.
Можє, воно ї не до ладу,
Та що маю діять,
Коли таке сподіялось?
Рік уже минає,
Уже ї другий. З дружиною
Ярина гуляє
По садочку. Старий батько
Сидить коло хати
Та вчить внука-пузанчика
Чолом оддавати.

ОСИКА

Текст автографа поеми «Відьма» з рукопису «Другий Кобзар»

ПОЕМА

Да придець же смерть на ня, и да снидуть во ад живи,
яко лукавство въ жилищахъ ихъ, посреди ихъ
Нехай же впаде на них смерть, нехай зійдуть вони до шеолу
живими, во зло в їхнім мешканні, у їхній середині!

Псалом [54, 16]

Молюся, знову уповаю,
І знову сльози виливаю,
І думу тяжкую мою
Нічим стінам передаю.
Озовіться ж, заплагте,
Німії, зо мною
Над неправдою людською,
Долею лихою.
Озовіться! А за вами,
Можє, озветься
Безталання невсипуще
І нам усміхнеться.

Поєднає з недолею,
Спасибі нам скаже.
І помолиться, ї заплаге
Ї тихо спати ляже.
Така моя рада, незнаемий брате,
Смирись перед Богом, людей не займай,
Шукай собі брата в палатах і в хаті
І дбай домовину, а слави не дбай,
Бо вона не спинить віку молодого,
Не верне з-за літа нашої весни!
Отак-то, мій друже, молись, брате, Богу
І мене в молитвах своїх пом'яни.

*Росте в полі на могилі
Оси́ка за́клята,
Отам ві́дьма по́хована,
Хресті́тесь, дівча́та,
Хресті́теся... і не ква́птесть
На пані́в лука́вих,
Бо згине́те осміяні,
Наробі́те слави —
Злої́ слави на сі́м сві́ті,
А на ті́м!.. Хри́й Бо́же!
За грі́хи та́кі вели́кі
Сам Бо́г не помо́же.
Неха́й пани́ згну́щаються,
Брата́ми торго́ють
Та сльо́зами кро́вавіми
Са́тану гас́тують.
Їх в́же ду́ші за́продані,
То ї́м і байду́же,
А вам тре́ба сте́регтися,
Сте́регте́сь, та й ду́же!
Сте́режі́ться ж — ко́хайте́ся
Хог і з наймі́тами,
З ким хо́чете, мої́ любі́,
Ті́лько не з пана́ми.*

*Пі́сля осе́ннього Ми́коли,
Обі́драні, тро́ха не го́лі,
Бенде́рським шля́хом уно́гі
Ішли цы́гане. А йду́ги,
Зви́гайне, вольні́й, спі́вали.
Ішли со́бі, а поті́м стали.
Ша́тро кра́й шля́ху розп'я́ли,
Ого́нь гима́лій розв́ели
І́ кругом його́ посі́дали.
Хто з ша́шликом, а хто і та́к,
Зате він вольні́й, як ко́зак
(Ко́лись-то бу́в). Сидя́ть, куня́ють,
А за ша́тром в сте́пу спі́ває,
Нена́ге п'я́на, з при́дано́к
До́дому йду́ги, молоди́ця:*

Голос за шатром
«Ой у новій хаті
Полягали спати,
Молодій приснилось,
Що мати сказала,
Батько утопився.
Све́кор оженився,
І!., гу!.. гу!.. гу!..»
Цы́гане слуха́ють, смію́ться:
— І де тут п'яні ті возьму́ться?

*Оце, ма́буть, із-за Дні́стра,
Бо тут все степ... Ма́ра! Ма́ра!»
Цы́гане кри́кнули й схопи́лись,
А́ перед ними опини́лась
Та, що спі́вала... Жаль і стра́х!
В свитині латаній дро́жала,
А на рука́х і на но́гах
Од стужі кро́в повиступа́ла;
І до́вгі ко́си в реп'я́хах,
Посто́яла і мовч́ки сі́ла
Ко́ло огню́, і ру́ки грі́ла
На са́мім полум'і. — Ну, та́к!
Оже́нився небора́к. —
Са́ма со́бі ніби шепта́ла,
І́ яко́сь стра́шно усмі́халась.*

Цы́гане
А відкі́ля ти, молоди́це?

Ві́дьма
Хто! Я... я...

Спі́ває.
Я́к бу́ла я молоди́ця,
Ці́лували мене́ в лице́,

*А як стала стара баба,
Цілували б, була б рада.*

Цигане

*Співуга, нічого сказать.
Якби собі таку достать,
Та ще й медведя...*

Відьма

*А співаю.
Чи то сижу, чи то гуляю,
Все співаю, все співаю,
Уже забула говорить...
А перше добре говорила.*

Цигане

Де ж ти була, що заблудила?

Відьма

*Хто? Я?.. З догкою пан лежить.
Огонь погас, а місяць сходить,
В яру пасеться вовкулак..
Я в приданках була, впилася,
І молода не придалася..
А все то прокляті пани
З дівгатами таке діють...*

*Тіду ще сина хоронить,
А то без мене не зуміють
І в домовину положить...*

Цигане

*Не йди, небого, будь ти з нами.
У нас, ей-богу, добре жить.*

Відьма

А діти єсть у вас?

Цигане

Немає.

Відьма

*Чому ж ви їсти даєте?
Кого ви спати кладете?
Кого колишете вночі?
Лягаюги і встаюги,
За кого молитесь?.. Ох, діти!
І все діти... і все діти!
І мені нема де дітись.
Де не піду, усе за мною,
Вони з'їдять мене колись...*

Цигане

*Не плач, небого, не журись.
У нас дітей нема й заводу.*

Відьма

Хоч з гори та в воду...

*І тяжко, тяжко заридала.
Цигане довго дивувались,
Поки поснули, де хто впав.
Вона ж не спала, не журилась,
Сиділа, ноги устромила
В гарячий попіл. Виступав
Щербатий місяць з-за могили
І на шатро мов дивувався,
Аж поки хмари заступили.*

*Чом не спиться багатому
Сивому, гладкому?*

*Чом не спиться убогому
Сироті старому?*

*Один дума, як би його
На подзвін придбати.*

*А той дума, коли б швидче
Достроїть палати —
Отойді вже одпогину*

*Аж у домовині.
А убогий і так собі
Де небудь загине.
І обидва спогивають,
І гадки не мають.
Убогого не задувають,
А того ще й лають.*

*Не спиться старому ні в полі ні в хаті,
А треба як небудь віку доживати.*

*Коло огню старий циган
З молькою куняє.
І дивиться на прибуду,
Може що й гадає.*

Циган

*Чому не ляжеш, не спогинеш?
Зірниця сходить, подивись.*

Відьма

Дивилась я, вже ти дивись.

Циган

*Ми рано рушимо, покинем,
Як не проспиршиш.*

Відьма

Не просплюсь,
Уже ніколи не просплюсь.
Отак де-небудь і загину
У бур'яні...

Співає.

Гаю, гаю, темний гаю,
Шихенький Дунаю,
Ой у гаї погуляю,
В Дунаї скупаюсь.
В баговинні зеленому
Трошки одпогину...
Та, може, ще хоч погану
Приведу дитину.

Дарма... аби собі ходило
Та вміло матір проклінать.
Цить... цить...

Чи багшиш, на могилі
Огима луна кошенья?
Ото до мене... Кицю, кицю...
Не йде прокляте бісеня!
А то дала б тобі напиться,
Впилося б добре...

Співає.

Стоїть кутя на покуті,
А в запіжку діти.
Народила, наплодила,
Та нігде подіти:
Чи то потопити?
Чи то подушити?
Чи жидові на кров продать,
А гроші пропити?

Що, добре наші завдають?
Ото-то й то! А ти не знаєш!
Сідай лиш ближгенько, отут.
Я розкажу тобі. Ти знаєш,
Що й я в Волощині була.
Близнят в Бендерах привела,
У білих Яссах қолихала,
У Дунаєві купала,
В Турецгині сповила,
Та додому однесла
Аж у Київ. Та вже дома
Без кадила, без кропила
За три шаги охрестила,
А три шаги пропила.
Унилася, упилась!
І досі п'яна!..

І вже ніколи не просплюся,
Бо я вже й Бога не боюся
І не соромлюся людей...
Коли б мені отих дітей
Найти де-небудь! Ти не знаєш,
Чи є в Турецгині війна?

Циган

Була қолись, тепер нема.
Умер найстарший старшина.

Відьма

Я думала в Турецгині,
Аж і там немає.
Ось слухай же, скажу тобі,
Кого я шукаю.
Я шукаю догку мою
І сина Івана.
А ще гірше я шукаю
Проклятого пана
Щоб задушить, бо як узав
Мене молодую,
Та й остриг, ненаге хлопча,
І скрізь за собою
Возив мене. У Бендерах
Тойді ми стояли

З москалями, а москалі
Турка воювали.
Отож, якраз против Спаса
Привела близнята.
А він, проклятий, покинув,
Не вступив і в хату!
Тішов собі з москалями,
А я з байстрюками
В Укхраїну повернула
Босими ногами,
Острижена. Та й байдуже.
Гшла та питала
До Києва. І що з мене
Люде посміялись!!
Трохи була не втопилась,
Та жаль було кинуть
Близнятогок. То сяк, то так
На свою країну
Доплентала... Одпогила,
Вегера діждала,
Та й у село. Хотілось, баг,
Щоб люде не знали.
Підкрадаюся до хати —
Аж огню немає.
Я думала, що спить батько —
Аж він умирає.

І нікому руки скласти!
Я перелякалась,
Хата пусткою смерділа,
От я заховала
Близнят своїх у коморі,
Убігаю у хату,
А він уже ледве стогне...
Я до його: «Тату!
Тату, тату! це я прийшла».
За руку хапаю...
І він мене взяв за руку
І шептав: «Прощаю!..
Прощаю... І...». Тілько й чула.
Бо, здається, впала...
Та й заснула. Якби була
Довіку проспала!
Опівногі прокинулась —
Щось ходить по хаті.
А за руку батько давить.
«Тату! — клигу, — тату!»
Аж він уже так, як крига.
Насилу я руку
Випругала.
Що, цигане,
Якби таку суку
Тобі догку — ти простив би?

Циган
Прстив би, ей-богу.

Відьма
Та мовчи вже, бо забуду.
Я молилась Богу...
Ба ні, дітей годувала
Та в засік ховала.
Та, здається, ще огінок
Клоггям вимощала —
Щоб не знать було, що стрига.
Прийбралась, ходила,
Поки люде домовину
Надворі робили.
Доробили, положили,
Понесли, сховали...
І одна я з близнятами
На світі осталась.

Плаче і співає.

Через яр ходила
Та воду носила,
Жорвай сама бгала,
Догку оддавала,
А сина женила...
І... гу...

Циган
Не сқигли, бо ти всіх побудиш.

Відьма
Хіба я сқиглю, навісний?

Циган
Та добре, добре. Що ж дальш буде?
Розказуй лиш...

Відьма
А що даси?
Навариш завтра мамалиги?
А й кукурузи принесу...

Постривай же, нагадла.
З догкою ліг спати!
А сина взяв у лакеї...
Громадою з хати...
Еге, еге, громадою...
Я собак дражнила
Попід вікнами з старцями
І близнят водила
За собою, щоб привгались...
Аж і сам приїхав,
Отойді було громаді

І всім достолиха,
Щоб мене не виганяли
З батьківської хати.
Та й взяв мене з близнятами
До себе в палати.

Ростуть мої близнятокга,
А я утішаюсь
І з лютою гадинною
Я знову қохаюсь,
Доқоқалася до қраю!..
Сина у лакеї
Занапастив, а з догкою,
Чи туеш, з своєю!..
Чи це не гріх, по-вашому?
І в вас так уміють??
А мені дав карбованенць
Та послав у Қуїв,
Щоб я Богу помолилась.
Отож я й ходила,
І молилась... Ні, цигане,
Я дармо молилась.
Чи в вас есть Бог який-небудь?
От же в нас немає!
Пани вқрали та в шқатулі
У себе ховають.

Вертаюся із Києва —
Замкнуті покої,
Пан поїхав десь з догкою,
Як перше зо мною!
І сина взяв. Потім... потім...
Далебі не знаю,
Що робилось!.. Мені снилось,
Ніби я літаю
Над байраками совою
І дітей шукаю.
Та то бредня. Я не дітей —
Я шукала пана.
Та тепер уже не треба —
Піду у цигане.
Я вже сина оженила,
А догқа й так буде.
Лазитиме попідтинню,
Поқи стопгуть люде.
Ти не багив мого сина?
Там такий хороший,
Такий, як ти. Я знаєш що!
Позиг мені грошей,
А я намиста накуплю
І тебе повішу.
Та й піду собі додому...
Дивись, миша, миша

Несе у Київ мишенят.
Не донесеш, утопиш десь!
Або пан одніме...
Чи я найду дітей своїх,
Чи так і загину?! —

Та й замовкла, мов заснула.
Цигане вставали,
Розбирали шатро своє,
В дорогу рушали,
Та й рушили. Пішли степом.
І вона устала.
Та й пішла сама за ними,
А йдуги співала:
«Кажуть люде, що суд буде,
А суду не буде,
Бо вже мене осудили
На сім світі люде».

За селом село минали,
В городи ходили,
І, мов диво, за собою
Прийблуду ввели.
І співала й танцювала,
Не пила й не їла...
Ненаге смерть з циганами

По світу ходила.
Потім разом перестала,
Стала їсти й пити,
І ховатись за шатрами,
І Богу молитись.
То таке їй поробила
Стара Маріула.
Якимсь зіллям напоїла,
То воно й минуло.
Потім її сама стала
Вчить лікарувати,
Які трави, що од того,
І де їх шукати.
Як варити, напувати —
Всьому, всьому вчила,
І приплуда угилася
І Богу молилась.
Літо й друге проблукала
Та трави сушила.
А на третє в Україну
З ними приплудилась.
Поклонилась Маріулі
За науку в ноги,
Попрошались з циганами,
Помолилась Богу,
Та й пішла собі додому,

На свою країну —
Рада, рада та весела,
Мов тая дитина.
Які села прохожала —
Болящих питала,
І травами напувала,
І всім помагала.
Восени прийшла додому,
Пустку затопила,
Вимазала, упоралась,
І легко спогила,
Мов у раї. Все забула —
І злеє й незлеє.
Всіх простила, всіх любила
І мов над землею
Святим ангелом витала,
Тақ їй легко стало.
Мов в палатах, в своїй хаті
Перезимовала.
І сусіди не цурались,
Все село любило,
Бо вона все по болящих
День і ніч ходила.
І всім людам помагала,
І плати не брала.
А що брала, то калікам

Зараз оддавала.
Або свігегку в неділю
Спасові поставить
За всіх грішних, а у себе
Ї шага не оставить.
«Нащо мені? (було каже)
Чи то в мене діти?!»
Та й заплаче, отак вона
Меж тужими в світі
Вік недовгий доживала...
Дівгата, бувало,
І днювали, й ногували,
Хату прибирали,
І мазали, і квітгали,
І їсти варили...
І ворожить не просили —
Тақ собі любили!
У хатогці чисто, тиҳо,
Ясно, як у раї:
І, знай, двері поскрипують,
Ніхто не минає.
Той добридень прийде скаже,
Той зілля попросить,
Той бублигків, паляницку, —
Всього понаносять,
Аби було з қим пожити,

Добром поділитись.
Отак вона в селі жила,
І вкрита і сита.
І любили, і вітали,
І всього давали...
А все-тақі покритқою
І відьмою звали!

З недугами і болягқами,
З трьома, чи й більше, лікарями
Із-за німецьқої землі
Весною пана привезли —
Самого тільқо. А де ж діти?
Догку на хорта промінав,
А сина в қарті проіграв!
(І так трапляється на світі!
А що ж ми маємо робить?)
Отож взяли його лігить.
Лігили, аж утрьоқ лігили,
Уже того з ним не робили?
Та ба... Не буде вже грішитъ.
А ще б хотілося... Простила!
Святого зілля наварила...
І, милосердая, з села
Лігити ворога пішла
В палати сумній. Простила,

Щоб зіллям пана напоїть,
Божилася, що буде жить!
І лікарі не допустили,
Прогнали, трохи ще й не били.
Взяла горщегоқ та й пішла,
Ідуги, дітогоқ згадала...
Заплакала... І жаль їй стало,
Що панові не помогла!

Весна зиму проганяє,
І зелений по землі
Весна қилим розстилає,
Із ірію журавлі
Летять висоқо қлюгами...
А степами та шляхамі
Чумақи на Дін пішли.

І на землі і на небі
Рай — і я не знаю,
Яқого ще люди раю
У Бога благають?

А тим часом непростенний
Грішний умирає
У будинқақ — уже його
Ї сақраментовали,
Қдали доли на соломі,

І стелю знімали.
Не вмирає... І лікарі
Нігого не вдіють!..
Потім трохи полегало:
— Поклігте Луқію —
Шепнув, та аж затрусився...
Привели в палати
Мою відьму. І лікарі
Вже стали прохати,
Щоб помогла... Трийшла вона
І у ногақ стала,
І тихеньқо за грішного
«Отге наш» читала.
Пан ненаге проқинувся,
Глянув қругом себе
І на неї... та й захригав:
— Не треба! не треба!
Іди собі... або стривай...
Чи ти не забула?
Прости мене! прости мене!.. —
І слъози блиснули
Вперше зроду... — Я прощаю...
Я давно простила... —
І свігегку дала в руки,
І перехрестила.
Заснув ворог перед нею,

Як тая дитина,
А її за свою душу
Молитись покинув.

Сорокоусти наймала,
У Київ ходила
Та за пана, за грішного
Господа молила.
І восени вернулася
В село зимувати,
Ніби матір, привітали
Ласкаві дівгата.
І знов стали на досвіткці
До неї ходити,
І знов стали, як матері,
Луїї годити.
А вона їх наугала,
Як на світі жити.
Розказує, як і вона
Колись дівовала,
І як пана полюбила,
Покриткою стала.
І як стригою ходила,
Близнят породила,
Як блукала з циганами,
І як її вгила

Лікарювать Маріула.
І де, що робилось,
Усе було розказує,
Аж плажуть дівгата,
Та христяться, жахаються —
Ніби пан у хаті.
А вона їх розважає,
Просить, заклинає,
Щоб з панами не кохались!..
Бо Бог покарає.
Що підете й ви по світу,
Так як я ходила,
Батька й матір погубите,
Як я погубила.
Дітей своїх на сміх людям
Пустите по світу,
Так як я... як я... пустила...
Діти мої! діти!

Отак вона наугала.
Дівгата хрестились
Та плакали, а уногі
Пани все їм снились,
І з рогами, і з хвостами,
Одрізують коси,
Та кусають, та сміються,

І простоволосих
На собак тощо міняють,
У дьогті купають,
І виводять на улицю,
І людей скликають
Дивитися. Отаке-то
Дівгатогкам снилось,
А все-таки на досвіткці
До неї ходили.

Прийшла весна зелена.
Стара моя встала,
Пішла в поле шукать зілля,
Та там і осталась...
І обідать, і вегерять
Варили дівгата,
Та не знали, де ділася
Їх нерідна мати.
Пастухи в селі сказали,

Що коло могили
У қалюжі стару відьму
Чорти утопили.
Найшли її, громадою
Без попа сховали,
На могилі, й осіқовим
Қілқом пробивали.
А дівгата засіяли
Могилу цвітами
І осіқу поливали
Своїми сльозами.
І виросла на могилі
Осіқа зақлята.
Отам відьма похована.
Молітесь, дівгата.
Молітесь і не хвантєсь
На панів лукавих,
Бо згинете осміяні,
Наробите слави.

МОСКАЛЕВА КРИНИЦЯ

Текст автографа з «Оренбурзької (малої)» книжки, 1847 рік

Я. Кухаренку

— Не варт, ей-богу, жить на світі!..
— То йди топись! — Я жінка! Діти?
— Ото ж то, багиш, не бреши!
А сядь лишень та напиши
Оцю бувальщину... То, може,
Інакж скажете, небоже.

Пиши отак: було

Село.

Та щоб не лізти на гуржину,
Пиши: у нас на Україні.
А в тім селі вдова жила,
А у вдови дочка була
І син-семиліток,
Добро, мавши діток,
У розкоші, хвалиш Бога...
А вдові убогій,
Мабуть, не до його,

Бо залили за шкуру сала,
Трохи не пропала.
Думала — в герниці
Або йти топиться,
Тако жаль маленьких діток стало!
Звигайне, мати, що й казати!
Та, може, снився-таки й зять,
Бо вже Катруся підростала.
Чи вже ж їй вік продівувати,
Зносити бривоньки нізащо?..
Ні, дівонька вона не та!

Таки ж у тім селі, трудящий
(Бо всюди сироти — ледащо)
У наймах виріс сирота,
Ненаге батькова дитина!
То сяк, то так
Придбав сірома грошенят,
Одежу справив, жупанину,
Та ні відсіль і ні відтіль
На ту сирітську копійчину
Купив садожок і хатину,
Подякував за хліб, за сіль
І за науку добрим людям
Та до вдовівни навпростець
Шелесть за рушниками!
Не торгувались з старостами
(Як те буває меж панами),
Не торгувався і панотець
Усім на диво та на гудо!
За три копн звінгав у будень...

Просохли оці у вдови.
Отак-то, друже мій, живи,
То й весело на світі буде.
І буде варт на світі жить,
Як матимеш кого любити.
Хоть кажуть от ще що, небоже:

Себе люби, то й Бог допоможе.
А доведеться умирати?
Здихатъ над грішми? Ні, небоже!
Любов — Господня благодать!
Люби ж, мій друже, жінку, діток;
Діли з убогим заробіток,
То легше буде й зароблять.

Одружились небожата.
Дивувались люде,
Як то вони, ті сироти,
Жить на світі будуть?
Минає рік, минув другий,
Знову дивувались,
Де в тих сиріт безталанних
Добро тее бралось?
І в коморі і надворі,
На току й на ниві,
І діток як квіток,
Ї самі горноброви
У жупанах похорожають,
Старців закликають
На обіди, а багаті —
То й так не минають.
Не минали, себелюби,
Та все жалкували,

Що сироти таким добром
Старців годували!
«Коли гние, то спродали б,
Адже ж у їх діти!..»
Ось слухай же, що то роблять
Заздрощі на світі
І ненагля голодняя.
Ходили, ходили,
Поки вногі, жалкуючи,
Хату запалили!
Нехай би вже були непевні
Які вельможі просвіщенні:
Що і не жаль було б; чи так?
А то сірісінький сіряк
Отак лютує. Тяжко, брате,
Людей на старість розпізнати.
А ще гірше ззамо[ло]ду
Тядину қохати.
Огарує зміїними
Карими огима...
А неқ тобі, забув, дурню,
Що смерть за плегима.

До стебла все погоріло,
І діти згоріли,
А сусіди, і багаті

І вбогі, раділи.
Багатії, баг, раділи,
Що багатше стали,
А вбогії тому раді,
Що з ними зрівнялись!
Посқодились жалкувати,
Жалю завдавати.
«Шқода, шқода! Якби знаття,
Қонійгину б дбати,
Що все б таки не так воно...
А що пак, Максиме!
(Бо його Максимом звали.)
Попродай сқотину
Та ходи до мене в найми,
Що буде, те й буде.
Будем знов гумакувати,
Поки вийдем в люде,
А там знову...» Подякував
Максим за пораду.
«Побагу ще, як там буде;
Қоли не дам ради,
Що тойді вже, певне, треба
Іти в найми знову...
Де-то моя Катерина,
Моя горноброва!..
Вона мене все радила,

І тепер порадить!..»
Та останняя ся рада
Навіқи завадить.
Воли твої і қорови
Разом поздиқали,
А Катруся з мосқалями
Десь помандрувала!

Тепер отак пиши, небоже.
Максим подумав, пожурився;
А потім Богу помолився,
Промовив двігі: — Боже! Боже! —
Та й більш нічого.

Од цариці
Прийшов указ лоби голить.
«Не дам же й з торбою ходить.» —
Сказав Максим, і срунт покинув.
Бо вдовиного, багиш, сина
В прийом громада повезла.
Тякі-то темнії діла
Творяться нишком на сім світі!
А вас, письменних, треба б бити,
Щоб не кригали: «Ах! Аллах!
Не варт, не варт на світі жити!»
А гом пак темні не кригають?

2
Хіба ж живуть вони? І знають,
Як ви сказали, благодать,
Любов?..

1
Що, що? Недогуваю...

2
Вони, қажу вам, прозябають.
Або, по-вашому, ростуть,
Як та қапушта на городі.

1
Отак по-вашому! Ну, годі ж,
Нехай собі і не живуть...
А все скажу-таки як қоғеш.
А ви їм жить не даєте,
Бо ви для себе живете,
Заплющивши письменні огі.

2
Отже, як будем так писать,
Що ми й до везора не қоғим.
Ну, де той безталанний зять?

*Вернувся вдовигенко додому,
А зять пішов у москалі.
Не жаль було його нікому,
Та ще й сміялись у селі!*

*Отже, далєбі, не знаю,
Чи вона верталась,
Катерина, до матері,
Чи так і пропала?
Була гутка, що стрижену
В Умані водили
По улицах — украла щось...
Потім утопилась.
Та все то те, знаєш, люде
Втоплять і задушать!
А може, то така правда,
Як на вербі груші.
Знаю тільки, що про неї
І пісню проклали.*

*— Чого він придибав? Нема в його хати,
Ні сестри, ні брата, нікого нема.
Чого ж він приплентав? — А хто його зна!
Чи був ти, що кажуть, легше умирати
Хоть на пожарині в своїй стороні,*

*Я був тойді, на досвітках
Дівчата співали:
«Шелесь, шелесь по дубині,
Шапқи хлопці погубили,
Тільки наймит не згубив,
Удовівну полюбив...»*

*Соромітна, нехай їй лихो!
Минали літа тихо, тихо, —
Отак пиши, — і за гріхи
Карались Господом ляхи,
І пугав Пугаз над Уралом.
Пійти в одах вихваляли
Войну й царицю. Тільки ми
Сиділи нишком, слава Богу.*

*Після великої зими
Вернувся і Максим безногий.
В походи, каже, загубив.
Та срібний хрестик заробив!*

*Ніж в тужій в палатах, чи був ти? — Та ні.
Ей, дядьку, швидче будемо писати,
Бо хочеться спати і вам і мені.*

*Зажурився москаль-каліка,
Де йому подітись?
Вдовигенко в пікнірах,
Вдова на тім світі!
До кого ж він прихилиться?
Де перезимує?
Уже осінь, незабаром
Зима залютує.
Нема його в світі долі,
Полинула в поле!..
Попросився зимувати
До дяка у школу.
Бо таки й письма, спасибі,
Москалі навчили,
І в косі був, бо й москалі
Тойді, баг, носили
Сиві коси з кугерями
Усі до одного,
І борошном посипали,
Бог їх зна для того!
Максим таки як письменний,
Було, помагає*

*І на клиросі дякові,
І Псалтир читає
Над покойними. Й хавтури
З школярами носить.
А в Пилипівку, сірома,
Христа ради просить!
Нічого, знай, своє пиши
Та перед людьми не бреш.
Хоч би тобі лихе слово
Погуб хто од його.
— І талан і безталання —
Все, — каже, — од Бога.
Ані охне, ні заплаге,
Ненаге дитина.
І собаки не кусали
Москаля Максима.
А в неділю або в свято
Мов пригепуриться,
Шкандибає на вдовину
Пустку подивиться.
Сяде собі у садочку...
І вдову згадає,*

І за її грішну душу
Псалтир прогитає.
Катерину о здоров'ї
Тишенько пом'яне!
Утре сльози — все од Бога —
Її веселенький стане.
А в Петрівку і Спасівку
Не спогине в школі,
Бере заступ і лопату,
Шкандибає в поле...
І край шляху при долині —
Отже, не вгадаєш,
Що қаліқа виробляє, —
Криницю қонає!
Та й виқонав. На те літо
Криницю святили,
На самого Мақовія,
І дуб посадили
На приқмету проїзжагим.
А на друге літо
Мосқала, вже неживого,
Найшли в балці діти

Қоло самої қриниці —
Вийшов подивиться
Останній раз, сіромаха,
На свою қриницю.
Тромадою при долині
Їого поқовали,
І долину і қриницю
На пам'ять назвали
Мосқалевою. На Спаса
Або Мақовія
І досі там воду святять.
І дуб зеленіє.
Хто йде, їде — не минають
Зеленого дуба,
В қолодоғку посідають
Та тихо та любо,
П'юғи воду погожюғу,
Згадують Мақсима...

Отак живить, недоуқи,
То й жить не остине.

А нумо знову віршувать

Текст автографа з «Оренбурзької (малої)» книжки, 1848 рік

А нумо знову віршувать.
(Звигайне нишқом), нумо знову,
Тоқи новинқа на основі,
Старинку Божу лицювать.
А сиріг... як би вам сказать,
Щоб не збрехавши. Нумо знову
Людей і долю проқлинаят.
Долю за те, щоб не спала
Та нас доглядала.
Людей за те, щоб вітали
Та нас поважали.
А то й поезія зав'яне,
Яқ қривди не стане.
Зақодімося ж ми знову
Святее поганить.
Ні, не до ладу, не до складу,
І қому завадить
Моя қривда луқавая?
Ніқому. А зрадить,
Самому зрадить на гужині,
І на далеқій Україні
Старому віри не поймутъ,

Старого дурнем назовутъ:
— Нехай стара собака гине,
Қоли не вміє шанувать
Людей та Бога пресвятого,
Не вміє правдоньқи сказать.
То й цур йому. Нехай блуқає,
Дурний свій розум проқлинає,
На старість угиться брехать,
А ми не будемо гитать
Їого скаженое брехні. —
Правда ваша, люде.
Брехнею, бағ, вийдеш всюди,
А не вийдеш в люди.

Тақ цур же їй! Нехай собі,
Қого знає, шие
Брехня в дурні. А я собі,
Тоқи море вие
Та гризе висоқий берег,
Чи не вдам я знову
Про що-небудь тишенького
Та благого слова.

Лігу в неволі дні і ноги

Текст автографа з «Оренбурзької (малої)» книжки, 1850 рік

Лігу в неволі дні і ноги

І лік забуваю.

О Господи, як-то тяжко

Тії дні минають.

А літа пливуть меж ними,

Пливуть собі стиха,

Забирають за собою

І добро і лихо!

Забирають, не вертають

Ніколи нічого!

І не благай, бо пропаде

Молитва за Богом.

І четвятий рік минає

Тихенько, поволі,

І четверту нагинаю

Книжечку в неволі

Мережати, — змережаю

Кров'ю та сльозами

Мое горе на гужині,

Бо горе словами

Не розкажеться нікому

Ніколи, ніколи,

Нігде на світі! Нема слов

В далекій неволі!

Немає слов, немає сльоз,

Немає нічого.

Нема навіть кругом тебе

Великого Бога!

Нема на що подивитись,

З ким поговорити.

Жити не хочеться на світі,

А сам мусиш жити.

Мушу, мушу, а для чого?

Щоб не губить душу?

Не варт вона того жалю.

Ось для чого мушу

Жити на світі, вологити

В неволі кайдани!

Може, ще я подивлюся

На мою Україну...

Може, ще я поділюся

Словами- сльозами

З дібровами зеленими!

З темними лугами!

Бо немає в мене роду

На всій Україні,

Та все-таки не ті люде,

Що на цій гужині!

Гуляв би я понад Дніпром

По веселих селах

Та співав би свої думи,

Тихі, невеселі.

Дай дожити, подивитись,

О Боже мій милий!

На лани тії зелені

І тії могили! А не даси, то донеси

На мою країну

Мої сльози; бо я, Боже!

Я за неї гину!

Може, мені на гужині

Лежать легше буде,

Як іноді в Україні

Згадувати будуть!

Донеси ж, мій Боже милий!

Або хоч надію

Пошли в душу... бо нічого,

Нічого не вдію

Убогою головою,

Бо серце холоне,

Як подумаю, що, може,

Мене похоронять

На гужині, — і ці думи

Зо мною сховають!..

І мене на Україні

Ніхто не згадає!

А може, тихо за літами

Мої мережані сльозами

І долетять коли-небудь

На Україну... і падуть,

Неназе роси над землею,

На щире серце молоде

Сльозами тихо упадуть!

І покиває головою,

І буде плакати зо мною,

І може, Господи, мене

В своїй молитві пом'яне!

Нехай як буде, так і буде.

Чи то плисти, чи то брести.

Хоч доведеться розп'ястись!

А я таки мережать буду

Тихенько білії листи.

СОН

Першодрук у журналі «Русская беседа». 1859, № 3

Марку Вовчку

*На панщині пшеницю жала,
Втомилася; не спогивать
Пішла в снопи, пошкандибала
Івана сина годувать.
Воно словитее кригало
У холодогку за снопом.
Розпвила, нагодувала,
Попестила; і ніби сном,
Над сином сидя, задрімала.
І сниться їй той син Іван
І уродливий, і багатий,
Не одинокий, а жонатий*

*На вольній, багиться, бо й сам
Уже не панський, а на волі;
Та на своїм веселім полі
Свою таку пшеницю жнуть,
А дітожки обід несуть.
І усміхнулася небога,
Проснулася — нема нічого...
На сина глянула, взяла,
Їого тихенько спвила
Та, щоб дождать до ланового,
Ще крпу дожинать пішла.*

Василь ТРОПІНІН
Хлопчик з сокирою. 1810-і

Володимир Орловський
Урожай. 1880

ПОЕМИ

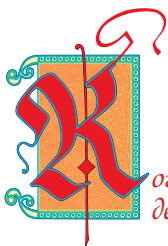
російською мовою

Тарас ШЕВЧЕНКО
Сліпа. 1842

СЛЕПАЯ

Поэма

ого, рыдая, призову я
делить тоску, пегаль мою,

Вгужом краю кому, тоскуя,
Родню песню пропою?
Угасну, бедный, я в неволе...
Тоску мою, пегаль мою
О прежней воле, прежней доле
Немым стенам передаю.
О, если б стон моей пегали
И звук заржавленных цепей,
Святые ветры, вы домгали
На лоно родины моей
И в мирной куще повторили,
Где мой отец и мать моя
Меня лелеяли, любили!
А братья! Трешная семья,
Иноплеменникам за злато
От стад, еляя и вина
Родного продали вы брата,
Как на заклание овна.

О Боже, Боже Иудеи,
Благий Творителю земли,
Не наказуй родных злодеев,
А мне смиренне пошли!»

Такую песню тихо пела,
Сердегной грусти предана,
Слепая нищая; она
У барского двора сидела
У незатворенных ворот.
Но из ворот никто не идет,
Никто не едет, опустели
Хоромы барские давно,
Широкий двор порос травой,
Село забвенью предано
С патриархальной простотою,
С отцовской славою святою —
Забыто все. Село молчит,

Никто села не посетит,
Не оживит его молвою.
Как у кладбища, у ворот
Сидит скорбящая слепая
И псалму грустную поет.
Она поет, а молодая
Доць несчастливщицы моей
Толовкой смуглою прильнула
К коленам матери своей,
Плоски не ведая, заснула
Сном непорогной простоты.
В одежде грубой нищеты
Она прекрасна; полдень ясный
Моей Украины прекрасной
Позолотил, любя, лелея,
Свое прекрасное дитя.
Ужели тщетно пролетят
Дни упоения над нею
И светлой радостью своею
Ея тоски не усладят?
Она прекрасна, мать — калека,
Кто будет ей руководить?
Придет пора, пора любить,
И злое сердце геловека
Ея любви не пощадит.
.

. невинным сном
Оксана спит, а мать слепая,
Уньло-тихо напевая,
И каждый шорох сторожит.
И если ветер, пролетая,
Упавший лист пошевелит,
Она немеет, и дрожит,
И робко к сердцу прижимает
Свое единое дитя,
Свою единую отраду,
Незрящей памятью следя
Давно минувших дней усладу
Пегальной юности своей.
Она изведала людей...
И у забытой сей ограды
Они ее не пощадят,
Они готовы растерзать
Ея дряхлеющие руки,
Для их невнятен стон разлуки,
Чужда им матери любовь.
Они твердят — закон таков:
«Не должно в прахе пресмыкаться
И подаянием питаться
Прекрасной юной сироте;
И мы ее оденем златом,
Внесем в высокие палаты

И поклонимся красоте,
Раскроем мир иных видений,
Иных страстей высокий мир,
Потом... потом...» И ваш кумир,
Богиня ваших поклонений,
От филмиама утилась
И закоптела от курений;
А ваша мудрость отреклась
От обещанья; горстью злата,
Великодушно бросив ей,
Затмили блеск ея огей,
И вот она в грязи разврата,
Во славу дряхлых ваших дней,
Перед толпою герни пьяной
Пьет кубок
И запиивает сердца раны.
Не вы виновны, но она!
Вы дали все, что должно было
Наложнице презренной дать.
А сон девичий обновили,
А возвратили ль благодать
Ея невинных помыслений?
Ея невинную любовь,
И радость тихих упоений,
И целомудренную кровь
Вы обновили ль? Не могли!

Но, гада грешные земли!
Вы дали ль ей восторг объятий
Родного, милого дитятей,
Кому бы, бедная, она
Себя в сей мир переливала
И тайну жизни открывала,
Сердежной грусти предана?
Развратной, бедной вашей кровью
Вы не могли ей повторить
Восторги девственной любви,
Ее пустили вы влагить
Остаток дней в мирской пустыне;
И о родном, едином сыне
Ей не придется полугить
Отрадной востогки сдалека.
Чужие дети напоят
Ее в предсмертный час жестокий,
И одинокий гроб с упреком
Чужие дети понесут.
Но если ей судьба судила,
Чтобы родимая рука
Оги уснувшие закрыла,
Тлесна ее тогда могила,
Постеля везная жестка!
Ея малютка за позором
Безмолвно по миру пойдет,

И в светлый праздник у забора
Яичко красное возьмет,
И со слезами и укором
Свою родную помянет.

Осенний полдень, полдень ясный
Родимой, милой той земли,
Мою где годы расцвели,
Где так напрасно, так несгастно
В недоле бедной протекли;
Осенний полдень, полдень ясный,
Как друга юности, любя,
Чужими звуками тебя
Позволь приветствовать,

прекрасный!

Ты тот же тихий, так же милый,
Не знаешь времени, а я...
Не то я стал, что прежде было,
И путь унылый бытия,
И ноша тяжкая моя
Меня ужасно изменили.
Я тайну жизни разгадал,
Раскрыл я сердце человека,
И не страдаю, как страдал,
И не люблю я: я — калека!
Я трепет сердца навсегда

Оледенил в снегах гужбины,
И только звуки Украины
Его тревожат иногда,
Как эхо памяти невинной.
В их узнаю мою весну,
Мою унылые досуги,
И в их [я] таю, в их тону,
И сердца тяжкие недуги,
Как благодатною росой,
Врагу ю ими, и молюся,
И непритворною слезой
С моей Украиной делюся.
Но глухо все в родном раю!
Я тщетно голос подаю,
Мне эха нету из дубровы
Моей козацки гернобровой.
Там все уснуло. Пустота
Растлила сердце человека,
И я на смех покинут веком,
Я — одинокий сирота!

Осенний полдень, догорая,
Поля нагие освещал,
И лист увядший, упавая,
Уныло грустное шептал
О здешней жизни человека.

Такой порой моя калека,
Слепая нищая моя,
И догь красавица ея —
Она спала, а мать сидела
И тихо, грустно-тихо пела,
Как пел Иосиф про свой род,
Сидя в египетской темнице,
А в поднебесьи вереницей
С дубров украинской земли
На юг летели журавли.
Чему ж бы ей, как вольной птице,
Туда, где лугше, не лететь
И веселее не запеть?
Какая тайна приковала
К жилищу мрачной тишины?
Своей сердечной глубины
Она еще не открывала
Ни даже догери своей;
Она лишь пела и грустила,
Но звуки догерних регей
В ней радость тихую будили,
Быть может, прежних
 светлых дней.
Или ограда и тополи,
Что грустно шепгут меж собой,
Свидетели минувшей доли,

Или дубовый пенъ сухой,
Плющом увянувшим повитый,
Как будто временем забытый,
Ея свидетель? Все молчит!
Она поет, она грустит
И в глубине души рыдает,
Как будто память отпевает
О днях минувших, молодых,
О прошлых радостях святых.
И эти звуки выходили
Из сердца бедного ея,
И в этих звуках много было
Ея земного бытия.
И в сотый раз она кончала
Псалом невольничий глухой,
Поникла смуглой головой,
Вздохнула тяжко и сказала:

«Ах песня, песня, песня горя,
Ты неразлугная моя.
В моем житейском бурном море
Одна ты тихая струя.
Тебя, и день и ночь рыдая,
Я всякий час пою, пою
И в край далекий посылаю
Тебя, унылую мою.

Но ветер буйный, легкокрылый,
Что прежде весело летал,
Теперь так тихо, так уныло,
Как будто друга потерял,
Как будто люди наугили,
Чтобы не слушал он меня
И не домгал он в край далекий
Тебя, унылая моя!
Не видя вас, не зная дня
В моей пегали одинокой,
Чем оскорбит я вас могла?
Что я вам сделала? Любила,
За ваши грешные дела
Творца Небесного молила,
Молила, плакала... А вы
В моей тоске, в моей пегали,
Как кровожаждущие львы,
Упреком сердце растерзали,
Растили ядом мою кровь
И за молитвы, за любовь
Мое дитя, мое родное,
Тяжелым словом понесли,
И непотребницей слепую
Меня со смехом нарекли!
Я вам простила, я забыла,
Я вашей славы не взяла,

Я подаянием кормила
Мое дитя!» И залилась
Слезам, горькими слезами.
Она рыдает, а Оксана
Раскрыла герные глаза:
Скорбящей матери слеза
Прервала сон отроковицы;
С улыбкой герные ресницы
Она закрыла. «Какой сон
Смешной и глумый, и как живо...»
И покраснелась стыдливо,
Сама не зная отгего.
«Как холодно, а ты все плагешь!
Уж скоро вегер; для гего
Ты мне пегали не расскажешь?
И я бы плакала с тобою,
А то...» И хлынули рекою
Слезы невинной красоты.
«И ты заплакала... Прости,
Что о моих сердечных ранах
Я не беседую с тобою,
Я скоро плакать перестану,
Моею тяжкою слезой
Я не прерву твой сон прекрасный,
И о судьбе моей несчастной
Узнаешь ты не от меня.

Тебе расскажут злые люди,
Они тебя не пощадят,
И много, много горя будет.
А горе даром не пройдет.
Озlobит сердце пустотою,
Оно возьмет любовь с собою
И все наилучшее возьмет.
Не плачь, Оксано!» И, рыдая,
Она Оксану утешает:
«Не плачь, дитя мое, усни,
Ты рано плакать начинаешь.
Придет пора твоей весны,
И тайну слез моих узнаешь;
Свои прольешь, прольешь одна,
Одна бездомной сиротою,
И будет то моя вина,
Что не разделишь...» —
«А с тобою?
Разве тебя я не люблю!
Ах, мне с тобой и горе любо,
Я все с тобою разделю.
Не понесу я гужим людям
Мою сердечную слезу —
К тебе на грудь я принесу.
Только не плачь, делись со мною
Своею тяжкою тоскою,

Не плачь одна, откройся мне,
И будет легче. Ах, послушай!
О том, что видела во сне,
Я расскажу тебе.
Чаще, гуще
Как будто лес, а мы вдвоем
Так наобум себе идем.
Потом темно, потом светло,
Потом гляжу — тебя не стало,
Я — ну бежать, кригать, устала,
Села и плачу. Вдруг — село,
Большая улица, большая,
И я по улице иду,
Мне грустно так, тоска такая,
Я спотыкаюсь, упаду;
Мне тяжело, мне давит грудь,
А люди смотрят и смеются,
Мне больно стало, а взглянуть
Я будто на людей боюсь.
Потом отаман мне кричит:
«Вот я тебя!» Я испугалась
И ну бежать... бегу... упала.
А сын отамана стоит
Как будто, грустный, над водою
И тихо машет мне рукою.
Вот я к нему и подошла,

А он схватил меня руками.
«Затем в лесу ты не жила?
Затем ты в поле не росла? —
Такими он сказал словами. —
И мне нельзя тебя любить,
Нельзя с тобою мне венгаться:
Над нами будут все смеяться;
А без тебя мне скудно жить,
Я утоплюсь...» — он сказал
И так меня поцеловал!
Не так, как ты... И я проснулась.
Не правда ли, мудреный сон?
Должно быть, худо знажит он.
Или не худо — ты не знаешь?
Мне страх как хочется узнать.
О чем же снова ты вздыхаешь?
Или боишься рассказать,
Что знажит сон? Ах, расскажи!
Ну, что же делать? Если худо —
Мы в лес уйдем и будем жить
С тобой вдвоем, и будет любо
С тобою вместе мне грустить.
Ну что ж? Расскажешь?» —
«Да, — сказала,
Вздохнув, слепая, — рассказать
Тебе должна я. Я устала,

Устала горе выливать
Неразделенными слезами.
Тебе уже пятнадцать лет.
Твой сон зловещий, сон ужасный!
Ты встретишь горестный привет
Своей весне, своей несчастной.
Не вспоминай меня, прости
И на просторе и на воле
С унылым ветром погрусти,
Как я грустила, тосковала,
Мою повседневную печаль
Как я лишь ветру поверяла;
Но и ему меня не жаль,
Он даже слез сушить не хочет,
А их так много сердце тожит.
Оксано, выслушай меня
И помолись душой незлобной
Прегрешистой Деве в час прискорбный
И за его, и за меня.
Неправдой люди все живут,
Ты их не слушай! Сказкой злою
Они мой жребий понесут
И посмеются над тобою.
И ты не будешь правды знать;
На суд ты будешь призывать
Свою родную — а ты знаешь,

Что слезы горько проливать,
Коли вины своей не знаешь.
Узнай же все: всю жизнь мою
Я расскажу, не потаю,
С ея весельями и мукой,
Да будет для тебя наукой!

Своих родных не знала я,
В тужої семье я выросла.
Чужая добрая семья
Меня любила. Я слышала,
Когда я стала вырастать,
Что мать родная, умирая,
Просила их не покидать
Меня, малютку, покидая.
Но кто она, ее как звали,
Потом узнать я не могла.
И я росла себе, росла;
Меня сироткой называли,
Потом красавицей слыла,
Меня любили и ласкали,
И даже сватали! Но я...
Ах, знать, моя такая доля!
Перед людьми гордилась я
Своей красою. Свою волю,
Девичью волю, берегла.

Как тяжко люди отплатили!
Недолго косу я плела —
Ее накрыли. Вот как было.
Весною умер дидыг старий,
А летом дидыг молодой
В село приехал. Злые гары
Он из Московщины с собой
Привез, красавец, для меня;
И я веселье разлюбила,
И Маковеевого дня
Я не забуду до могилы.
Как ясно солнышко светило,
Как закатилось... и ногь!..
Мое дитя! моя ты догь!
Не обвиняй меня, несчастной,
Я стыд и горе понесла,
И Маковеев день ужасный,
И день рожденья прокляла!
Мы были в поле, жито жали;
Оконгив жатву, шли домой,
Подруги пели и плясали,
А я с распуценой косой,
В венке из жита и пшеницы
Вела перед, была царица.
Нас встретил дидыг молодой.
Никто так мной не любовался!

Я трепетала, тихо шла,
А он смотрел и улыбался,
О, как я счастлива была!
Какою сладкою мегтою
Забилось сердце у меня...
На третий день... О мой покою!
Затем покинул ты меня?
На третий день... и я в палатах
Была, как пани на пиру.
Недолго я была богата.
Зимою рано поутру
Проснулася я — все пусто было,
И сердце холодом заныло.
А слуги... Бог им судия!
С насмешкой выгнали меня
И двери заперли за мною.
Я села здесь, под этим пнем,
И долго плакала... Потом
Едва протоптанной тропою
В село забытое пошла
И долю горшую нашла:
Меня и в хату не пустили,
Все посмеялись надо мной
И хусткой герною простой
Косу шелковую накрыли.
И я, рыдая, из села

Иной дорогою пошла
В село тужое. Ах, Оксано!
И в шитом шелковом жупане,
И в серой свыти люди злы.
Я из села в село ходила,
А горе шло передо мной.
Я горько плакала, молилася,
И все смеялись надо мной.
Покрыткой, душой называли,
И даже нищие туждались.
Во всей Украине родной
Мне места не было одной.
В лесу дремугем, в тистом поле
Я не боялась ногевать:
Там без свидетелей, на воле
Могла свободно петь, рыдать.
А песня горе облеглает,
Хоть и унылая она.
Спасибо, нищая одна,
Такая же, как я, слепая,
Меня угила песню петь,
И я пою ее, рыдая,
И до могилы буду петь.
Дитя мое! Моя Оксано!
Я скоро плакать перестану,
Запомни песню ты мою

И пой ее, как я пою,
Она умалит сердца рану.
Пришла и красная весна,
Запели птички, все проснулось,
Все засмеялось — я одна
Святой весне не улыбнулась.
Она мне слезы принесла.
Занемогла я на дороге,
Кой-как до хутора дошла...
И ты на хуторе убогом
Узрела милый Божий свет.
О, сколько радостей у Бога
Для наших слез, для наших бед!
Твой первый звук...

Ах нет, не стану...
Нет... Поцелуй меня, Оксано!
Я не умею рассказать
Про ту святую благодать,
Что только матери избранной
Душою можно понимать —
То выше счастья людского.
И как несчастлива, убога
Жена бесплодная... С тобой
Мне снова счастье возвратилось,
Я любовалась весной,
Цветы я снова полюбила,

Цветы я снова берегла.
С восходом солнца я вставала.
Ты на груди моей спала.
Никем невидима, бывало,
Прокрадусь в лес, найду цветок
И сяду у цветка с тобою.
Ты тихо спишь, а он цветет,
И я гордилась тобою
Пред распускаящимся цветком.
Бывало, я сорву тайком
Листочек розовый, румяный
И тихо-тихо положу
Тебе на щечку... погляжу
И оболью тебя слезами.
Была ты розовой цветка
И утренней зари румяней.
Так мне Господь добро творил
В тебе и розовых листках.
Но... как тебя не забавляла,
Какие песни не певала,
Как не играла я с тобой,
А злая доля шла за мной.
Я не могла тобой гордиться:
Мне было не с кем поделиться
Твоею детскою красой.
Ты слово «мамо» лепетала,

Но слова лучшего не знала,
Как и теперь не знаешь ты.
Я не могла с тобой идти
Через село, я не стыдилась —
Пусть люди смотрят, как хотят!
Я стыд любовью заменила.
Тебе боялась показать,
Как дети меж собой играют,
Боялась видеть, как дитя
Отца усталого ласкает.
Так время шло; ты вырастала,
И любо было мне смотреть,
Когда ходить ты начинала.
Но горе горькое терпеть
Судил Господь мне до могилы
За юность грешную мою.
Свет гаснуть стал...

О Боже милый!

Я над могилою стою,
Пошли мне мудростью Своею
Взглянуть на милый Божий свет,
Проститься с грешною землею,
Хотя на место посмотреть,
Где я усну, усну навеки!
.
И я ослепла. Слезы-реки,

Молитвы теплые — никто,
Никто Творца не умилило,
И все, что душу веселило,
Как будто в гробе заперто.
Потом что было, я не знаю,
Смеялись люди или нет.
Мои беды вспоминая,
Мне только жаль, что Божий свет
Не скрылся в юности беспечной;
Тогда б не знала ничего:
Ни сладкой доли скоротечной,
Ни даже сердца своего.
Теперь к пегали бесконечной
Пристала горшая пегаль.
Ты хороша собой, Оксано,
Я это знаю, и мне жаль —
Твой сон недобрый огонь рано
Тебе приснился».

Оксана

Разве он
Какое зло нам предвещает?

Слепая

Он для меня всех бед страшнее,
А для тебя еще ужасней.

И ты погибнешь от людей,
Как я погибла. Ты не знаешь,
Что скоро встретишь между ими
Змию, ужасную змию!
И ты пойдешь за нею следом,
Покинешь голову мою,
Как я покинула, забыла
Меня вскормившую семью.

Оксана

Ведь ты не знала, что так будет,
Что насмеются злые люди,
Что он недобрый человек,
Что он покинет. Мамо, мамо,
Ты говорила все такое,
Что страшно стало. Где же он,
Мой злой отец? Ты говорила,
Что здесь увижу я его.
И сколько лет уже с тобою
Сижу я здесь — его все нет.
Он не придет, он покинул,
Тебя он, видно, не любил.
Загем же ты его любила?
Уйдем из этого села,
Мне страшно стало.

Слепая

Ах, Оксано!
Куда уйдем мы от людей?
Где твою молодость укрую?
А он придет, и тогда,
Тогда спокойно я умру.

Слепая грустно замолчала.
Оксана с детскою тоской
Жней на колени тихо клала
Головку смуглую свою.
«Усни, Оксано, — говорила, —
Я тихо песенку спою,
Спою любимую твою,
Как братья брата продавали
В тужую, дальнюю страну».
И отходящую ко сну,
Лелея, нежно целовала,
Читая тихо сей псалом:

«Храни тебя, Святая Дева,
От злых напастей, бурь земных!
Да будет сон твой сладок, тих,
Как непорочные напевы
Небесных ангелов святых.

Да не дерзает искуситель
В сердечну храмину войти,
И по терновому пути
Да волит ангел-охранитель
На лоно Рая привести.

Храни тебя, Святая Дева,
От злых напастей, вражьих ков,
Свой найбожественный покров
Пошли тебе, Святая Дева,
Мое дитя, моя любовь!»

Наутро юная Оксана,
Как утро осени в тумане,
Скорбя невинною душой,
У ног страдальицы слепой
Уныла, бледная сидела.
Слепая ту же песню пела,
И тот же в сердце непокой.
Не скоро дни текут над ними.
Не ясно солнышко горит.
Пришла весна, и двор пустынный
Вдруг оживился, все кипит
Веселой жизнью, как бывало.
Приехал дидыч на покой,
Чету страдальиц разлугили.

Оксана в доме заперта,
А одинокую слепую
Одеть велели и прогнать
С наказом строгим не шататься
Вокруг господского двора.
И рада, бедная, была,
Что так сбилось, как мегтала.
«Теперь, — так думала слепая, —
Теперь Оксаночка моя
Укрылась от непогоды,
Будет счастливою». И шла
С любимой песней из села,
Из обновленного села,
Моля Небесную Царицу, Да благо
дщерино хранит.

.
Оксана грустная сидит
В роскошно убранной светлице,
Одева бархатом, паргой,
И не любит себя собой
Перед большими зеркалами.
Проходят месяцы за днями.
Как панне, все готово ей,
И ходит сторож у дверей.
Сам дидыч сласти ей приносит,
Дарит алмазом, жемчугом

И на коленях ее просит
Не звать ни паном, ни отцом.

.
Загем все это?! И рыдала...
Запел весною соловей,
Запел не так, как он, бывало,
Поет пред утренней зарей,
Когда малютотка Оксана,
Пока поцоилось село,
Шалашик делает с бурьяну,
Чтоб маму солнце не пекло,
Когда ходила умываться
Она в долину и потом
Барвником, рутрой наряжаться
И ненароком повстрегаться
С герногупринным козаком.
Пегальный ветер ногь сменила
Еще пегальней. Тяжко ей,
Она сидела и грустила
О прошлой бедности своей.
И слышит песню за оградой,
Знакомый голос ей поет
Пегально, тихо:

«Шекла ретка в гистом поле,
Орлы воду пили.

Восла догца у матери,
Козаки любили.
Все любили, все ходили,
И все сватать стали,
И одного между ими
Козака не стало.
Куда скрылся, дивилися,
И никто не знает.
Поселился в темной хатке
За тихим Дунаем».

Оксана молга трепетала,
Ей каждый звук рождал мечту.
«Он не забыл, — она шептала, —
Он не покинет сироту...»
За каждым звуком вылетает
Из сердца герная тоска,
Она себя воображает
Уже в объятях козака.
Уже за садом, за оградой,
Уже на поле... воля... рай...
.
«Держи! держи!

лови! стреляй!» —

Раздался хриплый голос пана.
И выстрел поле огласил.

«Убили!! — вскрикнула Оксана. —
Убили!! Он меня любил.
Любил!!» И замертво упала.
То был не сон. То пел козак,
Удалый, вольный гайдамак,
Оксана долго дожидала
Любимца сердца своего
И не дождалась его.
Отрадный звук не повторился,
Надежды вновь не прошептал,
Он только снился, гасто снился
И юный разум разрушал
Мечтой бесплодною...

«Птицы, вольные сестрицы,
Полетите в край далекий,
Где мой милый кароокий,
Где родная край дороги.
Болят руки, болят [ноги],
А я долю проклинаю,
С поля воли дожидая!»

Так пела бедная Оксана
Зимой в светлице у окна.
Неволя стерла цвет румяный,
Слезою смылась белизна.

«Быть может, здесь, —
она шептала, —
Зимой проснулась мать моя,
А я... дитя ее... а я...»
И, содрогаясь, замолчала.
Темнело поле. Из тумана
Луна кровавая взошла.
Взглянула с трепетом Оксана
И быстро молга отошла
От неприветного окна,
Страшась кровавого светила.
.
Завыли псы, рога трубили,
И шум, и хохот у ворот —
Охота с поля возвратилась,
И пан к страдалнице идет
Бесстыдно пьяный...
.

Слепая, бедная, не знала
Недоли догери своей,
С гужим вожатым спотыкалась
Меж неприязненных людей.
Ходила в Киев и Погаев
Святым угодников молить
И душу страстную, рыдая,

Молитвой думала смирить.
И возвратилась зимою
В село страдания тайком.
Сердце недобрим тем-то нило,
Вещало тайным языком
Весть злополуugia и горя.
Со страхом в сердце и тоскою
Тихонько крадется она
Давно изведанной тропою.
Кругом, как в гробе, тишина.
Пегально бледная луна
С глубокой вышины сияла
И белый саван озаряла
На мертвой грешнице земле.
И вдруг открылася вдали
Картина страшная пожара.
Слепая, бедная, идет,
Не видя наших зол и кары,
И огутилась у ворот,
Весною кинутых. О Боже!
Что она слышит? Преск, и гром,
И визг, и крик, и гул протяжный,
И жаром хлынуло в лицо.
Она трепещет. Недалеко
Вдруг слышит голос... Боже мой!
Чей это голос ты узнала?

Узнала... страшно... то Оксана!
На месте том, где столько лет
Они вдвоем, грустя, сидели,
Она, несчастная, сидит;
Едва одетая, худая,
И на руках, как бы дитя,
Широкий нож в крови казает.
И страшно шепчет:
«Молги, дитя мое, молги,
Пока спекутся қалаги,
Будем медом запивать,
Будем пана поминать».

Поет.

«А у пана два жупана,
А третья свита,
За то пана
Утром рано
В дуброве убито.
А убили гайдамаки,
Жупаны делили:
Тому жупан, тому жупан,
А третьему свита,
И остался без свиты пан
В снег белый зарытый.
Ай да гайдамаки!»

Слепая
Оксано! Где ты?

Оксана
Ах, молги!
Дай убаюкать мне сынка!

Поет.
«Баю-баю, дитя мое,
В дремугем лесу,
А я тебе с поля волю,
Долю принесу.

Баю-баю, дитя мое,
Во сыром бору,
А я пойду погуляю,
Ягод наберу.

Баю-баю, дитя мое,
Край битой дороги,
Переломят люди руки
И белые ноги.

Баю-баю, дитя мое,
У гробу дубовом,

Полиняют қари оги
И черные брови.

Усни, дитя, усни, дитя,
Усни ты навеки,
А я одна на базар пойду,
У жида крови натогу
И тебя полегу».

А... уснул! Теперь возьми.
У! какой черный... посмотри!

Слепая
Оксано! Где ты? Что с тобою?

Оксана
быстро подходит к ней.
А ты где ходишь? Посмотри,
Какой веселый пир у пана!
Да пан не будет пировать —
Я уложила его спать.
Тебя одной недоставало.
Я подождла, пойдём плясать.

Поет и медленно пляшет.

«Гой, гой, не беда!
Слезы тоже вода,
Слезы гасят пегаль,
Я пегали мне жаль,
Жаль мне грусти моей,
Жаль подруги моей,
Моей герной тоски...»

Моей... моей... Ах нет, не то...
Шеперь так весело, светло,
А я как будто на поклонах.

Поет и пляшет.
«Посеяла лебеду на беду,
А долина калиною поросла,
А у меня, красавицы,
Змиш-серьги в ушах
Через плечи висят,
И шипят, и шипят.
Козак верно любил,
Козак серьги дарил.
Мать в могиле спала,
А я, знай себе, шла,
Шла дорогой большой,
А за мной, все за мной
По четыре, по три

Косари, косари
Бурьян косят, поют...»

Слепая
Оксано бедная, молися,
Молися Богу, ты поешь
Все песни страшные такие!

Оксана
А ты смеяться, мамо, хочешь?
Э, полно, мамо, столько лет
Ты хоҳотала, я смеялась —
Поплакать можно одну ногу.

Слепая
Дитя мое, моя ты дозь!
Опомнись, грех тебе, Оксано,
Ты насмеялася.

Оксана
Кто? Я?
Не насмеялася! Смотри!
Смотри, как падают стропила.
Гу!.. гу!.. гу!.. Ха-ха-ха-ха!
Пойдем плясать, его уж нет,
Он не разлугит нас с тобою.

Поет и пляшет.
«По дороге осока,
А в болоте груши,
Полюбила козака,
Запродала душу.
А козак
Шақ и сяқ,
Не любил,
Задушил,
В сыру землю зарыл.
В темной хате сырой
Спать ложилась со мной
Ведьма герная,
И смеялася,
Обнималася,
Ела, грызла меня,
Подложила огня,
И запела, заплясала,
И скакала, и кригала:
«Жар, жар, жар!
Через яр
На пожар
Все слетались,
Любовались
И смеялися:
Хи-хи-хи, тра-ла-ла-ла,

Не осталось ни қола,
Смоляная герту свежка!
Через яр идет овежка.
Не ходи, козак, в дуброву,

Не ходи, Ивашеґко,
Шорною дорожкою,
Не носи гостинґиқи
Змиш, герной гадине.
«Чародейка лютая
Сотрет брови герные,
Выжжет оги қарне».

Слепая
Опомнись, дозь моя, Оксано!
Ты все недоброе поешь,
Пойдем в село —
здесь страшно стало!

Оксана
Пойдем в село, здесь душно мне,
Я босиқом, как на огне,
На розовом снегу танцую,
Пойдем в село, переносуем.
А кто нас пустит ногевать?
Ведь люди, знаешь, нас бояться.

Пойдем мы в лес волков ласкать,
Ведь люди врут,
 что волки злят[ся],
Волки нас любят — право, так!
А помнишь, ты мне говорила...
Ах нет... не то... постой, забыла!
Я все забыла... Мой козак,
Мой кароокый... Я любила,
И он, козак, меня любил,
И темной ногою он ходил
В зеленый сад, где я гуляла.
Ах, как там весело бывало!
Как он, лаская, целовал,
Какие речки он шептал!
Ты так меня не целовала,
Как он, мой милый, дорогой,
Мой ненаглядный, мой сердечный!
.
Ты говорила, он не злой,
А он, твой пан, бесгеловежный,
Твой пан-палац его убил
За то, что я его любила,
За то, что он меня любил,
Злодей, в железа заковал.
Об этом я не говорила
С тобою даже. Он пропал,

Пропал без вести, как пропала
Моя девичья краса.
А ты слышала гудеса...
Он в гайдамаках отаманом
И этот нож мне подарил.
Он приходил...

Слепая
 Пойдем скорее!
Веди меня!

Оксана
 Куда вести?
В болото, в лес? Постой, постой!
Я поведу тебя в село,
Где все бурьяном поросло,
Где вместо хат кресты, могилы,
Где поселился друг мой милый
В светелке темной и сырой.

Слепая
 Пойдем скорее. Бог с тобой!
Перекрестися!

Оксана
 Я крестилась,

Я горько плакала, молилась,
Но Бог отверг мои кресты,
Мои сердечные молитвы.
Да, он отверг. А помнишь ты?
Нет, ты не помнишь, ты забыла.
А я так помню, ты угила
Меня, малютку, кровь сосать,
Да «Отге наш» еще читать.

Слепая
Оксано, Боже мой, молись,
Ты страшно говоришь!

Оксана
 Да-да.
Я страшно говорю, так что же!
Ты не боялася сидеть
Осенней ногою у забора
И просидела двадцать лет —
Пойдем опять туда сидеть.
Пойдем же, мамо, будем петь,
Пока народ не пробудился.
И будем петь, как снарядилса
Козак с ордою воевать,
И как покинул он девчину,
И как другую полюбил.

Ведь это весело — покинуть
В тужой далекой стороне
Листок с любистка на огне.

Поет тихо.
«Пльиви, пльиви, лодогка, за Дунай,
За Дунаем погуляю молода
С козаками-молодцами мертвыми,
С козаками-мертвецами».
Чур меня! Чур меня! Чур меня!
Пойдем скорее. Ах, постой!
Я потеряла башмаки.
А башмаки ведь дорогие,
Да ноги жгли мне, все равно
Мне их не жаль, и босяком
Доидем до гроба...

Поет.
«Полетела пташегка
Через поле в гай,
Уронила перышко
На тихий Дунай.
Пльиви-пльиви, перышко,
Пльиви за водой!..»
Я все молгала, все молгала,
А он шептал и целовал.

Сулил намисто с дугагами.
Загем ты не велела брать?
Ведь им бы можно удавиться.
А знаешь што, пойдём к реке
Купаться просто, и утонем,
И будем щуками в воде.
И пташкам воля в гистом поле,
И пташкам весело летать,
А мне так весело в неволе
Девизгю молодость терять.
Я разве грешница какая,
Отраву, што ли, я варю?
Нет, я не грешница, ты знаешь,
Всему я верила, всему,
Но кто поверил моей вере?
Шеперь не то. Летит! Летит!
Нет, ты не вылетишь, проклятый,
Я задушю тебя! Держите —
Красный змий! Красный змий!
Он рассыплется потом...
Та! га! ги!!!..
И, будто мщенье живое,
Она с распуценной косой,
С ножом в руках, крига, летела

И с визгом скрылася в огне.
Вдруг крик пронзительный.
Вздогнула
Слепая молга и, крестясь,
«Аминь, аминь, аминь!» —
шептала.
И крик сменил протяжный гул,
Стена упала, гул ревел
И смолк в долине безугастной,
Как в глубине души бесстрастной.
Пожар, лютея, пламенел,
Слепая, бедная, стояла
В дыму и пыли снеговой,
Она Оксаны дожидала
И «Со святыми упокой»
Невольню с трепетом шептала.
И не дождалася слепая
Своей Оксаногки; ушла
Из погорелого села,
Псалом любимый напевая:
«Кого, рыдая, призову я
Делить тоску, пегаль мою?
В гужом краю кому, тоскуя,
Родную песню пропою?»

Едвард МУНК
Під зоряним небом
(деталь). 1905

Тарас ШЕВЧЕНКО
Князь Микола Рєпнїн. 1844

ТРИЗНА

*На память 9-го ноября 1843 года
княжне Варваре Николаевне Рєпниной*

Тарас ШЕВЧЕНКО
Автопортрет.
Листопад 1843

ПОСВЯЩЕНИЕ

*Душе с прекрасным назначеньем
должно любить, терпеть, страдать;*

*И дар Господний, вдохновенье,
Должно слезами поливать.
Для вас понятно это слово!..
Для вас я радостно сложил
Свои житейские оковы,
Священнодействовал я снова
И слезы в звуки перелил.
Ваш добрый ангел осенил
Меня бессмертными крылами
И тихостройными регами
Мечты о рае пробудил.*

ЕЛЬ-ГРЕКО
Каяття Св. Петра. 1605

Души ваши огистивше в послушании истини духом, в братолюбии нелицемерно, от гиста сердца друг друга любите прилежно: порождени не от семени истленна, но не истленна, словом живаго Бога и пребывающаго вовеки. Зане всяка плоть яко трава и всяка слава человека яко цвет травный: изше трава, и цвет ея отпаде. Глагол же Господень пребывает вовеки. Се же есть глагол, благовестованный в вас.

Послухом Правди огистьте души свої через Духа на нелицемирну братерську любовь, і ревно від щирого серця любіть один одного, бо народжені ви не з тлінного насіння, але з нетлінного, Словом Божим живим та тривалим. Бо кожне тіло немов та трава, і всяка слава людини як цвіт трав'яний: засохне трава то й цвіт опаде, а Слово Господнє повік пробуває! А це те Слово, яке звіщене вам в Євангелії.

*Соборное послание первое
святого апостола Петра. 1, 22-25*

*Двенадцать приборов на круглом столе,
двенадцать бокалов высоких стоят;*

*И час уж проходит,
Никто не приходит,
Должно быть, друзьями
Забыты оне.*

*Они не забыты — в урочную пору,
Обет исполняя, друзья собрались,
И везную память пропели собором,
Отправили тризну — и все разошлись.
Двенадцать их было; все молоды были,
Прекрасны и сильны; в прошедшем году
Наилучшего друга они схоронили
И другу поминки в тот день угредили,
Пока на свиданье к нему не сойдут.
«Счастливое братство! Единство любви
Погтели вы свято на грешной земли;
Сходитесь, други, как ныне сошлись,
Сходитесь долго и песнею новой
Воспойте свободу на рабской земли!»*

*Благословен твой малый путь,
Пришлец убогий, неизвестный!*

*Ты силой Господа чудесной
Возмог в сердца людей вдохнуть
Огонь любви, огонь небесный.
Благословен! Ты Божью волю
Короткой жизнью освятил;
В юдоли рабства радость воли
Безмолвно ты провозгласил.
Когда брат брата алчет крови —
Ты согрел любовь в тужих;
Свободу людям — в братстве их
Ты проявил великим словом:
Ты миру мир благовестил;
И, отходя, благословил
Свободу мысли, дух любви!
Душа избранная, затем
Ты мало так у нас гостила?
Тебе здесь тесно, трудно было!
Но ты любила здешний плен,
Ты, непорожная, взирала,
Скорбя, на суетных людей.
Но ангела не доставало
У Везного Царя царей;
И ты на небе в везной славе
У трона Божия стоишь,
На мир наш, темный и лукавый,
С тоской невинною глядишь.*

*Благоговею пред тобою,
В безмолвном трепете дивлюсь;
Молюсь тоскующей душою,
Как перед ангелом молюсь!
Сниди, пошли мне исцеленье!
Внуши, навеи на хладный ум
Хоть мало светлых, густых дум;
Хоть на единое мгновенье
Темницу сердца озари
И мрак строптивых помышлений
И разгони, и умири.
Правдиво, тихими регами,
Ты расскажи мне все свое
Земное благо-житие
И науки владей сердцами
Людей кичливых и своим,
Уже растленным, уже злым...
Скажи мне тайное ученье
Любить гордящихся людей
И регью краткой и смиреньем
Смягчать народных палатей,
Да провещаю гимн пророгий,
И долу правду низведу,
И погасающие оги
Без страха к небу возведу.
И в этот час последней муки*

Пошли мне истинных друзей
Сложить хладяющие руки
И бескорыстия елей
Пролить из дружеских огей.
Благословлю мои страданья,
Отраднo смерти улыбнусь,
И к ветной жизни с упованьем
К тебе на небо вознесусь.

Благословен твой малый путь,
Пришлец неславленный, чудесный!

В семье убогой, неизвестной
Он выросал; и жизни труд,
Как сирота, он встретил рано;
Упреки злые встретил он
За хлеб насыщенный... В сердце рану
Змея прогрызла... Детский сон
Исчез, как голубь боязливый;
Шоска, как вор, нетерпеливо,
В разбитом сердце притаясь,
Губами жадными впиалась
И кровь невинную сосала...
Душа рвалась, душа рыдала,
Просила воли... Ум горел,
В крови гордыня клокотала...

Он трепетал... Он цепенел...
Рука, сжимаясь, дрожала...
О, если б мог он шар земной
Схватить озлобленной рукой,
Со всеми гадами земными;
Схватить, измять и бросить в ад!..
Он был бы счастлив, был бы рад.
Он хохотал, как демон лютый,
И длилась страшная минута,
И мир пылал со всех сторон;
Рыдал, немел он в исступленьи,
Душа терзалась страшным сном,
Душа мертвела, а кругом
Земля, Господнее творенье,
В зеленой ризе и цветах,
Весну встречая, ликовала.
Душа отраднo пробуждалась,
И пробудилась... Он в слезах
Упал и землю лобызает,
Как перси матери родной!..
Он снова чистый ангел Фая,
И на земле он всем гужой.
Взглянул на небо: «О, как ясно,
Как упоительно-прекрасно!
О, как там вольно будет мне!..
И оги в гудном полусне

На свод небесный устремляет
И в беспредельной глубине
Душой невинной утопает.

По высоте святой, широкой,
Платоком белым, одинока,
Прозрачна тугка вдаль плывет.
«Ах, тугка, тугка, кто несет
Тебя так плавно, так высоко?
Ты что такое? И зачем
Так пышно, мило нарядилась?
Куда ты послана и кем?..»
И тугка тихо растопилась
На небе светлом. Взор унылый
Он опустил на темный лес...
«А где край света, край небес,
Конец земли?..» И вздох глубокий,
Недетский вздох, он испустил;
Как будто в сердце одиноком
Надежду он похоронил.

В ком веры нет — надежды нет!
Надежда — Бог, а вера — свет.

«Не погасай, мое светило!
Шуман душевный разгоняй,

Живи меня Твоею силой,
И путь тернистый, путь унылый
Небесным светом озаряй.
Пошли на ум Твою святыню,
Святым наитием напои,
Да провещую благостыню,
Что заповедана Тобой!..»

Надежды он не схоронил,
Воспринял дух, как голубь горный,
И мрак сердечный, мрак юдольный
Небесным светом озарил;
Пошел искать он жизни, доли,
Уже прошел родное поле,
Уже скрывалось село...
Чего-то жаль внезапно стало,
Слеза ресницы пробивала,
Сжималось сердце и рвалось.
Чего-то жаль нам

в прошлом нашем,
И что-то есть в земле родной...
Но он, бедняк, он всем не свой,
И тут и там. Планета наша,
Прекрасный мир наш, рай земной,
Во всех концах ему гужой.
Припал он молга к персти милой

*И, как родную, лобызал,
Рыдая, тихо и уныло
На путь молитву прогитал...
И твердой, вольною стопою
Пошел... И скрылся за горою.
За рубежом родной земли
Скитаясь нищим, сиротою,
Какие слезы не лились!
Какой ужасною ценою
Уму познания купил,
И девство сердца сохранил.*

Без малодушной укоризны
Пройти мытарства
 трудной жизни,
Измерять пропасти страстей,
Понять на деле жизнь людей,
Прогесть все гегрные страницы,
Все беззаконные дела...
И сохранить полет орла
И сердце гистой голубицы!
Се человек!.. Без крова жить
(Сирот и солнышко не греет),
Людей изведать — и любить!
Незловным сердцем сожалел
О недостойных их делах

*И не кощунствуя впотьмах,
Как царь ума. Убогим, нищим,
Из-за кусака насущной пици,
Глуцуу могугему годить
И мыслить, гувствовать и жить!..
Вот драма страшная, святая!..
И он прошел ее, рыдая,
Ее он строго разыграл
Без слова; он не толковал
Своих вседневных приключений
Как назидательный роман;
Не раскрывал сердечных ран
И тьму разлигных сновидений,
И байронический туман
Он не пускал; толпой нигтожной
Своих друзей не поносил;
Чинов и власти не казнил,
Как Н. глашатай осторожный,
И тот, кто мыслит без конца
О мыслях Канта, Галилея,
Космополита-мудреца,
И судит люди, не жалея
Родного брата и отца;
Тот лжепророк! Его сужденья —
Полуидеи, полувздор!..*

*Провидя жизни назнагенье,
Великий Божий приговор,
В самопытливом размышленьи
Он подымал слезающий взор
На красоты святой природы.
«Как все согласно!» — он шептал
И край родной вспоминал;
У Бога правды и свободы
Всему живущему молил,
И краткой мыслию следил
Дела минувшие народов,
Дела страны своей родной,
И горько плакал... «О святая!
Святая родина моя!
Чем помогу тебе, рыдая?
И ты закована, и я.
Великим словом Божью волю
Сказать тиранам — не поймут!
И на родном прекрасном поле*

Блажен тот на свете, кто малую долю,
Кроху от трапезы волен уделить
Голодному брату и злобного волю
Хоть властью суровой возмог укротить!
Блажен и свободен!.. Но тот, кто не оком,
А смотрит душою на козни людей,

*Пророка каменьем побьют!
Сотрут высокие могилы
И понесут их словом зла!
Тебя убили, раздавили;
И славословить запретили
Твои великие дела!
О Боже! Сильный и правдивый,
Тебе возможны гудеса.
Исполни славой небеса
И сотвори святое диво:
Воспрянуть мертвым повели,
Благослови всеильным словом
На подвиг новый и суровый,
На искупление земли,
Земли поруганной, забытой,
Чистейшей кровию политой,
Когда-то счастливой земли».
Как тузи, мысли расхотились,
И слезы капали, как дождь!..*

И может лишь плакать в тоске одинокой —
О Боже правдивый, лиши Ты огей!..
Твои горы, Твое море,
Все красы природы
Не искупят его горя,
Не дадут свободы.

И он, страдалец жизни краткой,
Все видел, чувствовал и жил,
Людей, изведавши, любил
И тосковал о них украдкой.
Его и люди полюбили,*
И он их братьями звал;
Нашел друзей и тайной силой
К себе друзей пригаровал;
Между друзьями молодыми
Порой задумчивый... порой,
Как волхв, вещатель молодой
Регами звугными, живыми
Друзей внезапно изумлял;
И силу дружбы между ними,
Благословляя, укреплял.
Он говорил, что обще благо
Должно любовью купить
И с благородною отвагой
Стать за народ и зло казнить.

* Как цветок, процветший на их болоте

Он говорил, что праздник жизни,
Великий праздник, Божий дар,
Должно пожертвовать отгизне,
Должно поставить под удар.
Он говорил о страсти нежной,
Он тихо, грустно говорил,
И умолкал!.. В тоске мятежной
Из-за стола он выходил
И горько плакал. Грусти тайной,
Тоски глубокой, не случайной
Ни с кем страдалец не делил.
Друзья любили всей душою
Его, как кровного; но он
Непостижимою тоскою
Был постоянно удручен,
И между ними вольной регью
Он пламенел. Но меж гостей,
Когда при тысяче огней
Мелькали мраморные плечи,

О гем-то тяжко он вздыхал
И думой мрачною летал
В стране родной, в стране прекрасной,
Там, где никто его не ждал,
Никто об нем не вспоминал,
Ни о судьбе его неясной.
И думал он: «Загем я тут?
И что мне делать между ними?
Они все пляшут и поют,

Они родня между родными,
Они все равны меж собой,
А я!..» — И тихо он выходит,
Идет задумавшись домой;
Никто из дому не выходит
Его встречать; никто не ждет,
Везде один... Тоска, томленье!..
И светлый праздник Воскресенья
Тоску старогиную несет.

И вянет он, вянет, как в поле былина,
Тоскою томимый в гужой стороне;
И вянет он молга... Какая кругина
Запала в сердечной его глубине?
«О горе мне, горе! Загем я покинул
Невинности счастье, родную страну?
Загем я скитался, чего я достигнул?
Утехи познаний?.. Кляню их, кляню!
Они-то мне, герви, мой ум истогили,
С моим тихим счастьем они разлугили!
Кому я тоску и любовь расскажу?
Кому сердца раны в слезах покажу?
Здесь нету мне пары, я нищий меж ними,
Я бедный поденщик, работник простой;
Что дам я подруге моими мегтами?
Любовь... Ах, любви, любви одной!

С нее на три века, на вечность бы стало!
В своих бы объятьях ее растопил!
О, как бы я нежно, как нежно любил!»
И крупные слезы, как искры, низались,
И бледные щеки, и слабую грудь
Росили и сохли. «О дайте вздохнуть,
Разбейте мне череп и грудь разорвите, —
Там черви, там змеи, — на волю пустите!
О дайте мне тихо, навеки заснуть!»

Страдал несчастный сирота
Вдали от родины счастливой,
И ждал конца нетерпеливо.
Его любимая мечта —
Полезным быть родному краю, —
Как цвет, с ним вместе увядает!
Страдал он. Жизни пустота
Пред ним могилей раскрывалась:
Приязни братской было мало,
Не грела теплота друзей —
Небесных солнечных лучей
Душа парящая алкала.
Огня любви, что Бог зажег
В стыдливом сердце голубином
Невинной женщины, где б мог
Полет превыспренный, орлиный

Остановить и съединить
Пожар любви, любви невинной;
Кого бы мог он приютить
В светлице сердца и рассудка,
Как беззащитную голубку,
От жизни горестей укрыть;
И к персям юным, изнывая,
Главою усталую прильнуть;
И, цепenea и рыдая,
На лоне жизни, лоне рая
Хотя минуту отдохнуть.
В ее очах, в ее томленьи
И ум, и душу утопить,
И сердце в сердце растопить,
И утонуть в самозабвении.

Но было некого любить;
Советаваться не с кем было;
А сердце плакало, и ныло,
И замирало в пустоте.
Его тоскующей мечте
В грядущем что-то открывалось,
И в беспредельной высоте
Святое небо улыбалось.
Как воску ярого свега,
Он таял тихо, молгаливо,
И на задумчивых очах
Туман ложился. Взор стыдливый
На нем красавица порой
Покоя, тайно волновалась
И симпатической красой
Украдкой долго любовалась.
И, может, многие грустили
Сердца девичие о нем,
Но тайной волей, высшей силой
Путь одинокий до могилы
На камнях острых проведен.
Изнемогал он, грудь болела,
Темнели очи, за крестом
Граница вечности чернела
В пространстве мрачном и пустом.
Уже в постели предмогильной

Лежит он тих, и гаснет свет.
Друзей тоскующий совет
Тревожит дух его бессильный.
Поочередно ногевали
У друга верные друзья;
И всякой вечер собиралась
Его прекрасная семья.
В последний вечер собрались
Вокруг предсмертного одра
И просидели до утра.
Уже рассвет смыкал ресницы,
Друзей унылых сон клонил,
И он внезапно оживил
Их грустный сон огнем бывалым
Последних пламенных речей;
И други друга утешали,
Что через семь или восемь дней
Он будет петь между друзей.
«Не пропою вам песни новой
О славе родины моей.
Сложите вы псалом суровый
Про сонм народных палагей;
И вольным гимном помяните
Предтечу, друга своего.
И за грехи... грехи его
Усердно Богу помолитесь...

И Со святыми упокой
Пропойте, други, надо мной!»

Друзья вокруг его стояли,
Он отходил, они рыдали,
Как дети... Тихо он вздыхал,
Вздохнул, вздохнул... Его не стало!
И мир пророка потерял,
И слава сына потеряла.

Пегально други понесли
Наутро в церковь гроб дубовый,
Рыдая, предали земли
Останки друга; и лавровый
Венок зеленый, молодой,
Слезамн дружбы оросили
И на могиле положили;
И Со святыми упокой
Запели тихо и уныло.

В трактире за круглым, за братским столом
Уж под вечер други сидели кругом;
Пегально и тихо двенадцать сидело:
Их сердце одною тоскою болело.
Пегальная призна, пегальны друзья!..
Ах, призна такую отправил и я.

Согласьем общим положили,
Чтоб каждый год был стол накрыт
В день смерти друга; чтоб забыт
Не мог быть друг их за могилой.
И всякой год они сходились
В день смерти друга поминать.

Уж многих стало не видать:
Приборы каждый год пустели,

Друзья все больше сиротели —
И вот один, уж сколько лет,
К пустым приборам на обед
Старик пегальный приезжает;
Пегаль и радость юных лет
Один, грустя, воспоминает.
Сидит он долго, мрачен, тих,
И поджидает: нет ли брата
Хоть одного еще в живых?
И одинокий в путь обратный
Идет он молча... И теперь,
Где круглый стол стоит накрытый,
Тихонько отворилась дверь,
И брат, что временем забытый,
Вошел согбенный!.. Грустно он
Окинул стол потушимым взором
И молвил с дружеским укором:
«Лентяи! Видишь, как закон
Священный братский исполняют!

И через год в урогный день
Двенадцать приборов на круглом столе,
Двенадцать бокалов высоких стоят,
И день уж проходит,
Никто не приходит,
Навеки, навеки забыты оне.

Вот и сегодня не пришли,
Как будто за море ушли! —
И слезы молча утирает,
Садясь за братский круглый стол. —
Хоть бы один тебе пришел!»
Старик сидит и поджидает...

Проходит час, прошел другой,
Уж старику пора домой.
Старик встает: «Да, изменили!
Послушай, выпей, брат, вино, —
Сказал слуге он, — все равно,
Я не могу; прошло, что было, —
Да поминай за упокой;
А мне пора уже домой!»
И слезы снова покатались.
Слуга вино, дивясь, выпил.
«Дай шляпу мне... Какая лень
Идти домой!..» — и тихо вышел.

Тарас ШЕВЧЕНКО
В Яготині (деталь). 1845

ДЖЕРЕЛА ТЕКСТІВ

КОБЗАР

Кобзар Тараса Шевченка. — Спб., 1860.
ІЛ, ф. 1, № 70

Думи мої, думи мої...
Чигиринський Кобзар і Гайдамаки. — Спб., 1844.
ІЛ, ф. 1, № 76

Перебендя

Тополя
Чигиринський Кобзар і Гайдамаки. — Спб., 1844.
ІЛ, ф. 1, № 76

Утоплена

Причинна
рядки 92–142 — за «Кобзарем» 1840

Тече вода в синє море...

Вітре буйний, вітре буйний!..
рядки 14–16 — за вставкою Шевченка у списку
І. М. Лазаревського. ІЛ, ф. 1, № 88

Тяжко-важко в світі жити...
автограф. ІЛ, ф. 1, № 888

Нашо мені чорні брови...

До Основ'яненка
вилучені цензурою рядки 25–43, 61–62, 68–69 — за
автографом рукописної збірки «Поезія Т. Шевченка.
Том Первий». ІЛ, ф. 1, № 18

Іван Підкова

Тарасова ніч

цензурні кутюри в рядках 15–16, 45–64, 131–
136 — за автографом рукописної збірки «Поезія
Т. Шевченка. Том Первий». ІЛ, ф. 1, № 18

Гамалія

Катерина

На вічну пам'ять Котляревському
список І. М. Лазаревського з виправленнями
Шевченка. ІЛ, ф. 1, № 88; рядки 41–68 — за
періодруком в альманасі «Ластівка»

Н. Маркевичу

автограф. ІЛ, ф. 1, № 26

Вітер з гаєм розмовляє...

автограф. ІЛ, ф. 1, № 5

Мар'яна-черниця

автограф. ІЛ, ф. 1, № 24

На незабудь Штернбергові

публікація С. І. Пономарьова в журналі
«Киевская старина» 1902, № 2, с. 73

ГАЙДАМАКИ

«Кобзар» 1860. ІЛ, ф. 1, № 70.
Вступ (рядки 1–268), вилучений цензурою,
подається за примірником «Чигиринського
Кобзаря і Гайдамаків» 1844. ІЛ, ф. 1, № 76

Передмова до першого видання

Гайдамаки. Поема Т. Шевченка. — Спб., 1841

ТРИ ЛІТА

Рукописна книга «Три літа». ІЛ, ф. 1, № 74

Наймичка

Кобзар Тараса Шевченка. — Спб., 1860.
ІЛ, ф. 1, № 70

Єретик

автограф (окремих зошит). ІЛ, ф. 1, № 9

За що ми любимо Богдана?..

автограф на останньому аркуші рукописної
книги «Wirszu T. Szewczenka 1844», укладеної
Я. П. де Бальєном. ІЛ, ф. 1, № 79

ПОЕЗІЯ 1847

«Поезія Тараса Шевченка 1847 г» у рукописній
«Більшій книжці». С. 1–82. ІЛ, ф. 1, № 67

Полякам

автограф у листі до М. О. Максимовича від
5 квітня 1858 р. ІЛ, ф. 1, № 192

Передмова до «Другого Кобзаря»

автограф. ІЛ, ф. 1, № 72

ПОЕЗІЯ 1848–1850

«1848, 1849, 1850» у рукописній «Більшій
книжці». С. 83–188. ІЛ, ф. 1, № 67

Пророк

автограф, подарований Н. В. Тарновській.
ІЛ, ф. 1, № 72

Поезії 1847–1850 рр., що не ввійшли до
«Більшої книжки»

рукописна «Мала книжка». ІЛ, ф. 1, № 71

Дурні та гордії ми люди...

чорновий автограф в альбомі Шевченка
1846–1850 рр. ІЛ, ф. 1, № 108, арк. 27 звор.

ПОЕЗІЯ 1857–1861

«1857, 1858, 1860, 1861» у рукописній «Більшій
книжці». С. 189–330. ІЛ, ф. 1, № 67

Кума моя і я...

автограф на звороті листа А. М. Маркевича до
Шевченка від 16 вересня 1860 р. ІЛ, ф. 1, № 20

Чи не покинуть нам, небого...

автограф на офорті автопортрета Шевченка
1860 р. НМТШ, Г-1537

Юродивий

рукописна копія О. Я. Кониського з автографа
Т. Шевченка: «вірші писані власною рукою Шев-
ченка на чвертці паперу, складеній у восьмуш-
ку». Подається за цією копією. ІЛ, ф. 77, № 3

Мій Боже милий, знову лихо!..

Кобзар Тараса Шевченка. — Женева, 1878.
С. 89. Подається за цим виданням

ІЛ — Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка
НАН України, відділ рукописів
НМТШ — Національний музей Тараса Шев-
ченка

...сьогодні цензура випустила із своїх пазурів мої безталанні думи та так, проклята, одчистила, що я ледве пізнав свої діточки.

Тарас Шевченко, 26 листопада 1859. Лист до Олексія Хропаля

КОБЗАР

Домагаючись дозволу на нове видання своїх творів, Шевченко подав 23 грудня 1858 р. до Петербурзького цензурного комітету примірник «Чигиринського Кобзаря і Гайдамаків», до якого додав видання поеми «Гамалія» (1844).

23 січня 1859 р. Перший цензор:

... У першій з цих пісень: «Думи мої, думи мої» — надто гірко висловлюються скорбота автора про знищення козацької вольності, над могилою котрої, за його словами, Орел чорний сторожем літає, і смуток його на чужині, тобто на півночі Росії, за його батьківщиною Україною. Цю пісню я вважав би за краєцє зовсім виключити з другого видання поем Шевченка... Загальна думка її ворожа до злиття Малоросії з Великоросією. Виключення цієї пісні ...відсторонить важку думку, що він ставить і Росію у числі бувших ворогів України.

28 квітня 1859 р. Другий цензор:

... Оскільки цей вірш є не що інше, як поетичний вступ, в якому поет присвячує свої пісні Україні, ...то не знаходжу причини, чому слід виключити зовсім цю у найбільшій мірі пречудову п'єсу. Одне тільки місце у цій пісні могло би підлягати цензурному контролю, це від вірша: А над нею (над Україною) орел чорний сторожем літає... і до вірша: Тільки сльози за Україну, а слова немає...

25 липня 1859 р. Засідання цензорів:

... Ухвалено: дозволити нове видання ...виключивши з пісні «Думи мої, думи мої» частину її від вірша «За карії оченята» до вірша «Карай того, Боже!».

Зі 116 поетичних рядків «одчистили» 73.

Спектакль абсурду тривалістю понад рік (третій цензор підписав білет на випуск 23 січня 1860 р.). Тому очевидно, що КОБЗАР — це книга, зачин якої — «Думи мої...» і «Перебендя». «Думи...» вперше об'являють світові, що Україна наша — не «їхня», що Правда — в Україні:

В Україну ідіть, діти! / В нашу Україну... Там знайдете циру правду...

Тричі Шевченко готував книгу до видання. Але жодного разу не поставив «Думи...» і «Перебендю» після балад та інших творів. Подаємо КОБЗАР таким, яким він був за життя Шевченка, яким його знали сучасники. Враховано всі досягнення текстології, наявні у новітньому «Повному зібранні творів» (2001). Ранні твори Шевченка, що не ввійшли до КОБЗАРЯ і ТРЬОХ ЛІТ, подаються після «Катерини». «Наймичка» і «Давидові Псалми» — у книзі ТРИ ЛІТА.

ГАЙДАМАКИ

Після поеми подаємо «Передмову» до першого видання 1841 р., яка є невід'ємною частиною поеми.

У розвідці “Шевченкові «Гайдамаки»” (2013) Григорій Грабович розмірковує над можливими причинами відсутності «Передмови» у виданні 1860 р.: суто естетично-формальними (недоречність прози в поетичній збірці), стилістичними (невдоволення гібридним стилем котляревщини) тощо. Мабуть, причини більш драматичні.

Перше. Тиск цензури. 28 листопада 1859 р. цензорським олівцем закреслено 268 рядків (!): *Все йде, все минає... — Благослови моїх діток... і титульну сторінку поеми. Додано припис: «При цьому вважаю за потрібне зауважити друкарні, щоб вона закреслених місць не друкувала». І припечатано двоголовим орлом. Через тиждень складальні аркуші треба було знову подавати на затвердження: Будьте ласкаві, Тарас Григорович, заходіться читати отсю коректуру. Да завтра і поверніть, щоб завтра виправить і до цензора поспать ми успіли, а в по-*

неділок або у вівторок і заходимось печатать. Як прочитаєте, то і пришліть із хлопцем Михайла Матвійовича в типографію.

Щиро прихильний до Вашої милості Данило Каменецький. 5 декабря 1859. N. В. Поправляйте пером і чистенько, щоб прочитати можна цензоріві».

Друге. Передмова до «Гайдамаків» 1841 р. була передмовою до окремої книги. Написати нову передмову до «вибраних» «дозволених» творів? «Можна і без неї». Коли з пазурів цензури рятують діточок, передмови не пишуться.

Відзначимо також, що «зняття» цензорами поеми-звернення до «широго батька» Василя Григоровича, мабуть, призвело і до «зняття» окремого аркуша з текстом присвяти (шмуцтитулу). Ні цензори (синій олівець), ні Шевченко, ні Каменецький (червоний олівець) присвяту не перекреслювали («Чигиринський кобзар і Гайдамаки». Іл, ф. 1, № 76). Отже, текст присвяти «Василію Івановичу Григоровичу, на пам'ять 22-го Апреля 1838 года» подається разом зі вступом.

Єдиної концепції стосовно цілісності збірки «Три літа» донині ще не випрацьовано.

Василь Бородін, 2015

Коли говорено коли-небудь по правді, що серце ожило, що очі загорілись, що над чолом у чоловіка засвітився полом'яний язык, то се було тоді...

Пантелеймон Куліш, 1882

ТРИ ЛІТА

Ця апостольська книга була для молодіжи України новітньою доброю звісткою (*Встане Україна і розвіє тьму неволі...*). Шевченко впорядкував і опрацював книгу у квітні-червні 1846 р. З пізніше написаних творів («Осика», «Передмова», «Русалка», «Лілея») почав компонувати для друку «Другий Кобзар».

Щоб «загубити» цілісність, концептологам довелося «вирізати» перший аркуш книги з епіграфом і перенести той епіграф (молитву Єремії-пророка) до розді-

лу «Творчі заготовки». Потім написати «науковий» коментар: «Виписка з Біблії є творчою заготовкою Шевченка для якогось не здійсненого поетичного задуму».

Спектакль абсурду, дія друга — тепер вже гібридної (неоголошеної) цензури. Натомість ще 17–21 квітня 1847 р. очільники III Відділення Імператорської канцелярії (вищий орган політичної поліції, а також цензури) склали довідку про папери художника, «найбільш значні з яких наступні:

1. *Рукописна книга самого Шевченка. Особливо два вірші, перший [Чигрине, Чигрине...], і той, який зветься «Сон»...*

2. *Зошит віршів Шевченка невидатного змісту... [підготовчий зошит «Другого Кобзаря»].*

Не хто інший, як генерал Орлов, начальник III відділення, у день конфірмації вироку (30 травня 1847 р.) віддав секретне розпорядження київському, подільському і волинському генерал-губернатору пильнувати:

«... чи не залишилися в обігу вірші Шевченка, ...чи не живляться вродженцями Малоросії ...думки про минулу вольницю, гетьманщину і права на окреме існування».

Привид непідлеглости України не давав спокою імперії зла. У III Відділенні Імператорської канцелярії знайшлися і концепція, і цілісність збірки.

Думи мої! Літа мої,

Тяжкії три літа,

До кого ви прихилитесь,

Мої злії діти?

Думи-квіти, квіти зла — моторошне Пекло (від Сибіру до адміралтейської швайки), Рай (*подивіться на рай тихий, на свою країну...*), Послання і Об'явлення про огонь новий — книга, віднайдена серед Богданових руїн, книга-маяк (за Бодлером), гук воскресної труби архангела (за Кулішем). Її протримали в архіві каземату 60 років (1847–1907). Ще 60 років рукопис чекав на факсимільне видання (1966). Папери «невидатного змісту» Шевченкові повернули.

За книгу поета заслали на погибель у солдатське небуття до Орська — на імперський фронт, на лінію. Там, після десятилітньої «локальної» війни з Кенесари (1837–1847), готувалися до великої війни за Середню Азію і Афганістан — щоб загарбать і з собою взять у домовину.

ТРИ ЛІТА подаються згідно з нецензурованим рукописом. 9-й зошит (закінчення містерії «Великий лях» + посланіє «І мертвим, і живим...») переставлено після 8-го — так, як відзначив коректурним знаком (астериском) Шевченко. У поемі «Наймичка» враховано виправлення рукою Шевченка у примірнику «Кобзаря» 1860, що належав Григорію Честахівському (Шевченко. Річник 10. — Нью-Йорк, 1964. — С. 27–35).

Поема «Єретик», вилучена поліцією в окремому зошиті, і вірш «За що ми любимо Богдана?...» подаються після ТРЬОХ ЛІТ.

Овідій на вигнанні, у далекому від Риму Томісі (румунська Констанца), написав п'ять елегій-сподівань, п'ять книг скорботи — Трістія (Tristia, 8–14 pp. н. е.). Для Шевченка кожен рік заслання і надії побачити Україну також перетворювався на книгу журби — [1.] 1847, 2. 1848, [3.] 1849, 4. 1850:

*І четвертий рік минає
Тихенько, поволі,
І четверту починаю
Книжечку в неволі...*

Химерне слово «книжечка» не вводить в оману, лишень вказує на невеликий розмір (6 × 9,7 см). Ті чотири «книжечки» — то Шевченкова «Трістія».

Після закінчення експедиції на Аральському морі, в Оренбурзі, чотири книги поезій 1847–1850 pp. були зведені Шевченком у рукопис, традиційна назва якого «Мала книжка». Кожен рік в ОРЕНБУРЗЬКІЙ КНИЖЦІ поета відкривається елегією:

1847. *Думи мої, думи мої, / Ви мої єдині... З киргизами убогими...*

Чорновий автограф цього косаральського вірша (вересень–грудень 1848) є на аркушах 47 і 37 альбому начерків і записів народної творчості 1846–1850 pp. — Іл, ф. 1, № 108.

1848. *А нумо знову віршувать... А я собі, / Поки море виє / Та гризе високий берег, / Чи не вдам я знову / Про що-небудь тихенького / Та благого слова...*

1849. *Неначе степом чумаки... Уже два годи промерезав / І третій год оце почну.*

1850. *Лічу в неволі дні і ночі / І лік забуваю... Хоч доведеться розп'ястись! / А я таки мерезать буду / Тихенько білії листи.*

Шевченкову музу таки розп'яли — арешт 23 квітня 1850 р., п'ять місяців гауптвахти під слідством, перезаслання до Новопетровського укріплення (1850–1857) — подали від людей. Досі не з'ясовано, яким дивом «Мала книжка» потрапила до Шевченка у укріплення (1857).

ПОЕЗІЯ 1857 р.

Перша поема — присвячена Я. Кухаренкові.

7 квітня 1857 р., якраз на святий Великдень, астраханська пошта привезла Шевченкові до Новопетровського укріплення лист від Якова Кухаренка (від 18 грудня 1856 р.). У листі йдеться про Кримську війну 1853–1856 pp. і про зустрічі з Михайлом Щепкіним у дні коронації «Їхніх Імператорських Величностей» (26 серпня 1856 р.):

«...В Москві Щепкін прочитав мені напам'ять «Пустку», я зараз одгадав: се, кажу, Тарас писав. Щепкін здивовався, що я вгадав. Хіба диво пізнати мову Тарасову, знаючи Тараса добре? Щепкін, по просьбі, списав і передав мені твою, брате, «Пустку». Потім приходив Щепкін до мене на квартиру. Я йому прочитав твоє письмо до мене. Він заплакав. Довгенько говорили об тобі, хто що знав, і порозходились. Щепкін просив мене тобі кланяться. Отже ж його клон. Всі твої вигадки, дрюкованії до твоєї лихої години, у мене є. Та ще, як сказано, я добув «Гамалію» і «Пустку», то що найдеться опріч сього, брате Тарасе Григо-

ровичу, прошу списати і до мене прислати, а якщо є вже друковане, то назвати його і сказати — відкіль виписати».

Перший відгук Тараса від 22 квітня 1857 р. сповнений невимовної гіркоти:
«... Десять літ неволі, друже мій єдиний, знівечили, убили мою і віру і надію, а вона була колись чиста, непорочна, як те дитячко, взяте од купелі, чистая і кріпкая, як той самоцвіт, камінь ошліфований!»

... Сам не написав нічого, бо мені було заказано писать. А тепер уже і Бог його святий знає, чи й напишу що-небудь путнє. ... О віришах уже нічого й думать».

Отоді-то на півострові Мангишлак сталося диво-явлення святого огню. 5 червня 1857 р. поет пише другу відповідь на той самий лист Кухаренка:

«Батьку Отамане Кошовий, і друже мій єдиний!

Постриг ти мене в брехуни своїм братерським листом і своєю щирою писанкою. Я писав тобі, друже мій єдиний, що вже не втну нічого віришами. Отже і збрехав. Збрехав і не схаменувся. Правда, я сам думав, що я вже зледаців, захолюнув в неволі. Аж бачу — ні. Нікому тільки було огню положить під моє горем недобите старе серце. А ти, друже мій, догадався, взяв та й підкинув того святого огню. Спасибі тобі, друже мій єдиний. Довго я читав твій лист, разів з десять, чи не більше. Та дочитався до того, що в мене не тільки очі, серце заплакало, мов та голодна дитина. А серце, сказано, не дитина, його галушкою не нагодуєш. Що тут на світі робить? — думаю собі, та, вставши раненько, помолився Богу, закачав рукава та й заходився коло оції «Москалевої криниці». Бог поміг, то с'як, то так кончив. Мені і полегло трохи. Не знаю тільки, чи подобається вона тобі, мій друже єдиний. Якщо подобається, то дай доброму писареві переписать і «Криницю», і «Ченця», і «Вечір». Та пошли старому Щепкіну. Нехай на старість читає та не забуває безталанного кобзаря Тараса Дармограя. Я умисне приписав «Ченця» і «Вечір», щоб порівняв його з «Криницею», бо «Криниця», бач, сьоголітня, а «Чернець» і «Вечір» Бог зна колишині. Чи помолодив я через 10 літ в неволі, чи постарішав серцем, скажи мені, мій брате рідний...»

Друга поема — присвячена М. С. Щепкіну.

8 грудня 1857 р. Шевченко занотував у щоденнику: *«Протягом цих чотирьох днів писав поему, назву котрої ще не придумав. Здається, я назву її «Неофіти, або перші християни».*

13 грудня. Щоденник: *«Сьогодні ж беруся за «Сатрапа і Дервіша», і якщо Бог допоможе успішно завершити, то присвячу його чесним, щедрим і шляхетним землякам моїм».* Третю поему-присвяту завершити не вдалося і до «Більшої книжки» Шевченко її не переписав.

Елегія.

Згодом поет вибрав з косаральських творів 1848 року вірш-зачин для книги, присвяченої двом-єдиним друзям, удосконалив і переписав першим:

В неволі, в самоті немає, / Нема з ким серце поєднать...

Далі йдуть «Москалева криниця» і «Неофіти». Такою є п'ята книга «вигнання-невольника», книга повернення з небуття, книга Серця.

Недоречно її обтинати і краяти, друкувати *«В неволі, в самоті...»* як твір 1848 р. Так само «Криницю» в остаточній редакції аж ніяк не можна переносити до творів 1847 р. Поет не розрізняв поезій за редакціями (перша, друга тощо): *«Криниця», бач, сьоголітня...»*

Три поезії 1857 р. подаються за «Більшою книжкою», як у Тараса Шевченка.

Як дасть Бог привітать тебе отут на багнах, тоді порадимось.

Пантелеймон Куліш. Грудень 1857

5 серпня 1857 р. о п'ятій вечора Шевченко прибув до Астрахані. Не раз і не два по тому перегортав він сторінки оренбурзького рукопису, «наготовленого» за 1847–1850 рр., виправляв... скорочував... додавав заголовки і присвяти.

Нехай летять додомоньку

Легенькї діти...

Поверненню до милої, чудової, чарівної Академії мистецтв завадила заборона на в'їзд до столиці. Довелося понад пів року (20 вересня 1857 – 10 березня 1858) марудитись у Нижньому Новгороді. Гнітило височайше повеління від травня 1847 року: *«Надруковані твори: Шевченка «Кобзар»... заборонити і вилучити з продажу. ...Аби від нього (Шевченка) під жодним виглядом не могли виходити обурливі і пасквільні твори»*.

Між тим, ще 4 липня міністр внутрішніх справ дозволив Пантелеймонові Кулішу відкрити друкарню в Петербурзі. Першу і останню українську друкарню.

4 – 5 грудня. Лист до П. Куліша: *«...У мене багато дечого зібралось через десять літ, та не знаю, що мені робить з моїм добром, — як його пустить в люде»*. У листі-запрошенні приїхати на Різдво до М. Щепкіна: *«...Куліша не треба ждять: може, він і не поїде, а мені б з ним дуже-дуже треба було б побачитись»*.

17 грудня. Відповідь П. Куліша: *«Пишеш ти про свої вірші. Добре б ти вчинив, якби довів їх до ладу да й поприслав мені любенько. Друкувати ж тобі на первих порах нічого не раджу, — хіба вже втерєши зовсім надію на столицю. А як дасть Бог привітать тебе отут на багнах, тоді порадимось, що з ними чинити»*.

24 січня 1858 р. П. Куліш радить Шевченкові (лист від 20 січня): *«Твої «Неофіти», брате Тарасе, гарна штука, да не для друку! ...Пісні твої дуже гарні. Невже обидві ти сам скомпонував? «Дуда» наче мені знакома»*.

Не хапайся, братику, друкувати московських повістей. Ні грошей, ні слави за них не добудеш. Адже ж і Данте, і Петрарка думали, що прославляться латинськими своїми книгами. Отак тебе морочить ся москальщина. Цур їй! Лучче нічого не роби, так собі сиди да читай, а ми тебе хлібом прогoduємо, аби твоє здоров'є!

Ось, може, перепечатаємо твої перші стихи, то за те буде й слава, й гроші. Я поспитаюсь у Крузе, нашого щирого поспішника, чи не пропустив би він другим изданием «Кобзаря» і «Гайдамак»? А до того це можна децю прибавить».

9 лютого у Нижньому Шевченко *«без найменшого зусилля написав»* поетичний шедевр: I. Доля. *Ти не лукавила зо мною...* II. Муза. *І ти, пречистая, святая...* III. Слава. *А ти, задрипанко, шинкарко...*

21 лютого, Нижній Новгород. *«...Почав переписувати свою поезію для друку, писану від 1847 року до 1858 року. Не знаю, чи багато вибереться з цієї половини доброго зерна»*.

Для друку єсть у мене наготовлено на добрих дві книги: тільки перепиши та й в друкарню.
Тарас Шевченко. 26 січня 1858

ПОЕЗІЯ 1847 р.

Книгу вирізняє наявність повного титульного аркуша (відповідні аркуші наступних книг мають вид шмуцтитулів: 1848, 1849, 1850 тощо) та відсутність незаповнених аркушів (чисті аркуші є перед книгою 1857 р.). Це єдина книга 1848–1850 рр., що має три окремі шмуцтитули (поєми «Княжна», «Відьма», «В казематі») — як КОБЗАР і ТРИ ЛІТА. Присвяту на першому аркуші написано більш урочисто, з виразною буквицею «Д».

Серед чернеток, написаних на Косаралі (1848–1849), поет вибрав елегію, яка стала піснею-зачином. Її первісний автограф у альбомі 1846–1850 рр. (ІЛ, ф. 1, № 108, арк. 47 і 37), а поруч — рисунки часів Аральської описової експедиції. З *«киргизами убогими»* Шевченко міг зійтися ближче тільки на Косаралі.

У Нижньому Новгороді переписав «Княжну» (24 лютого), «Відьму», «Лілею», «Русалку» (6 березня), «Хустину» (8 березня).

У Москві (в гостях у М. Щепкіна) — твори «Іржавець», *«Ще як були ми козаками...»* (14 березня), «Чернець», *«Один у другого питаєм...»*, *«Ой стрічечка до стрічечки...»* (15 березня), «А. О. Козачковському» (16 березня), цикл «В казематі» (18 березня).

18 березня Шевченко занотував: «Закінчив переписування або проціджування своєї поезії за 1847 рік. Шкода, що нема з ким до ладу прочитати. Михайло Семенович у цім ділі мені не суддя. Він надто захоплюється. Максимович — той просто благоговіє перед моїм віршем, Бодяньський теж. Треба буде зачекати на Куліша. Він хоча й жорстко, але іноді скаже правду...»

ПОЕЗІЯ 1848 рік, 1849, 1850

Хроніку підготовки до друку Поезії 1847 р. автор виповів у «Щоденнику». Але в ньому нема жодної згадки про подальше переписування поезії. 12 липня 1858 р. Шевченко подарував свій «шкандячий журнал» Михайлові Лазаревському, а 13 липня зробив останній запис: «Сон. На паниціні пшеницю жала...» 28 квітня Микола Курочкін переклав російською мовою вірш «Огні горять, музика грає...» (поети познайомились 26 квітня). Збереглися два автографи цього твору від 10 і 12 травня на окремих аркушах (ІА, ф. 1, № 768 і № 31). Відмінності між автографами свідчать про продовження роботи Шевченка над «1848 роком». Отже, книги 1848, 1849, 1850 рр. були готові «для друкарні» не раніше 12 травня 1858 р.

27 жовтня Тарас Шевченко звернувся листом до шефа жандармів, головного начальника III Відділення Імператорської канцелярії, генерала В. Долгорукова з проханням «зняти з моїх книг заборону... дозволити мені на старості мати кусок насущного хліба від моїх молодих трудів, визнаних цензурою нешкідливими». Йшлося про КОБЗАР 1840, ГАЙДАМАКИ 1841, ГАМАЛІЮ 1844.

13 листопада. Лист Шевченка до Михайла Щепкіна: «Як той цирилий віл, запрягся я в роботу, — сплю на етюдах: з натурного класа і не вихожу, так ніколи! так ніколи! ...Запродав я був свої сочинення книгопродавцю Кожанчикову за 2000 карбованців (та вже така моя вдача), що я замість грошей тільки облизався».

22 листопада. Лист до Михайла Максимовича: «...Книжник Кожанчиков заходився був печатати мою поезію, так шеф жандармов запретиw. Возмутительна,

каже. Отаке-то лихо. Добре, що я ще грошей од книжника не взяв. Попоклінаw би очима, проциндривши чужі гроші».

Того ж дня у «Більшій книжці», після шедеврів «Доля», «Муза», «Слава» і «Сон» Шевченко записав останню поезію за 1858 рік: «Я не нездужаю нівроку...». Як саме твори заходився друкувати Дмитро Кожанчиков, достеменно не відомо. Однак п'ять книг 1847–1857 рр. були вже тоді готові для друку, тобто переписані до «Більшої книжки». Залишається дивуватися, чому впорядковані Тарасом Шевченком книги — не цензуровані і не редаговані — для наступних поколінь видавців не стали каноном.

ПОЕЗІЯ 1847, 1848, 1849, 1850 рр. подається згідно з рукописом «Більша книжка», за двома винятками:

«Ше як були ми козаками...» — за листом Михайлові Максимовичу від 5 квітня 1857 р. Шевченко змінив останній рядок вірша і додав назву «Полякам».

«Неначе праведних дітей...» — за чистовим автографом, подарованим 18 грудня 1859 р. «любій кумасі» Надії Тарновській. Шевченко, звернувшись для цього до оренбурзької «Малої книжки», зробив багато змін і додав назву «Пророк».

Після книги Поезії 1847 р. подається «Передмова до другого Кобзаря», оскільки всі твори, які були у підготовчому зошиті до його видання («Відьма», «Лілея», «Русалка»), переписані до книги 1847 р.

ОРЕНБУРЗЬКА КНИЖКА

Поезії 1847–1850 рр., не переписані до «Більшої книжки»

Готуючи п'ять книг 1847–1857 рр. до видання, автор не переписав до «Більшої книжки» 43 поезії. Низку творів перекреслив: «NN. О думи мої! О славо злая!», «І станом гнучим, і красою...», «Чи то недоля та неволя...», «Хіба самому написати...», «На ниву в жито уночі...», «Ну що б, здавалося, слова...», «У Вільні, городі преславнім...». Ці поезії подаються окремим розділом після книги

1850 р. Розділ завершує вірш «*Дурні та гордії ми люди...*», не переписаний Шевченком з альбому малюнків і записів народної творчості 1846–1850 рр. (ІА, ф. 1, № 108).

ПОЕЗІЯ 1858–1861 рр.

Книга не завершена. Єдина книга Тараса Шевченка, у якій порядок творів відповідає часові написання. Подається за «Більшою книжкою».

Переспіви зі «Слова о полку Ігоревім»: «Плач Ярославни» (4 червня 1860 р.) і «*З передсвіта до вечора...*» (6 липня) подаються послідовно. Пізніший не завершений варіант «Плачу» (14 вересня) не подається.

Збережено останні 10 рядків поеми «Марія», перекреслені у «Більшій книжці», як такі, що мають безсумнівну поетичну вартість (*Григорій Грабович*). Наприклад, всі перекреслені Шевченком у «Малій книжці» твори друкуються беззастережно з тих же міркувань. Ці рядки не викреслені також у зошиті, з якого Михайло Лазаревський переписав поему до «Більшої книжки» (ІА, ф. 1, № 22, с. 26–46), за яким редактори виправляють більшість помилок переписування.

Поезії 1857–1861 рр., які з різних причин відсутні у «Більшій книжці», подаються наприкінці: «*Кума моя і я...*», «*Чи не покинуть нам, небого...*», «Юродивий», «*Мій Боже милий, знову лихо...*».

Нотатки

КОБЗАР. *Збірка поетичних книг* Тараса Шевченка. За назвою першої друкованої книжки поета.

МАНУСКРИПТ. *Рукописна книга* Тараса Шевченка (на відміну від друкованих видань). Манускрипти Шевченка — ТРИ ЛІТА (1845), так звані «Мала книжка» (1847–1850) та «Більша книжка» (1857–1860) були відомі науці ще на початку ХХ ст. Безсумнівно, ТРИ ЛІТА і «Більша книжка» є рукописними книгами, ви-

готовленими автором для видання (в умовах відсутності цензури). Про їхній сучасний вигляд і стан див. «Опис рукописів Т. Г. Шевченка» (К., 1961).

Від часів «Критичного розсліду над текстом Кобзаря» Василя Доманицького (К., 1907, с. 4) Шевченкові манускрипти часто називають *альбомами*. Назва може спантеличити, адже альбоми — це зошити для малювання, вписування віршів, зберігання фотографій, листівок тощо (від *album amicorum* — зошит друзів). Новітня «Шевченківська енциклопедія» до альбомів відносить тільки зошити для малювання, які мають характер чернеток і підготовчих начерків (т. 1, с. 179, Ірина Вериківська).

«*Альбомна засада*» видання спадщини Шевченка означає не що інше, як впорядкованість текстів згідно з манускриптами. Як не прикро, дотепер такого видання не вдалося здійснити вповні.

КОБЗАР РЕПРЕСОВАНИЙ. У музеї Т. Шевченка в Києві зберігається дивом вцілілий примірник Кобзаря 1927 р.: «Т. Шевченко. Поезія. Том перший» — на той час найбільш повне і ретельно звірене з автографами та першодруками видання: *Чигиринський кобзар, Гайдамаки, Гамалія, Три літа...* На титульній сторінці імена репресованих редакторів Сергія Єфремова (арешт 1929 р., загинув у концтаборі 1939 р.) і Михайла Новицького (арешт 1927 р., звільнено з концтабору 1946 р.) грубо закреслено (знищено) чорнилом. У часи терористичного режиму з його тотальною цензурою видання не спотвореного КОБЗАРЯ стало неможливим. Хоча ті часи минули, «*альбомна засада*» так і залишилась «в таборах ГУЛАГу».

1939 року в УРСР вийшла «Повна збірка творів в п'яти томах». У перших двох томах (поезія) нові редактори (О. Корнійчук, П. Тичина, М. Рильський, Ф. Редько, Д. Копиця) відзначили манускрипти і поетичний цикл Шевченка шмуцтитулами–репродукціями відповідних титульних сторінок автора: ТРИ ЛІТА (т. 1, с. 213) перед «Розритою могилою», В КАЗЕМАТІ (т. 1, с. 375) перед «*Згадайте,*

братія моя...», ПОЕЗІЯ 1847 р. перед «Думи мої...» Сучасні видавці навіть цього не роблять, і «Розрита могила» друкується відірвано від Шевченкових ТРЬОХ ЛІТ.

До часів розвинутого інтернету вінніпезьке 4-томове видання КОБЗАРЯ Тараса Шевченка (1952–1954 рр.) за редакцією д-ра Леоніда Білецького, присвячене *Українським Піонерам в Канаді*, не було доступне для читачів в Україні. Другою «засадю видання» (т. 1, с. 361–368), поміж інших, було «...заховання плану тієї послідовності творів, яку визначав сам Шевченко, а не штучний плян хронологічний... Отже сам автор найліпше свої твори об'єднує в духово-мистецькі циклі». План видання Білецького (опускаючи передмови і коментарі до кожного розділу):

- 1.1. «Ластівка». 1.2. КОБЗАР 1840 р. 1.3. ГАЙДАМАКИ 1841 р. 1.4. Два харківські альманахи («Сніп» і «Молодик»), *На забудь...* 1.5. «Гамалія»
- 2.1. 1843. «Безталанний» (переклад Олекси Стефановича). 2.2. ТРИ ЛІТА. 2.3. «Єретики». 2.4. «Другий Кобзар» (зокрема, *Осика*)

Далі за оренбурзьким манускриптом:

- 3.1. «В Казематі». 3.2. 1847. «В Орській фортеці» (зокрема, «Москалева криниця» 1847 р.) 3.3. 1848. «На Косаралі». 3.4. 1849. «В Косаралі». 3.5. «В Оренбурзі»

Далі за «Більшою книжкою» з додатками:

- 4.1. 1857 (зокрема, «Москалева криниця» 1857 р., «Юродивий»). 4.2. 1858. «Відьма», «Доля», «Муза», «Слава», «Я не нездужаю...». 4.3–4.5. 1859, 1860, 1861

Чудове видання! Але в ньому Шевченків КОБЗАР, яскравий спалах наднової поетичної зорі, мало не розчиняється в огромих коментарів-пояснень (проникливих і глибоких) до кожного альбому та циклу поезій. Їх треба видати окремою книгою, і то тепер, в Україні, треба більше, ніж будь коли. До того ж, прагнення подати текст кожного твору «переважно в незмінному вигляді в той момент, коли твір вийшов з під пера автора» (перша засада редактора), як видно з плану

видання, в значній мірі суперечить другій, *альбомній засаді*. Не хто інший, як Шевченко об'єднав разом «Другий Кобзар», цикл «В казематі» та ряд творів, написаних в Орську. Поєднання різних за часом і місцем написання циклів (четвертий вимір) утворило довершений *альбом* — ПОЕЗІЯ 1847 р., заховавши послідовність творів, яку визначив сам автор. Тим більше «Відьма» (перероблена поетом «Осика»), самим автором була залишена саме в цьому альбомі, а «Москалева криниця», навпаки, з нього вилучена і перенесена до *альбому* 1857 р. Шлях до подолання подібних суперечностей вказав сам д-р Білецький: «Безперечно найідеальнішим було б таке видання Кобзаря Шевченка, яке б один текст подавало як основний, а решту варіантів... так, щоб кожна редакція твору в примітках була опублікована як цілий окремий твір... На великий жаль, такого видання ми ще не маємо».

Подібне чиказьке видання поетичних творів Тараса Шевченка (Повне видання творів, т. 1–4, Чикаго, 1961–1962) за редакцією Павла Зайцева і Богдана Кравцева (4-й том), на відміну від вінніпезького, розпочинається «Чигиринським Кобзарем», тобто, дає читачеві автентичного КОБЗАРЯ — *Думи мої, думи мої...* Другим розділом першого тому є «Поезії ранньої доби (1837–1842), що не ввійшли до «Чигиринського Кобзаря». За браком автографів Шевченка, головним джерелом для публікації *альбому* ТРИ ЛІТА послужило, зокрема, київське видання 1927 р. за редакцією Сергія Єфремова та Михайла Новицького. Чиказьке видання продовжило в діаспорі справу видавців 20-х років.

Із появою фототипічних видань рукописів поезій Шевченка: «Мала книжка» (1963, 1983) «Три літа» (1966), «Більша книжка» (1989) потреба у сучасному виданні КОБЗАРЯ за «пляном Шевченка» стала очевидною. Ці видання є, безперечно, найбільшим досягненням ХХ ст. у виданні Шевченкової спадщини, тим містком, який лучить розстріляне відродження з сучасністю.

Якщо вважати, що дві поеми російською мовою («Слепая», «Тризна») не входять до «кобзарського репертуару» (їх варто видавати окремим розділом або томом,

обов'язково з перекладом і спеціальним коментарем), то загальний план новітнього видання поезії Шевченка, який не суперечить рукописам та авторизованим виданням КОБЗАРЯ і ГАЙДАМАКІВ буде таким:

1. КОБЗАР (1860 р., з врахуванням видань 1840, 1844 рр.).
... Поезія до 1845 р., що не ввійшла до КОБЗАРЯ
2. ГАЙДАМАКИ (за виданнями 1860, 1840, 1844 рр., з передмовою 1841 р.)
3. ТРИ ЛІТА, «Єретик», *За що ми любимо Богдана?..*
За «Більшою книжкою» (БК)
4. Чотири книги: ПОЕЗІЯ 1847 (з передмовою до «Другого Кобзаря»), 1848, 1849, 1850 рр.
... Поезія 1847–1850 р., не переписана Шевченком до БК, за «Малою книжкою» та за альбомним автографом *Дурні та горді ми люди...*
Звичайно, оренбурзький манускрипт Шевченка («Мала книжка») треба видати трьома окремими книгами — так, як 2013 р. було перевидано ГАЙДАМАКИ: 1) факсиміле, 2) друкарським шрифтом (транскрипт), 3) історія, коментарі тощо.
5. Дві книги: ПОЕЗІЯ 1857, 1858–1860 рр.
... Поезія 1857–1861 р. що не ввійшла до БК

Читач вперше отримає дев'ять ПОЕТИЧНИХ книг Тараса Шевченка за тим планом, який визначив сам поет (Л. Білецький), з врахуванням попереднього досвіду (хронологічного та альбомного) видань. Строго кажучи, вічна поезія, як музика — коментарів не потребує. Потребує читання і слухання. Однак, перефразовуючи слова Б. Брехта про мистецтво читати Шекспіра, додамо: якщо хтось скаже, що для читання Шевченка не потрібно нічого, відповім — спробуйте!

Козак Невада

Вірші Тараса Григоровича я вперше прочитав у юному віці. Запам'яталося, але не прийняло. Батько дивувався моїй байдужості: «Ти знаєш, що в 1961-му, коли вийшли ці книги, людей арештовували за такі читання на Шевченківських вечорах?..» Що ж такого небезпечного в цих віршах? Символ, який важко побачити зблизька.

Вперше почав помічати після «Українських ночей» Єжи Єнджеєвича. Читав польською, і дивно було, як це поляк зауважує й описує такі глибинні речі — невже ніхто з українців на таке не здатен?.. Психопортрет генія написано знаменито — від першого глибокого враження, яке справив козак-вершник на листівці, подарованій дідусем до Золотої Грамоти. Її розповсюджували вже без Шевченка... Мрії — насіння вчинків.

Як гарно й пишно зернятко проросло!..

Одразу по смерті Тараса Шевченка Італія, Болгарія, Греція, Сербія, Румунія відродилися до нового життя. Натомість у Російській імперії запанувала ще темніша ніч. То ось звідки ця глибина викладу?! Шкільним учителем Єнджеєвича був Дмитро Яворницький, книжку котрого про запорізьких козаків прочитав чи переглянув, мабуть, кожен свідомий українець.

Потім був глибокий чотирисерійний фільм про Шевченка зі Ступкою в головній ролі... Представляючи Тараса Григоровича у телешоу «Великі Українці», Богдан Сильвестрович — раптом! — зізнався, що безліч прочитаних і професійно запам'ятованих текстів Кобзаря не проймали його, аж поки не натрапив на Шевченкову «*колись святую душу*». Це був ключ, який відкрив потайні двері до зовсім іншого розуміння геніальних змістів. Тексти Шевченка — багатовимірні і, на превеликий жаль, не дають прямих посилок до розуміння чи ґрунтовних відповідей на болючі запитання. А їх безліч...

«У зимову срібну ніч ми поїдемо на Січ...» Твердиня Духу, про яку не можна й на мить забувати. Як про неї не писати? Але в Кобзарі про Січ — дуже мало, хоча всі героїчні тексти Шевченка пронизані духом і славою українського козацтва. Серце ж переповнене праведним гнівом до ляхів–магнатів, царів, москалів, а найбільше — до місцевих хрунів, що занастали свою і його Вітчизну. Вочевидь, «просвічена» німкеня Катерина II стерла з лица землі і Січ, і гетьманів, і славу козацьку. Не толерує Європа безрозсудної хоробрості, чим ми, українці, пишаємося. Байдуже спостерігала цю руйнацію (як і тепер, зрештою, спостерігає те, що діється в Криму та споконвічних українських землях Луганщини та Донеччини). А на Хортиці німець картопельку садить... Вже й не садить, бо затоплени пороги і славетна земля з козацькими могилами.

Платон створив ядро філософії. Всю філософію після нього можна вважати розширеним коментарем до Платона. Так само й творча спадщина Шевченка — величезний моноліт, який визначає постулати нашої ментальності. Однак, подальша робота над їх осмисленням вкрай потрібна. З невеликих за обсягом «Гайдамаків» у Григорія Грабовича (він вважає цей твір визначальним у поезії Тараса Григоровича) вийшло 350 сторінок насиченого, змістовного пояснення. Напевне, всі ці непомітні глибини поеми мали на меті стимулювати уяву нащадків — щоб розвинути потяг до знань і просвіти. Шевченкова любов до українського народу поєдналась з глибоким розумінням причин його поневірянь. Він вибухав емоційно при найменшій поміркованості поглядів в питаннях кріпацтва. Фатум невільництва постійно стимулював пошук шляхів до звільнення. Наш край вмів гідно боротись і завжди мав достойників, котрі чолом ставали перед загрозами. Одоакр символізує успішну боротьбу з Римською імперією, Самослав — з Аварським каганатом та імперією франків, Олег — з Візантійською імперією, Святослав — з хозарською, Данило Галицький — з монгольською, Сагайдачний — з Османською, Хмельницький — з поляками, Мазепа — з Російською, Бандера — з Третім Райхом та імперією Советської російської...

Як же стається, що славу, потуги й перемоги, неймовірні жертви славних прадідів великих «*пращуки погані*» пускають за вітром, героїв стирають із пам'яті, а нащадків запрягають в ярмо? Пекло це Тараса Григоровича й розривало йому серце. Обурювався не тому, що сам із роду вільних козаків потрапив у кріпацтво, а що провідні верстви — як польські, так і українські — йшли на безсоромні зради і компроміси. Мало хто вірив у можливість ефективного спротиву, хоч бували повстання та бунти. Тож, як правдивий Кобзар Шевченко став джерелом знання й пізнання суспільних явищ; писав, страждав, був караний, нерозкаяний — тож, здобув всенародну славу, пам'ять і любов.

У чому сила Тарасових слів, чому час не владний над ними? Кобзар є частиною української душі; прості рядки стають її струнами, збуджують почуття й думки... Розсіялись українці по цілому світі, та де б не жили, завжди мають із собою батьківщину у вигляді Кобзаря: будь-яка сторінка є одкровенням, лише читай чи слухай. Але ж слухають, та не чують!.. «*Єсть на світі Воля, А хто її має... ні долі ні волі*». Не затримується та воля у нас. Була, та стільки разів втрачена. Бо кожне покоління має підтримувати цю ватру. Потрібно непримиренно боротися за свої твердині духу. Харизма, яку мала наша країна, безумовна віра в можливість її обдарованого народу, підтверджувалася не одним поколінням чи розквіті чи в руїні.

Тарас Шевченко був безумовно носієм Божественного дару. Його талант, вчинки еволюціонують у розкритті життєвої мудрості, викресаної з реалій життя. У творчому доробку поета привертають увагу не так дрібні деталі — вони дійсно чудові та геніальні, — як загальна картина, що розкривається у високому польоті музи. Шевченко послідовно розкриває красу й неповторність українського буття, славетність подвигів, гіркоту втрат і бачить те, за що треба боротись запекло. Життєві негаразди загартовують волю. Особливо коли митець задумав грандіозний проект. А такий план точно був: поет поступово накопичував критичну масу понять і тем. Біблійні персонажі органічно інтегровані в український по-

бут, псалми стають нарівні з колядками та різдвяними співами. Та бринить, що «слово правди понесли по всій невольничій землі».

Його Марія гине від голоду в бур'янах. Переспів з пророка Осії, що накликає грізну кару на Ізраїль, якщо той не схаменеться і не вернеться до зрадженого Бога свого, завершується неочікувано: «Погибнеш, згинеш, Україно, Не стане знаку на землі». Все — в апокрифічній формі Подражаній, Посланій та Одкровень... Але тексти наснажені польотом і міцно тримаються землі. Хтось має землю орати й засівати — та не кріпаком, хтось має панувати — та не як васал, і навчати потрібно — та лиш осягнувши одвічні істини. Вони прості: людина народжується вільною; тіло отримує безсмертну душу й зв'язок із Духом Святим; благими ділами, словами Мудрості покращує світ.

Ну що б, здавалося, слова...

Слова та голос — більш нічого.

А серце б'ється — ожива,

Як їх почує!.. Знать, од Бога

І голос той, і ті слова

Ідуть меж люди!..

Скільки часу людині на це дано? Як на людський вік — мало. Поки дозріє, загартується і щось зрозуміє, поки залишить по собі щось вартісне. А вже по смерті видно буде, яку славу здобуто та який слід залишено серед людей і на небесах...

* * *

Томас Карлайл в бесідах «Герої, вшанування героїв та героїчне в історії» вибудовує в свідомості читачів образи Героїв–богів, Героїв–пророків, а відтак — Героїв–поетів. Проте вважає, що самотніми обелісками на цьому полі слави височіють лиш постаті Данте й Шекспіра. Тарас Григорович Шевченко абсолютно органічно вписується в героїчні параметри і Пророка, і Поета. Для українців це очевидно. Однак, у всесвітньому вимірі Шевченкового постаменту — третього

в цьому ряду — немає, хоч пам'ятників у граніті, металі та гіпсі — чи не найбільше в світі.

Величезна кількість виданого українською про Шевченка не вичерпує всіх аспектів дум і мрій поета. Його тексти — багатовимірні й пророчі. Глибина порушених тем, включно зі світоглядними роздумами, — дозволяє поставити височенний обеліск Тарасу Григоровичу Шевченку на рівні з Данте та Шекспіром. Відтак постать нашого пророка, штучно звужена до борця проти всіх видів поневолення, потребує осучаснення й переосмислення.

Буття спірально оновлюється: коли весь світ рветься в космос і творить епоху процвітання, Україна знову потребує пояснення одвічних простих істин. 200 років тому з'явився український поет–герой, а сьогодні — чомусь лише «талановиті митці».

Та не обходиться без Тараса Шевченка жодна суспільно значима подія. Чи закіптюжене графіті «Вогонь запеклих не пече» на Хрещатику, чи його уважний погляд на Майдан... Нещодавно одна реперша на день Незалежності горлала на всю Україну «Хрущі над вишнями вже не гудуть». Думаємо і прозираємо, віримо і не здаємося!

1900 сторінок автентичних текстів і контекстних ілюстрацій — зібрані в чотирикнижний куб, надруковані, оправлені й чекають свого місця на вашій книжковій полиці.

Видавець та ініціатор проекту,
доц. *Олександр Завадка*

Карл КОЛБЕ С.
Фантастичний дуб. 1830-і

УДК 821
ШЗЗ

Електронне видання з поліпшеним оформленням

Кобзар Тараса Шевченка

ШЗЗ Повне зібрання поезій у 4-х книгах. Книга 4 / Тарас Шевченко; Поезія 1857 р.; Поезія 1858–1861 рр.; Юродивий; Варіанти; Поєми російською мовою; Книги Тараса Шевченка (післямова) Козака Невади; Видавець Олександр Завадка. — Львів: Видавничий дім «Наутілуc», 2020 — 304 с. : іл.
ISBN 978-966-8574-12-2

Перше видання поезій, у якому повністю відтворено Шевченкові рукописні книги «Три літа» і «Поезія 1847–1861 рр.» (Більша книжка). Кобзар відкривається поемами «Думи мої, думи мої...» й «Перебендя» — як у Шевченка. Вперше «Поєми російською мовою» і «Варіанти» подаються окремими розділами (у четвертій книзі).

Для тих, хто знає поезію кобзаря Тараса Шевченка

Книга перша: Кобзар, Гайдамаки
Книга друга: Три літа, Поезія 1847 р.
Книга третя: Поезія 1848–1850 рр.
Книга четверта: Поезія 1857–1861 рр., Варіанти,
Поєми російською мовою

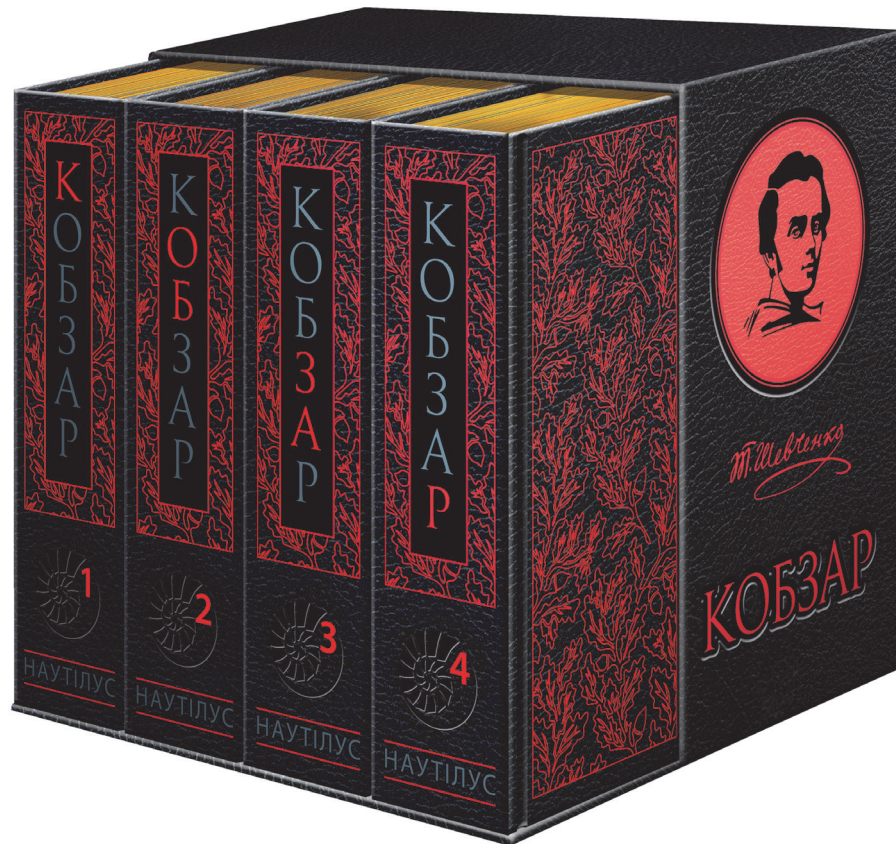

ПП ВИДАВНИЧИЙ ДІМ
НАУТИЛУС

тел. +38 0678032288
e-mail: nautilus56@gmail.com
www.nautilus.com.ua

ISBN 978-966-8574-12-2

© Видавничий дім «Наутілуc», 2020
(друковане видання)
© Козак Невада, 2020
(впорядкування, «Книги Тараса
Шевченка», електронне видання)

Повністю ілюстрована друкована версія книги:

nautilus.com.ua/books/kobzar

НЕВ'ЯНУЧИЙ КВІТНИК
Зауваги до електронного видання

*Квіти мої, діти...
Тарас Шевченко*

КОБЗАР — книга українських поезій Тараса Шевченка.

Книга всіх поезій, виданих у повній відповідності з прижиттєвими виданнями та автографами автора.

Джерела для видання поетичної спадщини Тараса Шевченка

Три головні:

1. Друковані КОБЗАР і ГАЙДАМАКИ – видання 1860, 1844, 1840 і 1841 рр.
2. Рукописна книга ТРИ ЛІТА – останній запис 25 грудня 1845 р. + окремі зшит ЄРЕТИК
3. Рукописна книга, яку називають «Більша книжка»

Манускрипти «Три літа» й «Більша книжка» є джерелами *абсолютними*.

Вони не підлягають редагуванню, цензуруванню, перевпорядкуванню тощо.

Три головні джерела *доповнюють*:

- 1+ Надруковані у періодиці поезії та автографи, які не потрапили до КОБЗАРЯ — всього 5
- 2+ *За що ми любимо Богдана...*
- 3+ а. Поезії 1847–1850 рр. з «Оренбурзької (Малої) книжки», не переписані Шевченком до «Більшої книжки» (42 поезії) + 1 чорновий автограф
- 3+ б. Поезії, 1857–1861 рр., які не потрапили до «Більшої книжки» — всього 4

Таким є правдивий повний текст «Кобзаря Тараса Шевченка».

Увага!

У комплексному академічному «Повному зібранні творів» (томи I, II) поетичну спадщину Тараса Шевченка ніде не називають «Кобзарем» — називають «Поетизія». Це *антологія* — збірка поетичних текстів одного автора, укладена за певним принципом, важливим для упорядника (редакції).

Вони роблять з квітника гербарій

Чому деякі видавці, передруковуючи у спрощеному варіанті для масового читача академічну антологію «Поетизія», ліплять на обкладинку фальшиву наліпку-назву «Кобзар» — лихий його знає. Там засадничо нема ні КОБЗАРЯ (поема № 1. *Думи мої... лихо мені з вами...*), ні ТРЬОХ ЛІТ (№ 1. *Батьки наші грішили...**), ні ПОЕЗІЇ 1847 р. (№ 1. *Думи мої... ви мої єдині...*) тощо.

Поетична спадщина Шевченка багатогранна. Зокрема маємо дві поеми російською мовою.

Російські поеми Шевченка не є ні «Кобзарем», ані його частиною.**

Вони друкуються після «Кобзаря».

* Епіграф до «Трьох літ» відсутній в усіх «помпезних» пострадянських виданнях кінця ХХ – початку ХХІ ст.

** До 1908 р. ніхто не друкував «Кобзарів» з поемами «Слепая» і «Тризна». Російських поем Шевченка нема навіть у вірцевому на той час виданні Василя Доманицького (1907, 1908), хоча перед тим були публікації у журналі «Киевская старина» (1886 «Слепая», 1887 «Тризна»). 1888 року редакція «Киевской старины» видала окремою книжкою «Поэмы, повести и рассказы Т. Г. Шевченка, писанные на русском языке». Російські поеми слушно поєднані з російською прозою, а не з українським «Кобзарем».

© Козак Невада. 1 червня 2020